

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΚΗ - ΑΡ. ΤΕΥΧΟΥΣ 196 - ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2005 - ΑΔΑΡ Α' - ΑΔΑΡ Β' 5765

Ev. 1581
Frel Transpota
and 15.00.15

BENJAMIN LAZARUS
ISRAEL
NICK IN SEE GASSER

WAISENKIND
HANA FUCHS

N.

1.11.1931

Το Άουσβιτς κι εμείς

Του ΡΙΧΑΡΔΟΥ ΣΩΜΕΡΙΤΗ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΝΟΝΤΑΙ αυτές τις ημέρες 60 χρόνια από την ημέρα (27 Ιανουαρίου 1945) που ο σοβιετικός στρατός, προελαύνοντας στην Πολωνία, ανακάλυψε το Άουσβιτς. Βρήκε εκεί λίγες χιλιάδες ετοιμοθάνατους κρατούμενους που οι χιτλερικοί, υποχωρώντας, είχαν εγκαταλείψει.

ΤΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΤΟΥ ΑΟΥΣΒΙΤΣ «φιλοξένησε», από το 1940 ως το 1945, 1.300.000 ανθρώπους από πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Από αυτούς, το 1.100.000 ήταν Εβραίοι που οι περισσότεροι (1.000.000) έχασαν εκεί τη ζωή τους. Πολλοί θανατώθηκαν στους θαλάμους αερίων αμέσως μετά την άφιξή τους. Οι άλλοι πέθαναν από την πείνα και τις κακουχίες. Συνολικά επέζησαν μόνο 200.000 κρατούμενοι κάθε καταγωγής (οι αριθμοί από πρόσφατο δημοσίευμα του γαλλικού «Νουβέλ Ομπσερβατέρ»).

ΤΟ ΑΟΥΣΒΙΤΣ ήταν ένα από τα «εργοστάσια» της βιομηχανοποιημένης μαζικής γενοκτονίας όχι μόνο των Εβραίων, αλλά πάντως κυρίως αυτών. Η γενοκτονία αυτή (5.500.000 Εβραίοι νεκροί) δεν ήταν μόνο το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της χιτλερικής θηριωδίας. Ήταν και συνέπεια του ισχυρού αντισημιτικού ρεύματος που είχε αναπτυχθεί σε ολόκληρη την Ευρώπη, Δυτική και Ανατολική, από πολλούς αιώνες και, με την πιο ακραία μορφή του, από τα μέσα του 19ου αιώνα και μετά.

Ο ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ είχε αίτια συνάμα θρησκευτικά και οικονομικά. Στηρίχτηκε στη συνεχώς καλλιεργούμενη αδυναμία τώσων πληθυσμών να κατανοήσουν, να ανεχθούν και να συζήσουν με τους όποιους «διαφορετικούς» και αυτό έφθασε ως την άρνηση του δικαιώματος ύπαρξής τους. Ο αντισημιτισμός είναι συνεπώς ρατσισμός. Και είναι έγκλημα εναντίον της ανθρωπότητας. Ηθικά και νομικά. Προφανώς, το Ξεχνάμε.

ΕΙΝΑΙ ΤΡΑΓΙΚΟ ότι επανέρχεται 60 χρόνια μετά την αποκάλυψη του Ολοκαυτώματος. Τα αίτια δεν άλλαξαν, μόνο που βρέθηκε ένα νέο πρόσχημα: η αντίθεση στον σιωνισμό, δηλαδή στο δικαίωμα των Ισραηλιτών να έχουν κράτος, και στη συχνά εγκληματική πολιτική του κράτους του Ισραήλ απέναντι

στους Παλαιστίνιους. Πρόσχημα; Βεβαίως! Απόδειξη η ευκολία με την οποία οι «αντισιωνιστές» καταγγίζουν τα όσα παλαιστινιακά έκτροπα θα έπρεπε επίσης να καταδικάζουν: τα ματωμένα και απάνθρωπα αδιέξοδα της βίας, εμπόδιο σε κάθε λύση, δεν είναι μονόπλευρα.

ΣΕ ΟΛΗ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ, εκδηλώνεται ένα νέο αντισημιτικό ρεύμα. Ξεκίνησε με την αμφισβήτηση του Ολοκαυτώματος. Τροφοδοτείται από την όχι πάντα υπόγεια προπαγάνδα που θέλει τους Εβραίους να επιδιώκουν παγκόσμια κυριαρχία στην οικονομία, στην πολιτική, στα μέσα ενημέρωσης, στην Παιδεία, εις βάρος των εθνικών συμφερόντων των διαφόρων εθνών και της πολιτιστικής τους ταυτότητας.

ΑΝΑΛΟΓΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ οδήγησαν στο Ολοκαύτωμα. Στο όνομα της ελευθερίας της έκφρασης επιτράπη πριν από τον πόλεμο η διάδοσή τους που ετοίμασε το έδαφος για τη γενοκτονία που επεκτάθηκε και σε άλλες ομάδες «διαφορετικών». Το Ολοκαύτωμα το διέπραξαν οι χιτλερικοί. Το ετοίμασαν όμως οι αντισημίτες διανοούμενοι, κληρικοί και πολιτικοί, όλης της Ευρώπης.

Ο «ΝΕΟΣ» ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ εκδηλώνεται με διάφορα προσχήματα και στη χώρα μας. Ορισμένοι προσπαθούν να μας πείσουν ότι οι Εβραίοι ήταν ανέκαθεν πολέμιοι του Ελληνισμού. Μας είπαν ακόμη (Μίκης Θεοδωράκης) ότι, σε αντίθεση με μας και για λόγους πολιτιστικούς, «βρίσκονται στη ρίζα του κακού», πράγμα που δεν έχει, φυσικά, σχέση με τον Σαρόν και την πολιτική του. Κυκλοφορούν ελεύθερα τα πιο αισχρά αντισημιτικά προπαγανδιστικά κείμενα. Πάντα στο όνομα της ελευθερίας της σκέψης και της έκφρασης που υποτίθεται ότι διώκονται στη Δύση που τα απαγορεύει. Ο ρατσισμός και συνεπώς ο αντισημιτισμός είναι κολάσιμο έγκλημα. Το διαπιστώνουμε και με τις συμπεριφορές τώσων συμπατριωτών μας απέναντι στους μετανάστες: τους Αλβανούς ή τους Αφγανούς. Ο δρόμος του ρατσισμού οδηγεί σε έκτροπα, αλλά κάποτε και σε Άουσβιτς. Το μάθαμε πριν από 60 χρόνια. Δεν πρέπει να το ξεχάσουμε.

[Βήμα, 23 Ιανουαρίου 2005]

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: 27 Ιανουαρίου 2005: Ραββίνοι στον τόπο μαρτυρίου του Άουσβιτς.

“ Το Άουσβιτς θα μείνει για πάντα χαραγμένο στην ιστορία της ανθρωπότητας ως το σύμβολο της υπέρτατης απαξίωσης της ανθρωπιάς, το σύμβολο της δολοφονίας εκατομμυρίων ανθρώπων

”

Ομιλία
του Υπουργού Εξωτερικών
της Γερμανίας
κ. Γιόσκα ΦΙΣΕΡ
κατά την Ημέρα Μνήμης
Ολοκαυτώματος

Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης,
27 Ιανουαρίου 2005

Κυρίες και Κύριοι,

Στα μέσα του Αυγούστου του 1943 μια ακόμη ομάδα Εβραίων της Θεσσαλονίκης συγκεντρώθηκαν στο σιδηροδρομικό σταθμό. Στοιβάχθηκαν σε φορτηγά τρένα και εστάλησαν σε ένα ταξίδι που θα κρατούσε μέρες. Ήταν το τελευταίο

τρένο εκτόπισης που έφυγε από τη Θεσσαλονίκη με προορισμό το Άουσβιτς.

Περισσότεροι από 48.000 Εβραίοι της Θεσσαλονίκης –άντρες, γυναίκες και παιδιά– έπεσαν θύματα της τερατώδους ρατσιστικής παράνοιας των Nazi.

Η κατοχή της Ελλάδας από τη Ναζιστική Γερμανία, την Άνοιξη του 1941, έφερε ανείπωτα δεινά στον ελληνικό λαό. Το Δίστομο, τα Καλάβρυτα, το Κομμμένο και η Θεσσαλονίκη η ίδια, μαρτυρούν τα πλέον αποτρόπαια εγκλήματα που διέπραξαν οι Γερμανοί. Δεν πρέπει να τα ξεχάσουμε ποτέ.

Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης υπέστησαν φυλετικές διακρίσεις, διωγμούς, αρπαγή της περιουσίας τους και υποχρεώθηκαν σε καταναγκαστική εργασία σε ανθρακωρυχεία και στην οδοποιία. Επειτα, από την άνοιξη μέχρι το καλοκαίρι του 1943, εκτοπίστηκαν στο Άουσβιτς.

Ήταν υπό γερμανική διοίκηση και από γερμανικά χέρια που βάρβαρα βασανίστηκαν, μαζί με τους άλλους κρατούμενους, σκληρά δολοφονήθηκαν με τα ψευδοιατρικά πειράματα, εκτελέστηκαν και θανατώθηκαν στους θαλάμους αερίων. Ήταν μια βιομηχανοποιημένη

γενοκτονία, σχεδιασμένη εν ψυχρώ. Εξί εκατομμύρια Εβραίοι ήταν τα θύματά της.

Σήμερα κλίνουμε την κεφαλή σε ένδειξη θρήνου και ντροπής ενώπιον των Εβραίων της Θεσσαλονίκης και των άλλων εβραϊκών κοινοτήτων της Ελλάδος και όλων των άλλων θυμάτων του Εθνικοσοσιαλιστικού καθεστώτος του τρόμου. Ταπεινά αποτιούμε φόρο τιμής σε εκείνους που δολοφονήθηκαν.

Κυρίες και Κύριοι,

Στις 27 Ιανουαρίου 1945, εξήντα χρόνια πριν, τα Σοβιετικά στρατεύματα έφτασαν στο στρατόπεδο συγκέντρωσης και εξόντωσης του Άουσβιτς. Η απελευθέρωση του στρατοπέδου δεν ήταν στιγμή χαράς και θριάμβου καθώς ήταν ήδη πολύ αργά για σχεδόν όλους εκείνους που είχαν εκτοπιστεί εκεί. Μόλις 7.000 άνθρωποι είχαν επιζήσει αυτής της επίγειας κόλασης.

Το Άουσβιτς θα μείνει για πάντα χαραγμένο στην ιστορία της ανθρωπότητας ως το σύμβολο της υπέρτατης απαξίωσης της ανθρωπιάς, το σύμβολο της δολοφονίας εκατομμυρίων ανθρώπων. Το Άουσβιτς ήταν η προσπάθεια του Εθνικοσοσιαλιστικού καθεστώτος του τρόμου να καταστρέψει για πάντα την χιλιάδων χρόνων εβραϊκή πολιτισμική παράδοση στην Ευρώπη.

Κυρίες και Κύριοι,

Για περισσότερο από 2.000 χρόνια η Θεσσαλονίκη υπήρξε ένα από τα πιο σημαντικά κέντρα της εβραϊκής θρησκείας και παράδοσης. Πάνω απ' όλα, οι Σεφαραδίτες Εβραίοι, που εκδιώχθηκαν από την Ισπανία στα τέλη του 15^{ου} αιώνα, συνέβαλαν στην άνθιση της οικονομίας και του πολιτισμού της πόλης. Διά-

φορες εβραϊκές εφημερίδες εκδίδονταν στην ελληνική και τη γαλλική γλώσσα, καθώς και τη λαδίνο, τη σεφαραδική διάλεκτο. Η πόλη αποτέλεσε κέντρο μελέτης της Τορά και προσέλκυσε μελετητές απ' όλη την Ευρώπη.

Οι Εβραίοι σύντομα εξελίχθηκαν στη μεγαλύτερη πληθυσμιακή ομάδα και άφησαν το σημάδι τους στη γενέθλια πόλη σε πολλούς τομείς. Για παράδειγμα, το λιμάνι της Θεσσαλονίκης έκλεινε για το Σαμπάτ διότι σχεδόν όλοι οι εργάτες ήταν Εβραίοι.

Επί αιώνες η εβραϊκή ζωή διαμόρφωσε και εμπλούτισε τη Θεσσαλονίκη τόσο έντονα ώστε η πόλη ήταν γνωστή ως «Ιερουσαλήμ των Βαλκανίων» και ως «Μητέρα του Ισραήλ». Οι ονομασίες αυτές καταδεικνύουν πόσο ζωντανή ήταν η εβραϊκή παρουσία εδώ. Η Σοά την κατέστρεψε σχεδόν ολοκληρωτικά.

Κυρίες και Κύριοι,

Το βάρβαρο αυτό έγκλημα θα είναι πάντα τμήμα της Γερμανικής ιστορίας. Η χώρα μου φέρει την ιστορική και ηθική ευθύνη. Εχουμε αποδεχθεί την ευθύνη αυτή. Αυτό φαίνεται κυρίως στις σχέσεις μας με το Ισραήλ. Οι σχέσεις Γερμανίας – Ισραήλ θα είναι πάντα ιδιαίτερες σχέσεις. Η αλληλεγγύη μας προς το Ισραήλ είναι και παραμένει αταλάντευτη. Θα είμαστε πάντα δεσμευμένοι υπέρ του δικαιώματός του να υπάρχει και υπέρ της ασφάλειας των πολιτών του.

Φέτος εορτάζουμε την 40ή επέτειο της σύναψης διπλωματικών σχέσεων μεταξύ Ισραήλ και Γερμανίας. Το γεγονός ότι σήμερα το Ισραήλ μας βλέπει ως έναν αξιόπιστο σύμμαχο μας γεμίζει βαθειά ευγνωμοσύνη, αλλά αυτό ενέχει υποχρεώσεις από μέρους μας και δεν θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως δεδομένο.

Κυρίες και Κύριοι,

Η ιστορική και ηθική μας ευθύνη για τη Σοά καθιστά καθήκον μας την αντιμετώπιση όλων των μορφών του αντισημιτισμού, του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και της μη-ανοχής και την καταπολέμησή τους με όλη τη δύναμη του νόμου.

Η επαγρύπνησή μας δεν πρέπει να χαλαρώσει. Δεν πρέπει να είμαστε απαθείς όταν άνθρωποι δέχονται προσβολές, επιθέσεις ή τραυματίζονται λόγω της θρησκείας τους. Δεν πρέπει να κλείνουμε τα μάτια όταν συναγωγές δέχονται βανδαλισμούς και δεν πρέπει να παραμένουμε σιωπηλοί μπροστά στην απεχθή αντισημιτική προπαγάνδα.

Άλλωστε, το πώς οι λαοί της Ευρώπης φέρονται στους εβραϊκής πίστης πολίτες τους μαρτυρά πολλά για τους λαούς τους ίδιους. Αυτό είναι αλήθεια κυρίως στη χώρα μου. Το πόσο ευπρόσδεκτοι και ασφαλείς νοιώθουν οι Εβραίοι και οι κοινότητες τους στη χώρα μας, αποτελεί μια καθοριστική δήλωση για εμάς και τη δημοκρατία μας.

Ο αντισημιτισμός προσβάλλει, απειλεί και τραυματίζει πολίτες Εβραίους και τις κοινότητές τους. Παράλληλα, όμως, αποτελεί και κίνδυνο για την ανοιχτή, ανεκτική και

δημοκρατική κοινωνία μας στο σύνολό της. Γι' αυτό και πρέπει να συνεχίσουμε τη μάχη μας εναντίον κάθε μορφής αντισημιτισμού.

Είμαστε ευτυχείς που η εβραϊκή ζωή στη Γερμανία ακμάζει και πάλι. Μαρτυρεί την εμπιστοσύνη που έχει δοθεί στη Γερμανία του σήμερα. Δεν πρέπει ποτέ να αποσοχωρήσουμε φοβισμένοι από το μέγεθος των υποχρεώσεων που πηγάζουν από αυτή την εμπιστοσύνη.

Κυρίες και Κύριοι,

Συμφιλίωση και ειρήνη διά μέσου της συνεργασίας και της κατάργησης των φυλετικών διαχωρισμών: αυτή είναι η απάντηση της Ευρώπης στη φρίκη του πρώτου μισού του 20ού αιώνα. Για να ξεπεράσουμε το μίσος, τον εθνικισμό και τον πόλεμο μεταξύ των λαών της Ευρώπης, ο ακρογωνιαίος λίθος για την συμπόρευση και την ανάπτυξη των λαών της Ευρώπης τοποθετήθηκε στη Ρώμη το 1957.

Η Ελλάδα και η Γερμανία εργάστηκαν από κοινού για το σκοπό αυτό. Είμαι ευτυχής που σήμερα -60 χρόνια μετά τον Πόλεμο, την Κατοχή και το Ολοκαύτωμα- η Γερμανο-ελληνική φιλία στηρίζεται σε γερά θεμέλια. Πάνω απ' όλα, η κοινή δέσμευσή μας στην Ευρώπη δημιουργεί έναν ξεχωριστό δεσμό μεταξύ μας.

Οι Έλληνες και οι Γερμανοί συμφωνούν ότι η ενωμένη Ευρώπη θα έπρεπε να είναι η δημοκρατική Ευρώπη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ανεκτικότητας και της πολυπολιτισμικότητας. Θα συνεχίσουμε να εργαζόμαστε αποφασιστικά και από κοινού για την επίτευξη του στόχου αυτού.

Κυρίες και Κύριοι,

Σήμερα, η εβραϊκή Κοινότητα της Θεσσαλονίκης αριθμεί 1.200 μέλη. Το γεγονός ότι η εβραϊκή ζωή υπάρχει και πάλι εδώ, ότι οι εβραϊκές παραδόσεις καλλιεργούνται, αποτελεί επίσης έναν θρίαμβο επί της βάρβαρης προσπάθειας των Nazi να καταστρέψουν αυτόν τον πολιτισμό για πάντα. Είμαι ευτυχής που διατηρώ έναν τόσο ισχυρό δεσμό με την Εβραϊκή Κοινότητα της Θεσσαλονίκης. Διατηρώ τις καλύτερες αναμνήσεις από τις συναντήσεις μας στο Βερολίνο και εδώ στη Θεσσαλονίκη. Αποτελεί τιμή για μένα να είμαι προσκεκλημένος στην Κοινότητά σας την Ημέρα αυτή.

Κυρίες και Κύριοι,

Υστερα από αιώνες εθνικισμού, αντισημιτισμού, μίσους, πολέμου και διωγμών στην Ευρώπη, οι λαοί δεν πρέπει ποτέ πια σ' αυτή την ήπειρο να αποτελέσουν θύματα συκοφαντίας και επιθέσεων λόγω της πίστης και της καταγωγής τους.

Εκείνοι που αφανίστηκαν στο Άουσβιτς και ο πόνος των επιζώντων μας δεσμεύουν να εργαστούμε προς αυτό το σκοπό. Αυτό είναι το μήνυμα της 27ης Ιανουαρίου. Δεν πρέπει ποτέ να το ξεχάσουμε.

Σύντομη Ιστορία του Αντισημιτισμού

Του ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Γ. ΒΑΣΣΗ

Ο όρος αντισημιτισμός, ως σημαίνων την έχθρα προς τους Εβραίους, επενοήθη περί το τέλος του 19ου αιώνας, αποδιδόμενος στον Renan ή τον Wilhelm Marr, Γερμανόν επιφυλλιδογράφο κατά των Εβραίων. Είναι όμως αδόκιμος για δύο βασικούς λόγους.

Ο πρώτος έγκειται στο ότι ο όρος αυτός αναφέρεται εις όλους γενικώς τους σημίτας. Αυτοί όμως ουδέποτε απέτελεσαν ένα ανθρώπινο σύνολον ή μια φυλή. Η ανθρωπολογία γνωρίζει φυλές μόνο βάσει εμφανών σωματικών γνωρισμάτων, απαντωμένων εις ευρείες γεωγραφικές περιοχές, ειδικότερα ηπείρους. Φυλές θεωρούνται η αμερικανική (αυτόχθον), η ασιατική, η αφρικανική, η αυστραλιανή, η ευρωπαϊκή, η ινδική, η μελανησιακή, η μικρονησιακή και η πολυνησιακή. Οι σημίται υπήρξαν ανέκαθεν λαοί ή ανθρώπινες ομάδες συνδεδεόμενες μεταξύ των μόνο δια της χρησιμοποίησης μιας γλώσσας σημιτικού τύπου, παρουσιάζοντος δηλαδή ορισμένα γραμματικά-συντακτικά χαρακτηριστικά μη συναντώμενα εις άλλες γλώσσες, λ.χ. εις δυτικοευρωπαϊκές, σλαβικές, απωανατολικές. Κοιτίς των σημιτών υπήρξαν η Μεσοποταμία, η Αραβική Χερσόνησος, η Παλαιστινή, σημαντικώτεροι δε εκπρόσωποι των υπήρξαν οι Βαβυλώνιοι, οι Ασσύριοι, οι Χανααναίοι, οι Εβραίοι, οι Άραβες και οι Αιθίοπες. Μόνοι επιζώντες σήμερα είναι οι τρεις τελευταίοι, οπότε εις αυτούς πρέπει να αναφέρεται σήμερα ο όρος αντισημιτισμός. Συνεπώς ο όρος αυτός πρέπει να διακριθεί, προς αποσαφήνισή του, εις αιθιοπικό, αραβικό και εβραϊκόν αντισημιτισμό.

Ελάχιστες περιπτώσεις αιθιοπικού αντισημιτισμού μαρτυρούνται ιστορικώς, κυρίως η κατάληψις της Αιθιοπίας από την Ιταλία, το 1935. Πολλές όμως περισσότερες περιπτώσεις αραβικού αντισημιτισμού στοιχειοθετούνται, λ.χ. οι σταυροφορίες κατά τον Μεσαίωνα, η οθωμανική κυριαρχία επί των αραβικών

Τα βέλη δείχνουν τις διαδρομές που ακολούθησαν οι Εβραίοι κατά τη Διασπορά και κατά τα πρώτα στάδια των διωγμών του 12ου αιώνα.

χωρών από του 16ου αιώνας, η κατάληψις της Αλγερίας, της Τυνησίας, του Μαρόκου από την Γαλλία αντιστοίχως το 1830, το 1881, το 1912, της Αιγύπτου από την Αγγλία το 1882, της Λιβύης από την Ιταλία το 1911, της Παλαιστίνης και του Ιράκ από την Αγγλία, της Συρίας και του Λιβάνου από την Γαλλία, εις αμφότερες τις περιπτώσεις το 1920 και υπό τύπον εντολής της Κοινωνίας των Εθνών, ο προοδευτικός εποικισμός της Παλαιστίνης από το σιωνιστικό κίνημα από των αρχών του 20ού αιώνας, η προσφυγοποίησης Παλαιστινίων από το Ισραήλ το 1948, η κατάληψις του Ιράκ από τις ΗΠΑ και την Αγγλία το 2003.

Ο δεύτερος λόγος της αδοκιμότητας του όρου αντισημιτισμός υπό την τρέχουσαν έννοιά του έγκειται στο ότι το περιεχόμενό του δεν έχει εθνικόν ή φυλετικόν αλλά θρησκευτικόν χαρακτήρα. Η έχθρα κατά των Εβραίων ορμάται εκ της θρησκείας των. Δεν υπήρξε ποτέ, σε χριστιανικές χώρες, αντισημιτισμός κατά Εβραίων προσπλύτων, μεταστραφέντων δηλαδή προς

τον χριστιανισμό, και δη ειλικρινώς, διότι εσημειώθησαν και αντίθετες περιπτώσεις. Το ίδιο περίπου ισχύει για τον αραβικό αντισημιτισμό - εν εξάρσει τελευταίως - τα κίνητρα του οποίου είναι κατά πολύ θρησκευτικά. Οι σταυροφόροι εστρέφοντο όχι κατά Αράβων αλλά κατά απίστων μουσουλμάνων. Και σήμερα οι στρεφόμενοι κατά Αράβων ή αλληλέγγυων προς αυτούς μουσουλμάνων αποδίδουν εις αυτούς όχι εθνικισμόν αλλά θρησκευτικό φανατισμό (fundamentalism). Συνεπώς ο όρος αντισημιτισμός θα έπρεπε να αντικατασταθεί κατά περίπτωση με τους όρους αντιουδαϊσμός, αντιμουσουλμανισμός, ενδεχομένως και αντιχριστιανισμός στην αιθιοπική συνάρτησή του.

Αλλά η έχθρα έχει διάφορες διαβαθμίσεις, περιλαμβάνει σχηματικώς απλή αντιπάθεια, διακριτική μεταχείριση, εγκληματικές ενέργειες. Εξ άλλου, η έχθρα έχει κατά κανόνα, όταν δεν είναι άλογη, παθολογική - στην οποίαν αποδίδεται συνήθως ο εβραϊκός αντισημιτισμός - κάποια αιτία, βάσει της γενικής αρχής ότι δεν υπάρχει αιτιατόν άνευ αιτίας. Αυτή μπορεί κατ' αρχήν να αποτελεί μίαν ευνόητη, φυσιολογική αντίδραση. Μπορεί όμως να είναι προϊόν επάρσεως ή πλεονεξίας. Μπορεί ακόμη να είναι μια δυσεξήγητη, αλόκοπη συμπεριφορά, οφειλομένη ενδεχομένως εις άγνοια, παραπληροφόρηση, δεισιδαιμονία. Όλες αυτές οι αιτίες, σε διαφορετικό βαθμόν αποκρουστές ή κατανόησιμες, είναι συμφυείς προς την ανεξέλεγκτη, αβυσσαλέα ψυχή του ανθρώπου, αλλά νομιμοποιούν παραλλήλως κάποιον αντίλογο, ένα δικαίωμα της altera pars. Όλες επίσης υπεισέρχονται, κατά ποικίλα ποσοστά, εις όλους τους αντισημιτισμούς. Προς καλλιτέραν όμως κατανόηση του εβραϊκού αντισημιτισμού, μπορεί να γίνει ένας συσχετισμός του με τον όρον ανθελληνισμός, παρά την εγγενή ανομοιότητα μεταξύ εβραϊκών και ελληνικών δεδομένων. Και ο ανθελληνισμός είναι ένας νεώτερος όρος αλλά αντικατοπτρίζων παρομοίως μια μακραίωνα και πολυτάραχη ιστορία.

Οι ανεπιτυχείς επιθέσεις Περσών και Αράβων κατά της Ελλάδος, και οι επιτυχείς Ρωμαίων και Οθωμανών υπήρξαν εκδηλώσεις ανθελληνισμού ή πλεονεξίας, φυσικής ιδιότητος όλων των υπερδυνάμεων μέχρι και των ημερών μας; Σημειωτέον ότι η Περσία υπήρξε - κατά τα δεδομένα της εποχής μας - η πρώτη παγκόσμιος και πολυεθνική υπερδύναμις, εκταθείσα εις όλην την περιοχή που κατέλαβεν ο Αλέξανδρος, επί πλέον δε ο πρώτος περσικός πόλεμος (του Μαραθώνος) έγινε εις αντίποινα για την συνδρομή που παρέσχον οι Αθηναίοι και οι Ερετριείς στην Ιωνική επανάσταση. Αντιθέτως, η εκστρατεία του Αλεξάνδρου μπορεί να χαρακτηρισθή ως αντιπερσική, οι βουλγαρικοί πόλεμοι των Βυζαντινών ως αντισλαβικοί; Και για - να πλησιάσουμε την επικαιρότητα, η Ελληνική

Επανάσταση, οι βαλκανικοί πόλεμοι ήσαν αντιοθωμανικοί, η ελληνική αντίσταση κατά την περίοδο 1941-44 ήτο αντιγερμανική, η κυπριακή εξέγερσις του 1950 ήτο αντιαγγλική; Αντιθέτως, οι αντιδράσεις, εντός και εκτός της Ελλάδος, κατά του καθεστώτος των ετών 1967-74, ακόμη και η τουρκική αντίδρασις κατά του κυπριακού πραξικοπήματος του 1974, μπορούν να χαρακτηρισθύν ως ανθελληνικές; Υπάρχουν διαφορές, αναλόγως της προελεύσεως των, απαντήσεις εις αυτά τα ερωτήματα.

Θα επιχειρήσω, εντός αυτού του πλαισίου, να συνοψίσω την ιστορία του εβραϊκού αντισημιτισμού κατά τον αντικειμενικότερο δυνατώσ τρόπο, πράγμα όχι εύκολο λόγω και της πολιτικοποιήσεως που έχει υποστεί από καιρού ο όρος. Συγκεκριμένως, υπάρχει τάσις όπως ο εκφραζόμενος αρνητικώς έναντι του σιωνιστικού κινήματος ή ενεργειών των εκάστοτε Ισραηλινών κυβερνήσεων κατηγορηται ως αντισημιτισμός· εφ' όσον δε αυτός είναι Εβραϊός - ένα φαινόμενον αρκετά διαδεδομένο - χαρακτηρίζεται καινοφανώς ως «αυτομισούμενος» (self-hater). Ανάλογος είναι, επί των ημερών μας, η πρακτική να κατηγορηται ως αντιαμερικανός ο αποδοκιμάζων συγκεκριμένες ενέργειες κυβερνήσεων των ΗΠΑ. Προς αποφυγήν ανακριβειών ή παρερμηνειών - τις οποίες βεβαίως δεν αποκλείω - βασίζομαι επί εγκύρου διεθνούς βιβλιογραφίας, κατά το πλείστον εβραϊκής προελεύσεως. Εξ άλλου, ένεκα της υφισταμένης διαστάσεως απόψεων κατά πόσον το σύνολο των Εβραίων αποτελεί έθνος, λαόν ή θρησκευτική κοινότητα, κάνω λόγο περι εβραϊσμού, έναν όρον αντιστοιχο του ελληνισμού και εν χρήσει διεθνώς (jewery, juiverie, Judentum). Εν τέλει, αναφέρω τον όρον αντισημιτισμόν άνευ του προσδιορισμού εβραϊκός, χρησιμοποιών για θρησκευτικές συναρτήσεις την ρίζα ιουδ-. Οι όροι Εβραϊός και Ιουδαίος είναι πάντως αλληλένδετοι, ο πρώτος αναφερόμενος μάλλον στην βιολογική και γλωσσική, ο δεύτερος στην θρησκευτική ταυτότητα του ενδιαφερομένου. Ταυτόσημοι είναι και οι όροι Ισραηλίτης και Ισραηλιτικός, περισσότερο χρησιμοποιηθέντες παλαιότερα.

Δύο βασικά συμπεράσματα συνάγονται από μια νηφάλια θεώρηση της διαχρονικής πορείας του εβραϊσμού, ειδικότερα στην διασπορά, όπου αυτός διεβίωσεν αποκλειστικώς επί 2000 σχεδόν έτη και εξακολουθεί να διαβίωι κατά το πλείστον σήμερα. Το πρώτον είναι ότι ο αντισημιτισμός υπήρξε το βαρύ τίμημα, το οποίον εχρειάσθη να καταβάλει ο εβραϊσμός προκειμένου να εξασφάλισεν την επιβίωσή του, συχνά, ακουσίως ή μοιραίως, εμπλεκόμενος στις διενέξεις του περιβάλλοντος ή ερχόμενος εις σύγκρουση με αυτό. Το δεύτερο συμπέρασμα είναι ότι, εκτός ολίγων εξαιρέσεων, με προεξάρχουσας εκείνην της χιτλερικής περιόδου, ο εβραϊσμός απήλαυε της εκτιμήσεως και της

προστασίας των κυβερνώντων, αλλά συνεκέντρωνε την αντιπάθεια και την βία των μαζών. Εξ άλλου, στην επιβίωση του εβραϊσμού συνέβαλαν αποφασιστικώς αφ' ενός η ιουδαϊκή θρησκεία, αφ' ετέρου η ιδιότυπη κοινωνική-κοινωνική συγκρότησις του εβραϊσμού της διασποράς κυρίως μέχρι του 19ου αιώνας.

Ο ιουδαϊσμός είχε εξ αρχής, ως μονοθεϊστική θρησκεία, αποκλειστικό χαρακτήρα, τον οποίον εκφράζουν εναργώς οι δύο πρώτες βιβλικές εντολές: «Μη ἔχης ἄλλον θεόν πλην ἐμοῦ... Εἶμαι θεὸς ζήλοτυπος, ἀναποδιδὼν τὰς ἀμαρτίας τῶν πατέρων ἐπὶ τὰ τέκνα ἕως τρίτης καὶ τετάρτης γενεάς» (Ἐξοδος, κ' 3, 5). Ο χαρακτήρ αὐτὸς ἐνετάθη κατὰ τὴν τελικὴ διαμόρφωση τοῦ ιουδαϊσμοῦ, ἡ ὁποία ἐγένετο ἀπὸ ἐρμηνευτὰς τῆς Βίβλου σὲ κείμενα συγκροτοῦντα τὸ λεγόμενον Βαβυλωνιακὸν Ταλμούδ. Αὐτὸ, δημιουργηθὲν ἐπὶ 7 αἰῶνας (2ος π.Χ. - 5ος μ.Χ.), ἐσυστηματοποιήθη, τὸν 12ον αἰῶνα, ἀπὸ τὸν μεγάλον Ιουδαϊστὴ Μαΐμονιδην, καὶ ἐκωδικοποιήθη, τὸν 16ον αἰῶνα, ἀπὸ τὸν συνάδελφόν του Κάρο στὸ ἔργο του Choulhan Arukh, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ σήμερον ἓνα εἶδος ἐγχειριδίου τοῦ ιουδαϊσμοῦ.

Ενδεικτικὴ τῆς ἀποκλειστικότητος τοῦ ιουδαϊσμοῦ εἶναι καὶ ἡ ἀπαντῶμένη ἤδη στὴν Βίβλον ἐννοία τοῦ μη-Εβραίου, Εβραίου θεωρουμένου τοῦ γεννηθέντος ἀπὸ Ιουδαία μητέρα ἢ μεταστρεφέντος πρὸς τὸν ιουδαϊσμό. Ἡ ἐννοία αὐτή, ἴσως μοναδικὴ παγκοσμίως, ἐκφράζεται εβραϊστὶ με τὴν λέξιν *goy*, ἀπεδόθη στὴν ἐλληνικὴ μετάφραση τῆς Βίβλου με τὴν λέξιν «ἐθνικός» - ἐκ τοῦ «ἔθνος», σημαίνοντος κατὰ τὴν ἐλληνιστικὴν ἰδίως περίοδο ξένη κοινότητα σὲ μία πόλη -ἀποδίδεται δε σήμερον με τὶς λέξεις ἀγγλιστὶ *gentile* ἢ *non-Jew*, γαλλιστὶ *gentil* ἢ *non-Juif*. Ἀντικείμενο τῆς ἐν λόγῳ ἐννοίας ἦτο ἡ παρακώλυσις τοῦ κοινωνικοῦ συγχρωτισμοῦ, ἰδιαίτερος δε τοῦ γάμου, μεταξύ Εβραίων καὶ μη-Εβραίων, ἡ ὁποία θὰ μπορούσε νὰ ὁδηγήσει εἰς ἀφομοίωση τῶν Εβραίων, ἰδίως τῆς διασποράς, πρὸς τὸ ξένο περιβάλλον, δεδομένου ὅτι ἡ ἀφομοίωσις αὐτὴ ἀπετέλει ἀνέκαθεν, καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀποτελεῖ, τὴν μεγαλύτεραν ἀπειλή γιὰ τὴν διατήρησιν τοῦ ιουδαϊσμοῦ καὶ κατ' ἐπέκτασιν τοῦ εβραϊσμοῦ. Κατ' αὐτὸν ὅμως τὸν τρόπον οἱ Εβραῖοι ἐδημιούργησαν ὀρισμένα ἀρνητικὰ στερεότυπα γιὰ τοὺς μη-Εβραίους, τὰ ὁποῖα ἐπιζοῦν μέχρι σήμερον σὲ διαφόρους κύκλους, καὶ δη Ἰσραηλινούς.

Τὰ στερεότυπα αὐτὰ ἀποτυπώνονται ἰδίως σὲ 613 ἐντολές - 365 ἀρνητικῆς, 248 θετικῆς - οἱ ὁποῖες διεδηλώθησαν στὸ Ταλμούδ καὶ διευτυπώθησαν ἀπὸ τὸν Μαΐμονιδην, ἔχουσες δε ὡς περιεχόμενον καὶ τὴν διαφορετικὴν μεταχείρισιν Εβραίων καὶ μη Εβραίων. Δίδωμερικὰ παραδείγματα, ἀντλών αὐτὰ ἀπὸ τὸ *Dictionnaire Encyclopedique du Judaisme* καὶ ἀκολουθῶν τὴν φρασεολογία του, ἡ ὁποία διακρίνει ἀφ'

ἐνός Εβραίου ἢ Ιουδαίου, ἀφ' ἐτέρου πλησίον (*prochain*), ἄλλον (*autrui*), ξένον, εἰδωλολάτρην ὡς καὶ *mamzor*, εβραϊκὴ λέξις σημαίνουσα τὸν νόθον ἢ παράνομον, ἦτοι προῖον μοιχείας ἢ αιμομιξίας (ἐντὸς παρενθέσεως ὁ ἀριθμὸς τῆς οικείας ἀρνητικῆς ἐντολῆς): ἀπαγορεύονται ἡ παροχὴ συνδρομῆς σὲ κινδυνεύον πρόσωπον ἐφ' ὅσον αὐτὸ παροτρύνει εἰς εἰδωλολατρία στὸ Ἰσραήλ (19), ἡ μίμησις συνηθειῶν ξένων λαῶν (30), ἡ κατοίκησις εἰδωλολατρῶν στὴν Γη τοῦ Ἰσραήλ (51), ἡ ἐπιβολὴ ἐπαχθοῦς ἐργασίας ἐπὶ Εβραίου δούλου (259), ἡ κατάρα κατὰ Εβραίου (317), ὁ γάμος *mamzor* με Εβραία (354). Ἡ προνομιακὴ μεταχειρίσις τῶν Εβραίων μαρτυρεῖται ἐπίσης στὴν θρησκευτικὴ καὶ νομικὴ δομὴ τοῦ Κράτους τοῦ Ἰσραήλ. Στὴν Διακήρυξιν τῆς Ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ (15.5.1948) τοῦτο χαρακτηρίζεται ὡς εβραϊκὸν ἢ Ιουδαϊκὸν κράτος, βάσει δε τοῦ λεγομένου Νόμου τῆς Ἐπιστροφῆς (1950) κορηγεῖται αὐτομάτως ἡ Ἰσραηλινὴ ὑπηκοότης καὶ δικαίωμα ἐγκαταστάσεως στὸ Ἰσραήλ εἰς πάντα ἀποῦντα Ιουδαϊκῆς θρησκείας, ἐκτὸς εἰάν πρόκειται περὶ πρῶν Ιουδαίου μεταστραφέντος πρὸς ἄλλην θρησκείαν.

Εξ ἄλλου, ὁ εβραϊσμὸς τῆς διασποράς διεβίωσεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ μιᾶς ἰδιότυπης κοινωνικῆς-κοινωνικῆς συγκρότησις, βασικὸ στοιχεῖο τῆς ὁποίας ἦτο ἡ αὐστηρὰ τήρησις τῆς Ιουδαϊκῆς θρησκείας. Πυρὴν αὐτῆς τῆς συγκροτήσεως ἦτο ἡ κοινότης, διοικουμένη ἀπὸ συμβούλιον ἀποτελούμενον ἐκ προσώπων ἀνηκόντων εἰς διακεκριμένας κατὰ παράδοσιν οἰκογενεάς. Εἰς ὅλες τὶς χώρες, ἰδίως τὶς χριστιανικῆς, ὁ θεσμὸς τῆς κοινότητος ἀπεδείχθη συμφέρων τόσο γιὰ τοὺς Εβραίους ὅσο καὶ γιὰ τοὺς κυβερνῶντας, διότι τοὺς πρώτους μὲν ἐξοφάλλισε σημαντικὴ πολιτιστικὴ καὶ νομικὴν ἀυτονομία, τοὺς δευτέρους δε ἐπέτρεπε ἀποτελεσματικώτερον ἔλεγχον μιᾶς ξένης καὶ δυσανομοιώτου κοινότητος.

Ἡ ἀυτονομία συνίστατο στὴν τήρησιν ἰδίας θρησκείας καὶ ἰδίων ἐθίμων, στὴν διατήρησιν ἰδίων σχολείων καὶ ἰδρυμάτων, στὴν ἀπονομὴν ἰδίας δικαιοσύνης, ἀκόμη καὶ ποινικῆς. Αὐτὰ ὅμως προϋπέθεταν τὴν κατοίκησιν τῶν μελῶν τῆς κοινότητος εἰς ἰδιαίτερον χώρο ἢ συνοικία μιᾶς πόλεως, δεδομένου ὅτι τὸ εβραϊκὸν στοιχεῖον ἦτο κατὰ κανὸνα ἀστικόν, ἢ τὴν συγκρότησιν ἰδίων χωριῶν, κυρίως στὴν Ἀν. Ἐυρώπῃ. Εξ ἄλλου, τὰ μέλη τῆς κοινότητος ἀνήκαν οἰωνεῖ ὑποχρεωτικῶς εἰς αὐτήν, ἐφ' ὅσον ἠθέλαν νὰ παραμείνουν στὴν θρησκεία τῶν, διότι δὲν ὑπῆρχε δυνατότης ἀσκήσεως αὐτῆς ἐκτὸς τοῦ κοινοτικοῦ πλαισίου. Ὑποθέσεις δε δογματικῶν ἀπόψεων ἐκτὸς τῶν παραδεδεγμένων μπορούσε νὰ ἐπιφέρει ἀποβολὴν ἐκ τῆς κοινότητος, ἀκριβέστερα ἀφορισμό, ἀποτελοῦντα βάρεια τιμωρία διότι ἰσοδυναμοῦσε με κοινωνικὸν ὄστρακισμό. Ἡ κοινότης τοῦ Ἀμστερνταμ ἀφόρισε, τὸν 17ον αἰῶνα,

τον επιφανή φιλόσοφο Spinoza, ως επίσης τον ολιγότερο γνωστό διανοητή Costa, ο οποίος, τιμωρηθείς επί πλέον δια δημοσίας μαστιγώσεως, ήχθη εις αυτοκτονία.

Το ασφυκτικόν αυτό κοινοτικό καθεστώς διειρηθή από της αρχαιότητος, δεδομένου ότι η εβραϊκή διασπορά είχαν ήδη αρχίσει από του 7ου αιώνα π.Χ., κυρίως στην Αίγυπτο, κατά δε τον 4ον αιώνα π.Χ. είχαν αξιόλογη παρουσία στην Μεσοποταμία, την Μ. Ασία, την Ελλάδα και την Ρώμη- στην ελληνιστική Αίγυπτον η κοινότης απεκαλείτο, κατά το πρότυπο και άλλων ξένων κοινοτήτων, «πολίτευμα», το δε συμβούλιο «γερουσία». Ίσως λόγω τούτου, ωρισμένοι αρχαίοι συγγραφείς εξεφράσθησαν κατά διαφόρους βαθμούς αρνητικώς έναντι των Εβραίων, αρκετοί σε κείμενά των διασωθέντα στο έργο του Ιωσήπου “Κατά Απίωνος”, στο οποίον αυτός αναίρει τις απόψεις των. Οι συγγραφείς αυτοί είναι οι εξ Ελλάδος Εκαταίος ο Αβδηρίτης (4ος αιών π.Χ.), Διόδωρος ο Σικελιώτης (1ος αιών π.Χ.), Στράβων (1ος π.Χ.-1ος μ.Χ. αιώνες), οι Αλεξανδρινοί Λυσιμαχος (2ος-1ος αιώνες π.Χ.), Απολλώνιος ο Μόλων (1ος αιών π.Χ.), Απίων (1ος αιών μ.Χ.), Χαϊρέμων (1ος αιών μ.Χ.), οι Ρωμαίοι Πομπήιος Τρόγος (1ος π.Χ.-1ος μ.Χ. αιώνες), Τάκιτος (1ος-2ος αιώνες μ.Χ.) και ο Αιγύπτιος Μανέθων (3ος αιών π.Χ.). Ο Εκαταίος προσάπτει στους Εβραίους κάποιαν ακοινωνησία και αφιλοξένια («απάνθρωπον και μισόξενον βίον»), ως επακόλουθο της εκδιώξεώς («ξενπλασίας») των εξ Αιγύπτου. Ο Διόδωρος φέρει συμβούλους του Αντιόχου Ζ' (βλ. κατωτέρω) να θεωρούν τους Εβραίους ασυγχρωτιστούς («ακοινωνήτους είναι της προς άλλον έθνος επιμιξίας»), θεωρούντας όλους εχθρούς των («πολεμίους υπολαμβάνειν πάντας»), αντιπαθούντας εκ παραδόσεως τους άλλους («παραδόσιμον ποιήσαι το μίσος προς τους ανθρώπους»). Ο Τάκιτος φαίνεται να ασπάζεται εκδοχή, κατά την οποίαν οι Εβραίοι εξεδιώχθησαν από την Αίγυπτο κατά την διάρκεια πανώλης, προκληθείσης λόγω της ασεβείας των προς τους θεούς, ακολούθως δε διέσχισαν την έρημο και εδημιούργησαν πόλιν, εκδιώξαντες τους κατοίκους της. Οι υπόλοιποι συγγραφείς υποστηρίζουν παραλλαγές των ανωτέρω.

Το κοινοτικόν αυτό καθεστώς ετερματίσθη σταδιακώς στην Δ. Ευρώπη κατά τον 19ον αιώνα, αρχής γενομένης από την Γαλλία, το 1791, δια της λεγομένης «χειραφετήσεως» (emancipation) των Εβραίων, δηλαδή της παροχής εις αυτούς πλήρων πολιτικών δικαιωμάτων και της άρσεως παντός εις βάρος των περιοριστικού μέτρου· η χειραφετήσις στην Ρωσία έγινε μόνο μετά την επανάσταση του 1917. Αλλά η θεοκρατική δομή της εβραϊκής κοινωνίας, συγκρινόμενη με την βυζαντινή, είχε επιπτώσεις και επί της σκέψεώς της. Μέχρι της χειραφετήσεως, όλοι οι Εβραίοι διανονται

ποσχολήθησαν βασικώς μόνο με τον Ιουδαϊσμό. Εξαιρουμένων των περιπτώσεων του Ιωσήπου, ο οποίος έγραψε κατά τον 1ον αιώνα μ.Χ., και ορισμένων μεσαιωνικών χρονικογράφων, ιστορία του εβραϊσμού από Εβραίους συγγραφείς εγράφη για πρώτη φορά κατά τον 19ον αιώνα, συστηματική δε από τον Gratz (δημοσιευθείσα κατά την περίοδο 1853-76).

Μια τέτοια κοινότης, ένα είδος κράτους εν κράτει, ήτο επόμενο να προκαλεί κατά περίπτωση δυσπιστία, δέος, αντιπάθεια. Τέτοια αισθήματα δεν υπήρχαν στην προχριστιανική αρχαιότητα, τα πολυθεϊστικά θρησκευματα της οποίας την καθιστούσαν απολύτως ανεξίτηρα. Εδημιουργήθησαν στις χριστιανικές χώρες με την συνύπαρξη χριστιανισμού και ιουδαϊσμού, δύο θρησκειών εξ ορισμού μισαλλοδόξων. Τέτοια όμως αισθήματα ήτο φυσικό να αναπτυχθούν όχι στους καλλιεργημένους ανθρώπους αλλά στις αμόρφωτες μάζες, εύκολα θύματα θρησκοληψίας, προλήψεων, δημαγωγίας. Ο χριστιανικός ζήλος των τις ωθούσε στο να θεωρούν τους Εβραίους συμπολίτας των υπευθύνους για την σταύρωση του Χριστού, να δίδουν πίστη σε παράλογες φήμες, βάσει των οποίων οι Εβραίοι εχρειάζοντο αίμα για τελετουργικούς σκοπούς, το επρομηθεύοντο δε σκοτώνοντας χριστιανούς, κατά προτίμηση παιδιά. Τέτοιες δοξασίες μπορούσε να ασπασθεί και ο εξ ίσου αμόρφωτος κατώτερος κλήρος, ποτέ όμως δεν τις υιοθέτησεν η εκκλησιαστική ηγεσία.

Η κατάσταση αυτή επεδεινώθη, κατά τον Μεσαίωνα, στην Ευρώπη, ιδίως στην Δυτική, η φεουδαρχική δομή της οποίας διήρσε την κοινωνίαν εις ισχυρούς και αδυνάτους. Οι πρώτοι ήσαν ο ηγεμών, οι ευγενείς, η Εκκλησία, οι δεύτεροι καταπιεζόμενες, εξαθλιωμένες μάζες, μονίμως διεκδικούσες μια καλλίτερη μοίρα. Εις ένα τέτοιο περιβάλλον ο εβραϊσμός ήτο αναπόφευκτο να επιζητή, προς επιβίωσή του, την προστασία των ισχυρών, αλλά με επακόλουθο να ταυτίζεται, στα όμματα των μαζών, με αυτούς, και να προκαλεί ανάλογες αντιδράσεις. Αυτές δε είχαν την ευκαιρία να εκδηλώνονται σε περιόδους αφ' ενός πολιτικών κλυδωνισμών, οπότε η εξουσία εξοσθένιζε και η τάξις διεσαλεύετο, αφ' ετέρου οικονομικών ή κοινωνικών κρίσεων, οπότε υπήρχεν ανάγκη αποδιοπομπαίου τράγου.

Η κατά τα ανωτέρω προστασία των ισχυρών –την οποία μπορούμε να διακρίνουμε σήμερα και στις σχέσεις του Ισραήλ με τις ΗΠΑ– παρείχεται επ' ανταλλάγματι. Αποκλειόμενος, λόγω της ιδιαιτερότητάς του, από δημόσια αξιώματα και θέσεις εξουσίας, ο εβραϊσμός ήτο υποχρεωμένος να στραφή προς άλλες επαγγελματικές δραστηριότητες, διακρινόμενος μάλιστα εις αυτές. Μία ήτο η ιατρική. Πλείστοι ισχυροί προτιμούσαν τις υπηρεσίες Εβραίων ιατρών, οι οποίοι έτσι εκέρδιζαν την εμπιστοσύνη των και απέβαιναν εξ α-

πορρήτων σύμβουλοι των, επηρεάζοντες τους προς όφελος αυτών των ιδίων αλλά και των ομοθρήσκων των. Άλλη δραστηριότητα ήταν η διαχείριση κτημάτων και περιουσιών. Οι ισχυροί απείθωναν γενικώς τις εργασίες οικονομικής φύσεως. Άλλη δραστηριότητα, μαρτυρούμενη από της αρχαιότητας, ήταν η εισπραχτική φόρων. Ενδιαφερόμενοι προαγόραζαν τρόπον τινά τους φόρους, αναλαμβάνοντας εν συνεχεία την εισπραχτική των δι' ίδιον λογαριασμό, οπλισμένοι μάλιστα με εκτελεστικές αρμοδιότητες. Μια τελευταία δραστηριότητα ήταν ο δανεισμός χρημάτων, των οποίων είχαν ανάγκη οι ηγεμόνες προς διεξαγωγή των πολέμων των. Τα επρομηθεύοντο κατά κανόνα από Εβραίους δανειστές, οι οποίοι εξελίχθησαν συν τω χρόνω σε τραπεζίτες- μέχρι και του 18ου αιώνα οι πόλεμοι ως και άλλοι κρατικοί τομείς χρηματοδοτούντο εν πολλοίς από εβραϊκές τράπεζες. Και οι οποσδήποτε επιχειρηματίες ηγεμόνες Εβραίοι προσωνομάζοντο Εβραίοι της Αυλής. Αλλά ο δανεισμός χρημάτων, όταν εγγίνετο προς απλούς ιδιώτες, συχνά μετετρέπετο σε τοκογλυφία, η οποία αποτελεί μάλιστα κατά τον Μεσαίωνα, διότι ωδήγει εις οικονομική καταστροφή μόνιμως υπερχρεωμένων ανθρώπων. Σημειωτέον ότι η Χριστιανική Εκκλησία απεδοκίμαζε την τοκογλυφία, ενώ ο ιουδαϊσμός επέτρεπε τον έντοκο δανεισμό χρημάτων μόνο σε μη-Εβραίο (θετική εντολή 198). Εννοείται ότι λίγοι ασκούσαν αυτές τις δραστηριότητες, οι πολλοί ήταν απλοί, μάλιστα πτωχοί, άνθρωποι, οι οποίοι απέμεναν μόνο με τα διακριτικά μέτρα (κοινωνικά, επαγγελματικά, ακόμη και ενδυματολογικά) που ελαμβάνοντο συχνά εις βάρος του συνόλου.

Μπορώ, βάσει των προεκτεθέντων, να μνημονεύσω, κατά περιόδους, την ιστορική πορεία και τον τρόπο διαβίωσης του εβραϊσμού από της καταλύσεως της πολιτικής ανεξαρτησίας του, τον 6ον αιώνα π.Χ., αφήνοντας στον αναγνώστη να κρίνει, σε ποιες περιπτώσεις, και μέχρι ποίου βαθμού υπήρξεν αυτός αντικείμενον αντισημιτισμού.

Αρχαιότητα

Τα εβραϊκά βασίλεια του Ισραήλ και Ιούδα κατελύθησαν από την Ασσυρία διαδοχικώς το 722 και 587 π.Χ., με επακόλουθο, στην δεύτερα περίπτωση, την μεταφοράν επιλεκτικού τμήματος του πληθυσμού στην ασσυριακή πρωτεύουσα, την Βαβυλώνα, και την καταστροφή του Ναού των Ιεροσολύμων. Το ασσυριακό κράτος κατελύθη όμως από την Περσία, η οποία επέτρεψε, το 538 π.Χ., την επιστροφή των μεταφερθέντων, και ανοικοδόμησε τον Ναό.

Στην Ελεφαντινή, νήσον επί του Νείλου προς την νότιο μεθόριο της Αιγύπτου, υπήρχαν εγκαταστάσεις Εβραίων μισθοφόρων προς προστασία της χώρας από επίθεση των Αιθιόπων. Όταν όμως η Αίγυπτος κατε-

λήφθη, το 525 π.Χ., επί ένα αιώνα, από τους Πέρσας, οι Εβραίοι συνετάχθησαν προς αυτούς, ταυτισθέντες μοιραίως από τους Αιγυπτίους προς τους καταπιεστές των. Οι Αιγύπτιοι εξηγήθησαν κατά των Περσών, αλλά το 410 π.Χ. εστράφησαν κατά των Εβραίων, καταστρέψαντες και τον ναό των, ο οποίος όμως επανηγέρθη μετά 3ετία.

Κατά τον 4ον αιώνα π.Χ. η Παλαιστίνη διεξεδικήθη πολεμικώς από τα Κράτη των Πτολεμαίων και των Σελευκιδών, περιελθούσα εν τέλει, το 200 π.Χ., υπό την επικυριαρχία του τελευταίου. Παράλληλως άρχισε να εξελληνίζεται, με επιπτώσεις επί της ιουδαϊκής πίστεως και την δημιουργία διαστάσεως μεταξύ ελληνίζοντων και ιουδαϊζόντων Εβραίων. Οι ελληνίζοντες απέκτησαν, επί κάποιου διάστημα, τον έλεγχο της Ιουδαίας, αλλά με επακόλουθο μίαν αιματηράν εξέγερση των ιουδαϊζόντων, θεωρουμένων επί πλέον ως προσκειμένων προς τους Πτολεμαίους. Κατόπιν τούτο ο Σέλευκος βασιλεύς Αντίοχος Δ' κατέστειλε, εξ ίσου αιματηρώς, το 167 π.Χ., την εξέγερση, απηγόρευσε την Ιουδαϊκή θρησκεία, και αφιέρωσε τον Ναό στον Ολύμπιο Δία. Τα μέτρα αυτά ήρθσαν μετά 3ετία από τον διάδοχο του Αντιόχου Δ', Αντίοχο Ε', αλλά προεκάλεσαν ευρύτεραν εξέγερση, την λεγομένη των Μακκαβαίων, η οποία κατεστάλη μετά 30ετή αγώνα, το 135 π.Χ., από τον Αντίοχο Ζ'.

Η Παλαιστίνη περιήλθε εν συνεχεία υπό την επικυριαρχία της Ρώμης. Αλλά τα συμβάντα στην Ελεφαντινή είχαν επενεργήσει μακροπροθέσμως επί των αισθημάτων των Αιγυπτίων έναντι των Εβραίων, με αποτέλεσμα την έκρηξη, το 38 μ.Χ., αιματηρών ταραχών εναντίον των. Υπεύθυνος όμως εθεωρήθη, λόγω αδρανείας ή συνεργίας, ο Ρωμαίος έπαρχος Flacus, ο οποίος, ανακληθείς, εξωρίσθη στην Άνδρο, όπου και εξετελέσθη.

Αψυχολόγητες ενέργειες των αντιπροσώπων της Ρώμης και θρησκευτικός ζήλος των Εβραίων ώθησαν τους τελευταίους, το 66 μ.Χ., εις εξέγερση. Αυτή κατεστάλη απηνώς μετά 4ετία, τα Ιεροσόλυμα κατεστράφησαν, ο Ναός επιρρολήθη.

Νέα εξέγερσις εξέσπασε, το 116 μ.Χ., τόσο στην Παλαιστίνη όσο και στην διασπορά (Αίγυπτο, Κύπρο, Μεσοποταμία), με εθνικιστικά αυτήν την φορά κίνητρα, στρεφόμενη όχι μόνο κατά της Ρώμης αλλά και κατά των Ελλήνων κατοίκων. Η εξέγερσις κατεστάλη σταδιακώς.

Τελευταία εβραϊκή εξέγερσις, η λεγομένη του Bar Kochba, εσημειώθη το 132 μ.Χ., μετά την καταστολή της οποίας η Παλαιστίνη κατέστη απλή ρωμαϊκή επαρχία.

Στο βιβλίο του «Εβραϊσμός και μη Εβραϊσμός στον αρχαίο κόσμο», ο L. Feldman, καθηγητής κλασικών σπουδών στο εβραϊκό πανεπιστήμιο Yeshiva, τεκμηριώνει ότι ο εβραϊσμός ήταν τόσο ισχυρός κατά την αρ-

χαιότητα, ώστε να προσπλυτίζην πολλούς στον ιουδαϊσμό, και καταλήγει ως εξής: «Η δακρύβρεκτη θεωρία της εβραϊκής ιστορίας, τονίζουσα την αδυναμία και τα παθήματα των Εβραίων, δεν φαίνεται να ισχύει εν τω συνόλω για την αρχαία περίοδο».

Υπό Χριστιανικό Καθεστώς Μεσαιών

Στην Δ. Ευρώπη, η συμβίωση Εβραίων και Χριστιανών απεδείχθη, για τους προαναφερθέντας λόγους, δραματική, χαρακτηρισθείσα από διακριτικήν εις βάρος των πρώτων μεταχείριση, απόρροιαν μιας εντόνου μισαλλοδοξίας· αυτή γίνεται καλλίτερα αντιληπτή, αν λαβή κανείς υπ' όψιν τους μεταξύ καθολικών και διαμαρτυρομένων Θρησκευτικό Πόλεμο και Τριακονταετή Πόλεμο, οι οποίοι συνεκλόνησαν την Ευρώπη, αντιστοίχως τον 16ο και τον 17ο αιώνας. Η μεταχείρισις αυτή εγνώρισε περιόδους υφέσεως και εξάρσεως, αναλόγως των τοπικών συνθηκών και των γενικωτέρων εξελίξεων. Έξαοις υπήρξε κατά τον 14ο αιώνα, οπότε η Ευρώπη συνεταράχθη οικονομικώς και κοινωνικώς από την μεγάλην επιδημία πανώλης (1348-51), η οποία απέφερε τον θάνατον 25 εκατομ. ανθρώπων. Κατά τον ίδιον αιώνα εσημειώθησαν αιματηρές εξεγέρσεις χωρικών κατά ευγενών και της Εκκλησίας, θύματα των οποίων υπήρξαν και Εβραίοι. Οι εξεγέρσεις αυτές, κατασταλείσες αμειλίκτως, έμειναν γνωστές υπό ίδιον όνομα στην Γαλλία (Jacquerie, 1358), στην Αγγλία (Peasants' Revolt, 1381), αργότερα στην Γερμανία (Bauernkrieg, 1520).

Ιδιαίτεράν όμως περίπτωσιν απετέλεσεν η Ισπανία. Εκεί οι Εβραίοι άρχισαν να περιέρχονται υπό ισπανική κυριαρχία μόνον από του 12ου αιώνας, παρακολουθώντας την ιδιότυπη ιστορία της χώρας, δηλαδή την σταδιακή επί 8 αιώνας (8ο-15ο) ανάκτηση της χώρας από την αραβική κυριαρχία (Reconquista). Υπό τους Άραβας η τύχη των δεν ήτο ιδανική, αλλά υπό τους Ισπανούς, ακριβέστερα κατά τους 14ο και 15ο αιώνας, επεδεινώθη σαφώς. Αιματηρές ταραχές, το 1348 αλλά ιδίως το 1391, ανάγκασαν μεγάλον αριθμόν εξ αυτών να βαπτισθούν χριστιανοί· απεκατέστησαν conversos. Ορισμένοι εξελίχθησαν εις επισκόπους, αλλά πολλοί παρέμειναν στην πίστη των, αρκετοί δε εμφανώς, απεκατέστησαν marranos. Οι μάζες, κατόπιν τούτου, εξοργίσθησαν, και επανέλαβαν τις ταραχές το 1449, 1467, το 1473. Η συνεχής αναταραχή που προκαλείτο στην χώραν ώθησε τους βασιλείς της να εγκαθιδρύσουν, το 1480, Ιεράν Εξέτασην προς εξουδετέρωσιν των marranos ως αιρετικών· αρκετοί απέθαναν επί της πύρας. Αλλά η αναταραχή εσυνεχίζετο, οπότε οι βασιλείς έλαβαν, το 1492, το ριζικό μέτρο της εκδιώξεως όσων Εβραίων δεν ήσαν διατεθειμένοι να

γίνουν πραγματικοί conversos. Μέχρις 100.000 Εβραίων, περί το ήμισυ του συνόλου, προετίμησαν να φύγουν, εγκαθιστάμενοι ανά την Ευρώπη και την οθωμανικήν αυτοκρατορία, και δη στην Ελλάδα.

Στην Γαλλία, από της εποχής του Βασιλείου των Φράγκων, τον 8ον αιώνα, και του σχηματισμού του Βασιλείου της Γαλλίας, τον 10ον αιώνα, οι Εβραίοι διεβίωσαν ανενόχλητοι υπό την προστασία των βασιλέων. Αλλά οικονομική ανέχεια, λόγω του καταστρεπτικού Εκατονταετούς Πολέμου, προεκάλεσαν σε διάφορες πόλεις, κατά τα έτη 1380-82 και 1391, αιματηρές ταραχές, θύματα των οποίων ήσαν και Εβραίοι.

Καθ' όμοιον τρόπο διεβίωσαν οι Εβραίοι στην Γερμανία από της ιδρύσεως της γερμανικής αυτοκρατορίας, τον 10ον αιώνα. Μόνη αξία λόγου εξαίρεσις υπήρξε, το 1096, επ' ευκαιρία της 1ης σταυροφορίας, οπότε ανεξέλεγκτα τμήματά της εξετράπησαν σε βιαιότητες κατά Εβραίων καθ' οδόν από την Ρηνανία προς την Ουγγαρία. Εκκλησιαστικές αρχές προσεπάθησαν να μειώσουν τον αριθμό των θυμάτων.

Στην Αγγλία, Εβραίοι εγκατεστάθησαν μόνον από του 11ου αιώνας, μετά την κατάκτηση της χώρας από τους Νορμανδούς, διεβίωσαν δε ανέτως μέχρι του 1290, οπότε εξεδιώχθησαν, αριθμούντες περί τις 10.000, λόγω τοκογλυφικής δραστηριότητος. Άρχισαν όμως να επανέρχονται σταδιακώς μέχρι του 1656, οπότε επετράπη επισήμως η επανεγκατάστασις των.

Στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες, και δη στην Ιταλία, δεν υπήρξαν, τουλάχιστον μείζονες, εκδηλώσεις κατά των Εβραίων.

Βυζάντιον

Στο Βυζάντιο –εξ όσων προκύπτει από τα υπάρχοντα αλλά ελλιπή σχετικά στοιχεία– οι Εβραίοι διεβίωσαν, καθ' όλες τις περιόδους, γενικώς ομαλώς και υπό καθεστώς ανεξιθρησκείας, συμπαρασπθέντες μόνο σε δραματικές εξελίξεις οι οποίες εσημάδευσαν και απεδυνάμωσαν το Βυζαντινό Κράτος, δηλαδή την καταπολέμηση των αιρέσεων και την οικονομικήν. Οι καταπολεμηθείσες αιρέσεις, προς συγκρότησιν ομοιογενούς κράτους, ήσαν των Αριανιστών, των Μονοφυσιτών, των Νεστοριανών, ως και άλλων ομάδων (Παυλικιανών, Βογομίλων) με τις οποίες το κράτος ήλθεν εις ένοπλη σύγκρουση. Με αίρεσιν όμως εξωμοιώθη ενίοτε και ο Ιουδαϊσμός προς μεγάλην δυσαρέσκεια των οπαδών του, μία δε εξέγερσις των λόγω τούτου στην Παλαιστίνη, επί Ιουστινιανού (527-565), κατεστάλη αμειλίκτως. Εξ αλλού, η θέσις των Εβραίων δεν εβελτιώθη, όταν αυτοί ετάχθησαν με τους Πέρσας, τους οποίους είδαν ως απελευθερωτάς, κατά την κατάληψιν υπ' αυτών, το 614, των Ιεροσολύμων, με επακόλουθο την σύληση του

Παναγίου Τάφου και την θανάτωση χιλιάδων χριστιανών. Με το γεγονός τούτο φαίνεται να συνδέεται και διάταγμα του Ηρακλείου (610-641) –αγνώστου όμως όντος κατά πόσον αυτό εφηρμόσθη– περί βίαιου εκχριστιανισμού των Εβραίων. Παρόμοιος εκχριστιανισμός μαρτυρείται και επί εικονομάχου Λέοντος Γ' (717-741), μια ενέργεια κατανοουμένη καλλίτερα αν ληφθή υπ' όψιν ότι, κατά την περίοδο της εικονομαχίας, εικονολάτραι εφυλακίζοντο, εξωρίζοντο, εξετέλούντο, μοναστήρια των κατεστρέφοντο. Βίαιος - άγνωστος όμως μέχρι ποίας εκτάσεως -εκχριστιανισμός των Εβραίων διετάχθη, εν τέλει, κατά την περίοδο του εκχριστιανισμού των Βουλγάρων, από τον Βασίλειον Α' (867-886), αφού απέτυχε προσπάθειά του να εκχριστιανίση τους Εβραίους δια της πειθούς ή έναντι ανταλλαγμάτων.

Άλλα η βία μεταστροφή εις άλλη θρησκεία δεν ήτο κάτι το άγνωστο μεταξύ των Εβραίων. Οι υπό την επικυριαρχία των Σελευκιδών βασιλέων Ιουδαίοι γηγενείς της δυναστείας των Ασμοναίων Ιωάννης Υρκανός Α' (135-104 π.Χ.), Αριστόβουλος Α' (104-103 π.Χ.) και Αλέξανδρος Ιανναίος (103-76 π.Χ.) επεξέτειναν το κράτος των προς γειτονικές περιοχές, εξαναγκάσαντες τους λαούς των να εξιουδαίσθουν δια περιτομής· ο πρώτος εστράφη κατά της Ιδουμαίας προς νότον, ο δεύτερος κατά της Ιτουραίας προς βορράν, ο τρίτος κατά του Μωάβ προς ανατολάς. Εξ άλλου, εξιουδαϊσμός δια περιτομής, στο πλαίσιον ενός συστηματικού προσηλυτισμού, εσυνεχίσθη επί μεμονωμένων περιπτώσεων, πράγμα που ώθησε Ρωμαίους αυτοκράτορας να τον απαγορεύσουν, το ίδιο δε έπραξαν, εφ' όσον επρόκειτο περί χριστιανών δούλων, ο Μέγας Κωνσταντίνος (323-337) και ο Θεοδοσίος Β' (408-450).

Νεώτεροι Χρόνοι

Από του 16ου αιώνας οι Εβραίοι διαβιούν στην Δ. Ευρώπη, με ορισμένες εξαιρέσεις, γενικώς ομαλώς, από δε του Διαφωτισμού, τον 18ον αιώνα, και της χειραφετήσεώς των, τον 19ον αιώνα, αναπτύσσουν αξιόλογη κοσμική πνευματική δραστηριότητα, τείνοντες παραλλήλως να αφομοιωθούν.

Το αντίθετο συμβαίνει στην Αν. Ευρώπη, όπου αρχίζει, από του 12ου αιώνας, επιτεινομένη κατά τους 15ο και 16ον αιώνας, μετανάστευσις Εβραίων από την Δυτ. Ευρώπη, λόγω της μεταχειρίσεως που υφίστανται εκεί. Αρχικώς είναι ευπρόσδεκτοι, διότι, ασχολούμενοι με το εμπόριο, είναι φορείς οικονομικής προόδου. Αλλάζει όμως η αντίληψις περί αυτών καθ' όσον αυξάνει ο αριθμός των, εδραιούται η προεκτεθεισα κοινωνική-κοινωνική συγκρότησις των, και επαναλαμβάνεται το πρότυπο των επαγγελματικών δραστηριοτήτων των, με τα συμπαρομαρτούντα επακόλουθα.

Ειδικώτερα, από του 16ου αιώνας κυριαρχεί, στην Αν. Ευρώπη, ένα μεγάλο, πολυ-εθνικό πολωνο-λιθουανικό κράτος, περιλαμβάνον επίσης την Λευκορωσία και την Ουκρανία. Εις αυτό οι Εβραίοι υπολογίζονται, περί τα μέσα του 18ου αιώνας, εις 1 εκατομ., ή 10% του συνολικού πληθυσμού- στον αριθμόν αυτό περιλαμβάνονται, κατά μίαν εκδοχή, και απόγονοι των Χαζάρων, ενός τουρκικού φύλου εγκατεστημένου, κατά τον Μεσαίωνα, στην σημερινή νοτιο-ανατολική Ουκρανία, το οποίον εξιουδαίσθη, τον 9ον αιώνα, πιθανώς μέσω της Μ. Ασίας, αφού οι Βυζαντινοί απέτυχαν να το εκχριστιανίσουν μέσω του Μεθοδίου. Μετά τον τελικό διαμελισμό του εν λόγω κράτους, το 1795, περί το ήμισυ του εδάφους του περιέρχεται στην Ρωσία, η οποία περιορίζει την εγκατάσταση του εβραϊκού πληθυσμού του –επιβαρύνοντας αυτόν και με άλλα περιοριστικά μέτρα– σε μια Ζώνη Διαμονής, εκτεινομένη από της Βαλτικής Θαλάσσης μέχρι της Μαύρης Θαλάσσης. Το 1897 ο εβραϊκός πληθυσμός της Ζώνης ανέρχεται σε 4,9 εκατομ., έναντι συνολικού εβραϊκού πληθυσμού της Ρωσίας 5,2 εκατομ. Εξ άλλου, στην Ουκρανίαν οι Εβραίοι αποτελούν το 13%, στις δε Λιθουανία και Λευκορωσία το 14% του συνολικού πληθυσμού. Και εις ορισμένες πολωνικές πόλεις οι Εβραίοι αποτελούν μέχρις 1/3 του πληθυσμού των. Οι αριθμοί αυτοί τροφοδοτούν διαφόρων ειδών εντάσεις.

Ανεξάρτητος όμως των ανωτέρω υπήρξε, το 1648, μια σκληρά εξέγερσις των Κοζάκων κατά των Πολωνών. Οι Κοζάκοι ήσαν ένας ορθόδοξος αλλά περιθωριακός και ανυπότακτος πληθυσμός, ο οποίος, ευρισκόμενος στο κέντρο της Ουκρανίας, απετέλει ένα είδος ακριτών μεταξύ Πολωνών και Ρώσων, απολαύων λόγω τούτου κάποιας αυτονομίας. Όταν όμως οι Πολωνοί θήλυσαν να τους ελέγξουν, οι Κοζάκοι, υπό τον Chimieliński, εξηγέρθησαν με ταϊκές και θρησκευτικές παραμέτρους, αναφλέγοντας όλην την Ουκρανία. Η εξέγερσις κατεστάλη, αφού θύματά της υπήρξαν και Εβραίοι.

Από των μέσων του 19ου αιώνας η Ρωσία είναι ένα πολιτικο-κοινωνικόν ηφαιστειον έτοιμο να εκραγεί, συμπαρασύρον και τους Εβραίους. Η φιλελευθέρα πολιτική του Αυτοκράτορος Αλεξάνδρου Β' απλώς διευκολύνει την δημιουργία και δράσιν επαναστατικών πυρήνων, στους οποίους συμμετέχουν και Εβραίοι, προσδοκούντες από την ανατροπή του καθεστώτος βελτίωση της καταστάσεώς των. Πρόκειται περί μιας αντιλήψεως ολίγων μόνον Εβραίων, η οποία όμως θα τους οδηγήσει πολύ μακριά και θα έχει επιπτώσεις επί πολλών ομοθρήσκων των. Η δράσις των πυρήνων έγκειται και στην δολοφονίαν αξιωματούχων, ένα δε θύμα είναι, το 1881, και ο ίδιος ο Αυτοκράτωρ, με ανάμειξη μάλιστα μιας Εβραίας. Αλλά η περιπτώσις της

είναι ενδεικτική ενός ευρύτερου φαινομένου.

Εβραίοι συγκροτούν σοσιαλιστικές ομάδες, το δε 1897 ιδρύουν, παρανόμως, εβραϊκόν εργατικό κόμμα, γνωστόν ως Bund· τούτο ιδρύεται ένα έτος προ της ιδρύσεως, επίσης παρανόμως, ρωσικού εργατικού σοσιαλδημοκρατικού κόμματος, έχοντος ως στελέχη και Εβραίους, το οποίο θα μετονομασθή, το 1918, σε κομμουνιστικό. Το Bund, ασπάζόμενο σταδιακώς τον μαρξισμό, έχει βασικώς συνδικαλιστικό πρόγραμμα, άλλα συν τω χρόνω διευρύνει τούτο υπέρ όλων των Εβραίων. Συγκεκριμένως, ζητεί αυτονομία των Εβραίων, ανάλογον εκείνης διαφόρων εθνικοτήτων, εντός μιας ρωσικής πατρίδος, αντιτιθέμενον ως εκ τούτου στο σιωνιστικό κίνημα, το οποίο δημιουργείται εκείνη την εποχή. Εξ άλλου, συνεργάζεται με το ανωτέρω ρωσικό κόμμα, όχι όμως όταν αυτό μπολσεβικοποιείται και απορρίπτει την εβραϊκήν αυτονομία. Μετά την επανάσταση του 1905, το Bund νομιμοποιείται και συμμετέχει, μαζί με άλλα εβραϊκά κόμματα διαφόρων τάσεων, στην πολιτική ζωή της χώρας, το 1919 προσχωρεί στις θέσεις του κομμουνιστικού κόμματος, το 1923 διαλύεται.

Μια παραλλαγή του Bund θα υπάρξει και στην Ελλάδα, συγκεκριμένως στην Θεσσαλονίκη, όπου, το 1909, ιδρύεται μια Σοσιαλιστική Εργατική Ομοσπονδία, η οποία θα παραμείνει γνωστή ως Φεντερασιόν. Ιδρυτής της είναι ο Αβραάμ Μπεναρόγια, Εβραίος εκ Βουλγαρίας εγκαθιστάμενος στην Θεσσαλονίκη και εμφορούμενος από μαρξιστικές αλλά και σοσιαλδημοκρατικές αρχές. Ο ίδιος συμπράττει στην ίδρυση του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος της Ελλάδος, το 1918, διαφωνεί όμως όταν αυτό εξελίσσεται σε ΚΚΕ, το 1923, οπότε αποβάλλεται από αυτό. Κατόπιν τούτου, η Φεντερασιόν επικεντρώνεται στην εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης, το σημαντικόν εργατικό τμήμα της οποίας στρέφεται προς τα αριστερά· στις εκλογές του 1926, εκλέγονται 4 Εβραίοι βουλευταί, εκ των οποίων 2 υποστηριζόμενοι από κομμουνιστικό εβραϊκό πολιτικό σχήμα. Στην σύγκρουση, τον Μάιο 1936, στην Θεσσαλονίκη, μεταξύ καπνεργατών και αστυνομίας, σκοτώνονται 12 εκ των πρώτων, μεταξύ των οποίων 2 Εβραίοι.

Την ίδια περίοδο και εν συνεχεία εκδηλούνται, κυρίως στην Ουκρανία, με διάφορες ευκαιρίες, διαφόρων βαθμών επιθέσεις όχλου κατά των Εβραίων· οι σοβαρότερες αποκαλούνται πογκρόμ. Ένα πρώτο πογκρόμ, το 1871, ανάγεται, κατά μίαν εκδοχή, σε πρωτοβουλίαν Ελλήνων εμπόρων εκ λόγων ανταγωνισμού. Ένα δεύτερο, το 1881, στοχεύει τους Εβραίους ως συνεργάτας των Πολωνών γαιοκτημόνων. Ένα τρίτο, το 1901, προκαλεί την διαμαρτυρία Ρώσων διανοουμένων και την δικαστική, αν και ελαφρά, τιμωρία των υπευθύνων. Ακολουθούν άλλα το 1903 και το 1905. Εν τω μεταξύ το Bund οργανώνει, αρκετά επιτυχώς, ο-

μάδες αυτοαμύνης. Εξ άλλου υπάρχουν ενδείξεις, ότι τα πογκρόμ υποκινούνται ή γίνονται ανεκτά από τις Αρχές, πράγμα πιθανόν δεδομένου ότι αυτές αντιμετωπίζουν πλέον το εβραϊκό στοιχείον ως επαναστατικό. Αυτό όμως αντιμετωπίζεται ως μπολσεβικικό ή κομμουνιστικό, κατά την καώδη περίοδο 1918-21, αφ' ενός από τους Ουκρανούς εθνικιστάς, αφ' ετέρου από τους Λευκοίς αντικομμουνιστάς, με επακόλουθον άλλες επιθέσεις.

Αρκετοί όμως Εβραίοι –ακριβέστερα εβραϊκής καταγωγής, διότι πλείστοι είναι άθεοι– πλαισιώνουν, εξ ιδεολογίας ή όχι, και το σοβιετικό καθεστώς· πολλοί εξ αυτών θα εκκαθαρισθούν από τον Στάλιν. Περιλαμβάνουν –αναφέρω τους γνωστότερους– πολιτικά στελέχη (Iagoda, Kaganovitch, Kamenev, Litvinov, Sokolnikov, Trotsky, Zinoviev), καλλιτέχνες (Ehrenburg, Eisenstein), επιστήμονες (Kapitsa). Εισ ό,τι αφορά ειδικότερα τα στελέχη, το 1918 ο Trotsky υπογράφει την μονομερή ανακωχή με την Γερμανία, κατά την 10ετία 1920 η 5μελής Κεντρική Επιτροπή του Κ.Κ. αποτελείται από τους Kamenev, Lenin, Stalin, Trotsky, Zinoviev, κατά την 10ετία 1930 οι πρεσβευταί είναι κατά πλειοψηφίαν Εβραίοι, αρκετοί εκ των εγκατασταθέντων μεταπολεμικώς, υπό της Σ. Ενώσεως, στην Αν. Ευρώπη ηγετών είναι Εβραίοι (Ουγγαρία: Rakosi, Ρουμανία: Pauker, Τσεχοσλοβαΐα: Slansky). Είναι επόμενο, υπ' αυτούς τους όρους, ευρέα στρώματα των ενδιαφερομένων πληθυσμών να συνδέουν τους Εβραίους - διαμορφώνοντας ανάλογα αισθήματα έναντι αυτών –με τους μπολσεβίκους και τους κομμουνιστάς, παρ' ότι η μεγάλη πλειοψηφία των Εβραίων κάθε άλλο παρά συμμαχίζεται τις απόψεις μιας μικρής μειοψηφίας– στην Ουκρανία και την Πολωνία δημιουργούνται αντιστοίχως οι όροι εβραίο-μπολσεβίκος και Zydokomuna.

Από των τελών του 19ου αιώνα μέχρι του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, μια ιδιότυπος εκθρόνισ κατά των Εβραίων δημιουργείται εις ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες, κυρίως στην Αυστρία, την Γαλλία και την Γερμανία, προερχομένη μάλλον εκ φθόνου προς την εντυπωσιακή, μετά την χειραφέτησή του, κοινωνική, πνευματική και οικονομική ανάπτυξη του εβραϊσμού. Περισσότερο φραστική παρά ενεργητική, εκδηλούται δια δημαγωγικών εκφράσεων ελασσόνων πολιτικών και δημοσιογράφων. Ουσιαστικότεροι εκδήλωσις της είναι, το 1894, η υπόθεση Dreyfus (εκχριστιανισμένου Εβραίου Γάλλου αξιωματικού, κατηγορηθέντος ψευδώς επί κατασκοπεία, καταδικασθέντος αλλά αθωωθέντος). Η εκθρόνισ ενισχύεται από των αρχών του 20ού αιώνα δι' ενός φυλλαδίου, επιγραφομένου «Τα πρωτόκολλα των σοφών της Σιών», στο οποίο γίνεται λόγος περί συννομωσίας των Εβραίων προς κατίσχυσιν των ανά τον κόσμο και καταστροφή των Χριστιανών. Κυκλοφόρησεν αρχικώς στην Ρωσία αλλά μεταφρα-

σθέν σε πολλές γλώσσες, η πατρότης του απεδόθη σε ρωσική μυστική υπηρεσία. Όλα όμως αυτά δεν εμποδίζουν την ανάδειξη μεζόνων Εβραίων πολιτικών, στην Γαλλία του L. Blum, πρωθυπουργού, στην Γερμανία του W. Rathenau, υπουργού εξωτερικών- στην Αγγλία ο B. Disraeli είχε γίνει πρωθυπουργός το 1868. Εξαιρέσει αποτελεί η από το 1919 εκ νέου ανεξάρτητη Πολωνία, η οποία ευρίσκεται με εθνικές και θρησκευτικές μειονότητες αποτελούσες το 35% του πληθυσμού της- οι Εβραίοι, αριθμούντες 3 εκατομ., αποτελούν το 11%, εις ορισμένα δε χωριά το 90% του πληθυσμού της. Τούτο οδηγεί τις πολωνικές κυβερνήσεις εις εφαρμογή, τεχνηέντως, προγράμματος «πολωνοποιήσεως», θύματα του οποίου είναι και ορθόδοξοι, κυρίως όμως Εβραίοι, υφιστάμενοι επί πλέον οχλαγωγικές επιθέσεις.

Ιδιαίτερα περίπτωσι αποτελεί η Γερμανία μετά την άνοδο στην εξουσία, το 1933, του Χίτλερ, ο οποίος κυριαρχείται από μίαν έμμομη έχθρα κατά των Εβραίων. Ολονέν επιτεινόμενα μέτρα κατά των Γερμανών Εβραίων (άρσις βασικών δικαιωμάτων, απαγόρευσις ασκήσεως ελευθέρων επαγγελμάτων, βανδαλισμός περιουσιών και συναγωγών), ανερχομένων σε 500.000 περίπου και εντόνως αφομοιωμένων, καταλήγουν, από του Οκτωβρίου 1942, στον μαζικόν εκτοπισμόν Εβραίων εκ των περισσοτέρων κατεχομένων από την Γερμανία χωρών σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως, με αποτέλεσμα τον θάνατον εκατομμυρίων εξ αυτών.

Αλλά ο Χίτλερ έχει κάποιον αντίλογο. Κύριος αντίπαλός του δεν είναι ο εβραϊσμός, αλλά ο κομμουνισμός, εγχώριος και διεθνής, ειδικότερα ο σοβιετικός, αμφότεροι στελεχούμενοι από Εβραίους. Ο εγχώριος βαρύνεται κατ' αρχήν με πρόγραμμα κομμουνιστικοποίησης της Γερμανίας, κατά το σοβιετικό πρότυπο, τοσοούτω μάλλον καθ' ότι, κατά τον Marx, επίσης Εβραίο, η παγκόσμιος προλεταριακή επανάστασις επρόκειτο να αρχίσει στην Γερμανία. Περαιτέρω το K.K. Γερμανίας, στελέχη του οποίου υπήρξαν οι R. Luxemburg και K. Kautsky, επίσης Εβραίοι, χρεώνεται με μίαν αντιπατριωτική και ανατρεπτική δραστηριότητα, η οποία, συνεργούντων των επαχθών οικονομικών όρων της Συνθήκης των Βερσαλιών, προοιωνίζετο πολλά δεινά για την Γερμανία. Η δραστηριότης αυτή συνίστατο, κατά την διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου εις αντιπολεμική προπαγάνδα, τον Νοέμβριο 1918 εις εξέγερση με επακόλουθο την δημιουργία σοβιετικού τύπου συμβουλίων εργατών και στρατιωτών -το ίδιο έγινε ταυτοχρόνως στην Ουγγαρία από τον B. Kun, επίσης Εβραίο- κατά τα έτη 1919 και 1923 εις σειράν απεργιών και δυσκόλως κατασταλεισών στάσεων, εν τέλει εις συνεχή προβολή του προγράμματος κομμουνιστικοποίησης της χώρας, με εμφανή δε υποστήριξή του από την Σ. Ένωσιν. Ο αντίλογος ενισχύεται εκ του ότι τα πρώτα στρατόπεδα συ-

γκεντρώσεως, δημιουργηθέντα προ του πολέμου, προωρίζοντο για κομμουνιστάς και άλλους αντιπάλους του καθεστώτος. Κατ' ουδένα όμως τρόπο δικαιολογεί τούτο την εγκληματική μεταχείριση, της οποίας έτυχε ένα μεγάλο μέρος του εβραϊσμού της Ευρώπης.

Μπορεί να θιγεί και μια λεπτή πτυχή της τραγωδίας του ευρωπαϊκού εβραϊσμού, δηλαδή η αμφισβήτησις, εκ μέρους διαφόρων ερευνητών, των πορισμάτων του Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης εις ό,τι αφορά τον συνολικόν αριθμό των θυμάτων και τις μεθόδους θανατώσεως των. Η αμφισβήτησις αυτή, βάσει συγκεκριμένης επιχειρηματολογίας, εμφανίζεται ως αναθεωρητική (revisionniste), σχηματίζει ήδη κάποια βιβλιογραφία, και έχει οδηγήσει στην τροποποίησιν ωρισμένων σχετικών στοιχείων. Εν τούτοις αποδοκιμάζεται εξ εβραϊκής πλευράς, δι' ισοόπου βιβλιογραφίας, ως αντισημιτική, νεοναζιστική, αρνησιακή (negationniste). Μάλιστα στην Αυστρία, την Γαλλία και την Γερμανίαν έχει απαγορευθεί, προφανώς πρωτοβουλία εξ εβραϊκής πλευράς, η εν λόγω αμφισβήτησις δημοσία, με επακόλουθο την καταδικν εις φυλάκιση ή χρηματικό πρόστιμον αρκετών προσώπων, μεταξύ αυτών του διαπρεπούς Γάλλου διανοητού, R. Garaudy. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Γαλλίας· δια νόμου του 1990 προσετέθη, στον ισχύοντα από 29.7.1881 νόμο περί ελευθερίας του τύπου, άρθρο (24 δις) προβλέπον ότι τιμωρούνται, δια 5ετούς φυλακίσεως ή υψηλού χρηματικού προστίμου, οι αμφισβητούντες την ύπαρξιν εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας ως αυτά καθορίζονται από το άρθρον 6 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου του 1945 και ετελέσθησαν υπό μελών οργανώσεων κρυφθεισών εγκληματικών βάσει του άρθρου 9 του ίδιου Καταστατικού. Ο αριθμός των θυμάτων και οι μέθοδοι θανατώσεως των έχουν νυξημένη πολιτική σημασία, διότι ενισχύουν τις θέσεις αφ' ενός ότι η ίδρυσις του Κράτους του Ισραήλ νομιμοποιείται τρόπον τινά ως αποζημίωσις για τα δεινά που υπέστη από αιώνων ο εβραϊσμός, αφ' ετέρου ότι δεν είναι επιτρεπτή επίκρισις του ίδιου Κράτους εκ μέρους απογόνων υπευθύνων ή αδιαφοροσάντων για την κακομεταχείριση του εβραϊσμού. Αντιλαμβάνεται εξ άλλου κανείς, ότι οι προμνησθείσες χώρες ήχθησαν σε μια τέτοιου είδους πρακτική λόγω του πλέγματος ενοχής των εκ της συμπράξεως των στα εγκλήματα κατά του εβραϊσμού κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο- λ.χ. η κυβέρνησις του Βισύ συνέπραξε στον εκτοπισμό 76.000 Εβραίων εκ των συνολικώς 300.000 ευρισκομένων στην Γαλλία. Παρά ταύτα, η ποινικοποίησις της ιστορικής ερευνής, προσιδιάζουσα σε μη δημοκρατικά καθεστώτα - υπό τα οποία κυρίως υπέφερον ο εβραϊσμός -ζημιώνει όχι μόνο τις χρησιμοποιούσες αυτήν χώρες αλλά και το ίδιο το αντικείμενό της, διότι ούτως ή άλλως, αργά ή γρήγορα, η ιστορική αλήθεια αποκαλύπτεται και επι-

βάλλεται στην συνείδηση του κόσμου. Εν τέλει, το Δικαστήριο της Νυρεμβέργης ελειτούργησε κατά παραβίαση θεμελιωδών αρχών περί απονομής της δικαιοσύνης, η δε ιστορία είναι εξ ορισμού αναθεωρητική κάθε νέο σοβαρόν ιστορικών έργον αναθεωρεί, σε διαφόρους βαθμούς, ένα ή περισσότερα προηγούμενα.

Στην Σ. Ένωση, οι Εβραίοι, ανερχόμενοι, το 1939, σε 3 εκατομ., διεβίωσαν ως ισότιμοι πολίται. Ουδεμία εχθρική ενέργεια έγινεν εις βάρος των, εξαίρεσει ωρισμένων μεμονωμένων ατόμων (πολιτικών, τεχνκρατών, ιατρών), τα οποία, ως και πολλοί άλλοι σοβιετικοί πολίται, έπεσαν θύματα της καχυποψίας ή της αντιζηλίας του Στάλιν. Ενδεικτική άλλωστε της ελλείψεως αντισημιτισμού είναι και η αρχική στάσις της Σ. Ένώσεως έναντι του Ισραήλ, θετική ως προς αυτό, μυωπική ως προς τα συμφέροντα της ίδιας. Η Σ. Ένωσις υπεστήριξε πλήρως, στα Ηνωμένα Έθνη, την δημιουργίαν εβραϊκού κράτους, 3 ήμερες μετά την διακήρυξιν της ανεξαρτησίας του ανεγνώρισε τούτο de jure - οι ΗΠΑ το είχαν αναγνωρίσει αυθημερόν αλλά de facto -και συνέδραμε τούτο σε μια κρίσιμότητα για αυτό περίοδο, κατά τον πόλεμο του 1948 με τις αραβικές χώρες, επιτρέποντας στην Τσεχοσλοβακία να του πωλήσει παντοειδές πολεμικόν υλικό. Γνώμων πάντως αυτής της στάσεως υπήρξεν η αποδυνάμωσις της βρετανικής, και κατ' επέκτασιν της Δυτικής, παρουσίας στην Μ. Ανατολή, των αραβικών κυβερνήσεων θεωρηθεισών ως αναξιοπίστων εταιρών, λόγω των γενικώς αντικομμουνιστικών αντιλήψεών των. Η Σ. Ένωσις άρχισε να συνεργάζεται με τις αραβικές χώρες μόνον από του 1955. Πάντως δεν επέτρεψε την μετανάστευσιν Εβραίων της προς το εξωτερικό.

Ελλάς

Στην ανεξάρτητη Ελλάδα, οι Εβραίοι διεβίωσαν ως ισότιμοι πολίται και, εκτός ελαχίστων περιπτώσεων, εν αρμονία με το ελληνικό περιβάλλον. Κυρία περίπτωσις δυσαρμονίας υπήρξε στην απελευθερωθείσα, το 1912, Θεσσαλονίκη, ο πληθυσμός της οποίας ήτο, από του 16ου αιώνου μέχρι του πρώτου τετάρτου του 20ού, κατά βάσιν εβραϊκός. Οι 2.000 Εβραίοι κατά την αρχαιότητα νυξήθησαν κατά 20.000 πρόσφυγας από την Ισπανία, για να ανέλθουν το 1913, επί συνολικού πληθυσμού 158.000, σε 61.000 - κατ' άλλους υπολογισμούς σε 70.000 - έναντι 40.000 Ελλήνων· εβραϊκές κοινότητες υπήρχαν εις αρκετές πόλεις της Ελλάδος αλλά με μέλη μη υπερβαίνοντα τις 5.000. Η δυσαρμονία ενέκειτο στο ότι το εβραϊκό στοιχείο της Θεσσαλονίκης αρχικώς είδε δυσμενώς την περιέλευσίν του εις ένα μονοεθνικό κράτος από ένα πολυεθνικό και την ασφάλεια που ηγγάτο τούτο. Ειδικότερα επεδίωξε να ματαιώσσει την αναγνώρισιν της

ελληνικής κυριαρχίας επί της Θεσσαλονίκης δια της συνθήκης ειρήνης μεταξύ των εμπολέμων του Α' Βαλκανικού Πολέμου, η οποία συνήφθη, στο Λονδίνο, τον Μάιο 1913, αντιθέτως δε υπεστήριξεν αυστριακό σχέδιο περί διεθνοποιήσεως της Θεσσαλονίκης ή δημιουργίας ουδετέρου κράτους περιλαμβάνοντος την Θεσσαλονίκη και την βαλκανικήν ενδοχώρα. Τούτο ήτο επόμενο να δηλητηρίαση τις σχέσεις μεταξύ Εβραίων και ελληνικού στοιχείου, το οποίο, μετά την είσοδο του ελληνικού στρατού στην πόλιν, προέβη σε βιαιοπραγίες (λεπλασίες, κακοποιήσεις, βιασμούς) εις βάρος Εβραίων. Τα ανωτέρω είχαν απόηχο και κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, οπότε το εβραϊκό στοιχείο της Θεσσαλονίκης ετάχθη κατά της βενιζελικής πολιτικής και υπέρ της ουδετερότητος, με άπώτερον αποτέλεσμα η εκλογική αποτυχία του Βενιζέλου, τον Νοέμβριο 1920, να οφείλεται και σε καταψήφισή του από το ίδιο στοιχείο.

Η δηλητηρίασις των ελληνο-εβραϊκών σχέσεων απέληξε και στον εμπρησμό, στην Θεσσαλονίκη, το 1931, του εβραϊκού συνοικισμού Κάμπελ από ακραίαν εθνικιστικήν οργάνωσιν (ΕΕΕ). Στην επακολουθήσασαν όμως δίκην οι μεν φυσικοί αυτοουργοί απηλλάγησαν λόγω συγχύσεως, οι δε ηθικοί αυτοουργοί ηθωώθησαν λόγω αμφιβολιών, με ευνότες βεβαίως εντυπώσεις επί των θυμάτων. Άξια μνείας είναι επίσης τα αντιεβραϊκά επεισόδια που συνέβησαν στην Ζάκυνθο, το 1892, με επίκεντρο την γνωστή πρόληψη περί τελετουργικής πρακτικής· περί τα επεισόδια στρέφεται το μυθιστόρημα του Ξενόπουλου «Μεγάλη περιπέτεια».

Υπό Ισλαμικό Καθεστώς

Από της αναδείξεως των Αράβων σε παγκόσμια Δύναμη, περί τις αρχές του 8ου αιώνου, μέχρι της ιδρύσεως του Κράτους του Ισραήλ και των αραβο-ισραηλινών πολέμων, περί τα μέσα του 20ού αιώνου, μέγα μέρος του εβραϊσμού διεβίωσε σε περιοχές κυβερνώμενες από μουσουλμάνους. Το διάστημα τούτο μπορεί να διακριθεί σε 4 περιόδους: η 1η μέχρι της ακμής της οθωμανικής αυτοκρατορίας, τον 16ον αιώνα, η 2η μέχρι της καταρρεύσεως της τελευταίας, το 1918, η 3η μέχρι της ιδρύσεως του Κράτους του Ισραήλ, το 1948, η 4η μέχρι σήμερα. Η τύχη του εβραϊσμού, καθ' όλον αυτό το διάστημα, εγνώρισε μεγάλες διακυμάνσεις, από την πολιτισμικήν άνθησιν στην ισλαμικήν Ισπανία, όπου διεμορφώθη τελειωτικώς η ιουδαϊκή θρησκεία, μέχρι της σταδιακής αποχωρήσεως του εβραϊσμού από την Μ. Ανατολή και την Β. Αφρική, κατόπιν της ιδρύσεως του Κράτους του Ισραήλ.

Η πολυεθνική σύνθεσις του αραβικού καλιφάτου και εν συνεχεία της οθωμανικής αυτοκρατορίας κατέ-

σπασαν αναγκαία, σε σημαντικό βαθμό, την ανεξιθρησκεία. Συνεπεία τούτου, ο εβραϊσμός –όπως άλλωστε και ο ελληνισμός– διεβίωσαν εκεί υπό ένα ιδιότυπο καθεστώς, ισχύον για τους οπαδούς των μονοθεϊστικών θρησκειών, δηλαδή του Ιουδαϊσμού και του Χριστιανισμού. Βάσει αυτού, οι εν λόγω οπαδοί ήταν δευτέρας κατηγορίας πολίται, υπό την έννοια ότι υπέκειντο σε σειρά διακριτικών και ταπεινωτικών μέτρων (κοινωνικών, νομικών, οικονομικών, ακόμη και ενδυματολογικών), πλην όμως διετήρουν μια επιφάνιση αυτονομίας, ήταν ελεύθεροι να ασκούν την πίστη των, και απήλυναν της προστασίας των αρχών, εφ’ όσον κατά τα άλλα ήταν νομοταγείς· οι Εβραίοι υπήρξαν πάντοτε τέτοιοι, αντιθέτως προς τους Έλληνες, οι οποίοι κατέβαλαν το ανάλογο τίμημα. Στο πλαίσιο αυτό, οι Εβραίοι δεν υπέστησαν συστηματικές διώξεις αλλά περιστασιακή μόνο δυσμενή μεταχείριση εκ μέρους σκληρών ή φανατικών ηγεμόνων, στραφέντων άλλωστε και κατά Χριστιανών, όπως συνέβη στην ισλαμική Ισπανία. Κατά τα άλλα Εβραίοι, Μουσουλμάνοι και Χριστιανοί συνεβίωσαν ειρηνικώς.

Αλλά μια καχυποψία έναντι των ξένων κοινοτήτων, της εβραϊκής και της χριστιανικής, άρχισε να αναπτύσσεται, εκ μέρους κυβερνώντων και μαζών, από τον 19ο αιώνα, οπότε ευρωπαϊκές αποικιοκρατικές χώρες άρχισαν να διεισδύουν, υπό διάφορους προφάσεις, στην οθωμανική αυτοκρατορία, εκμεταλλευόμενες την προϊούσα παρακμή της, μια πρόφασις ήταν και η προστασία των Χριστιανών από αυθαιρεσίες της διοικήσεως. Η διεισδυσις όμως αυτή επετυγχάνετο και δια της συνεργασίας των εν λόγω κοινοτήτων, οι οποίες δεν εταυτίζοντο πολιτιστικώς και συνειδησιακώς με τους αυτόχθονες. Και οι μεν χριστιανικές μπορούσαν να υπολογίζουν επί των προστατιών των, αλλά οι εβραϊκές ήταν ανυπεράσπιστες και εκτεθειμένες σε περιστασιακές κυρίως ταραχές και αυθαιρεσίες στην περιφέρεια της αυτοκρατορίας. Σημειωτέον ότι δυο μουσουλμανικές χώρες, το Ιράν και το Μαρόκο, είχαν παραμείνει εκτός της οθωμανικής αυτοκρατορίας, συνεπώς εστερούντο της πολυεθνικότητας και της συμπαραομαρτούσης ανεξιθρησκείας αυτής, με επακόλουθον ο σημαντικός εβραϊσμός των να διαβίωει υπό δυσμενέστερες συνθήκες.

Από τον τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της καταρρεύσεως της οθωμανικής αυτοκρατορίας, η Β. Αφρική και η Μ. Ανατολή ευρέθησαν υπό την διαφόρων μορφών υποτέλειαν ευρωπαϊκών χωρών. Η ισοπολιτεία όμως αυτών επέτρεψε την ομαλή διαβίωση του εκεί εβραϊσμού.

Τα πράγματα άλλαξαν άρδην από της ιδρύσεως του Κράτους του Ισραήλ εις βάρος των Παλαιστινίων - με επακόλουθο την ανεπιτυχή στρατιωτική επέμβαση των γειτονικών αραβικών χωρών - περαιτέρω δε κατόπιν της ισραηλινής κατοχής αφ’ ενός του υπολοίπου

παλαιστινιακού εδάφους και περιοχής της Συρίας, το 1967, αφ’ ετέρου τμήματος του Λιβάνου, το 1981· η τελευταία κατοχή επρόκειτο να τερματισθεί το 2000.

Η αλληλεγγύη που ήταν φυσικό να επιδείξουν κυβερνώντες και μάζες των ανεξαρτήτων πλέον αραβικών κρατών προς τους ομοεθνείς ή έστω ομοθρήσκους Παλαιστινίους απέληξε στο να δηλητηρίαση τα αισθήματα των Αράβων προς τους Εβραίους γενικώς. Του λοιπού οι εγκατεστημένοι στα αραβικά κράτη Εβραίοι είχαν να αντιμετωπίσουν μια δυσμενή ατμόσφαιρα, εκδηλουμένη δια περιστασιακών ταραχών και βιαιοτήτων, όχι όμως δια συστηματικών διώξεων. Κατόπιν τούτου, αυτοί άρχισαν να μεταναστεύουν σταδιακώς, οι ευπορώτεροι προς ευρωπαϊκές χώρες, οι πτωχότεροι προς το Ισραήλ, και δη με την προτροπή και την διοργάνωση υπηρεσιών του Ισραήλ, ενδιαφερομένου να ενισχύσει το εβραϊκό δημογραφικόν υπόβαθρό του. Αλλά οι αραβικής (σεφαραδικής) προελεύσεως μετανάσται του Ισραήλ, κάτοχοι ενός αναλόγου πολιτιστικού επιπέδου, έγιναν συγκαταβατικώς, αν όχι απαξιωτικώς, δεκτοί από την ευρωπαϊκή (ασκεναζική) προελεύσεως, και αντιστοίχου πολιτιστικού επιπέδου, κρατούσα τάξη του Ισραήλ, με άμεσο μεν επακόλουθο την διακριτική μεταχείριση εις βάρος των πρώτων, μακροπροθέσμως δε μια διαρκή κοινωνική διάσταση αυτών έναντι των τελευταίων. Πάντως, στις αρχές της δεκαετίας 1990, διεβίουν, βασικώς ανενόχλητοι, οι ακόλουθοι κατ’ αριθμόν Εβραίοι εις αραβικές χώρες και το Ιράν: Ιράν 19.000, Μαρόκο 8.000, Συρία 4.000, Τυνησία 2.400, Υεμένη 1.700, Αίγυπτος 200, Ιράκ 200. Στις αρχές της δεκαετίας 2000 οι αριθμοί αυτοί είχαν μειωθεί περισσότερο.

Παρόν και Μέλλον

Από του τέλους του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ο ανά τον κόσμο εβραϊσμός διαβίβι -υπό την επιφύλαξη της κατά τα ανωτέρω αραβικής περιπτώσεως - γενικώς υπό καθεστώς ισοπολιτείας, γεγονός που του επέτρεψε μια θεαματική άνοδο εις όλους τους τομείς. Ειδικότερα, Εβραίοι στην Αυστρία και την Γαλλίαν έγιναν πρωθυπουργοί (Β. Κρεϊσκυ, Ρ. Μεντες-Φρανς), σης ΗΠΑ ανήλθαν εις ανώτατες θέσεις, επηρεάζοντες σημαντικώς την εξωτερική πολιτική της χώρας. Αλλά παραλλήλως επετάθη η αφομοίωσις, η οποία, συνδυαζομένη με ένα από καιρού σημειούμενο χαμηλό δείκτη γονιμότητος του εβραϊσμού, συνιστά μίαν απειλή για την επιβίωσίν του. Το 1990 ο παγκόσμιος εβραϊσμός ανήρχετο σε 12.806.000, το δε 2002 είχε αυξηθεί μόνο κατά 490.000 ή 0,3%, πράγμα σημαίνον μηδενικήν αύξηση.

Επεχείρησα να συνοψίσω την ιστορία του εβραϊκού αντισημιτισμού κατά τον αντικειμενικώτερον δυνατώς τρόπο, πράγμα όχι εύκολο, όπως ανέφερα εξ αρχής. Το μέτρο της επιτυχίας μου μπορεί να κριθί από τις ακόλουθες εκτιμήσεις της διαπρεπούς Εβραίας διανοητού Hannah Arendt: «Η πλήρης ιστορία του αντισημιτισμού δεν έχει γραφή ακόμη», διότι αυτή «περίπλεξε στα χέρια ευφάνταστων μη-Εβραίων και Εβραίων απολογητών, οι δε σοβαροί ιστορικοί την αποφεύγουν εντελώς», ενώ «οι μεν αντισημίται απορρίπτουν την ευθύνη των πράξεών των, οι δε Εβραίοι δεν επιθυμούν να συζητήσουν το μερίδιον των ευθυνών των».

Βιβλιογραφία

Το υλικό για την σύνταξη του ανωτέρω κειμένου ηντήθη από τα ακόλουθα βιβλία:

- Alia Josette: "Etoile bleue, chapeaux noirs", Grasset, 1999, (p. 222-227).
- Arendt Hannah: "Sur l'antisemitisme", 1951 / μετάφρ. από αγγλ. πρωτότυπο: Calman-Levy, 1973 (p. 17, 32).
- Bickerman Elias: "The Jews in the Greek Age", Harvard University Press, 1988.
- Boniface Pascal: "Est-il permis de critiquer Israel?", Rober Lafont, 2003.
- Castellan Georges: "Histoire des peuples d' Europe Centrale", Fayard, 1994 (Chap. V, VII, IX).
- Feldman Louis: "Jew and Gentile in the Ancient World", Princeton University Press, 1993.
- Ferro Marc: "Les tabous de l' histoire", NiL editions, 2002 (p. 125-132).
- Garaudy Roger - Verges Jacques: "Le proces de ma liberte", Editions Vent du Large, 1998.
- Green Peter: "Alexander to Actium", University of California Press, 1993 (chapt. 29).
- Heller Michel: "Histoire de la Russie et de son Empire", Champs/Flammarion, 1997 (p. 758-865).
- Hilberg Raul: "La destruction des Juifs d' Europe", 1985 / μετάφρ. από αγγλ. πρωτότυπο: Gallimard, 1988 (p. 1033-1046).
- Igounet Valerie: "Histoire du negationnisme en France", Editions de Seuil, 2000.

Klein Claude "Israel, Etat en quete d' identite", Casterman-Giunti, 1999 (p. 60-65).

Lewis Bernard: "Juifs en terre d' Islam", 1984 / μετάφρ. από αγγλ. πρωτότυπο: Champs/Flammarion, 1986.

Minczeles Henri: "Histoire generale du Bund", Denoel, 1999.

Μόλχο Ρένα: «Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης 1856-1919», Θεμέλιο, 2001.

Mommsen Theodor "Romische Geschichte", 1885 /Deutscher Taschenbuch Verlag, 1993 (Band V, Kap. 11).

Nolte Ernst: "La guerre civile europeenne 1917-1945", 1987 / μετάφρ. από γερμ. πρωτότυπο: Editions des Syrtes, 2000 (Chap. II-4, V-4).

Paxton Robert "Vichy France", Columbia University Press, 1972, 2001 (p. 69-85).

Perez Joseph: "Breve histoire de l' inquisition en Espagne", Fayard, 2002.

Poliakov Leon: "Breviaire de la haine", Calman-Levy, 1951, 1953 (p. 382-389).

Rassinier Paul: "Le drame des Juifs europeens", La Vieille Taupe, 1964.

Rucker Laurent: "Staline, Israel et les Juifs", Presses Universitaires de France, 2001.

Runciman Steven: "A History of the Crusades", 1951 / Penguin Books, 1991 (book I, chapt. I, book III, chapt.III).

Sanchez-Albornoz Claudio: "Espana, un enigma historico", 1958 / Edhasa, 2000 (cap. XIV).

Schafer Peter: "The History of the Jews in the Greco-Roman World", 1983 / μετάφρ. από γερμ. πρωτότυπο: Routledge, 2003.

Schafer Peter: "Judeophobia - Attitudes toward the Jews in the Ancient World", Harvard University Press, 1997.

Starr Joshua: "The Jews in the Byzantine Empire", Verlag der "Byzantinisch-Neugriechischen Jahrbücher", 1939.

Τομανάς Κώστας: «Χρονικό της Θεσσαλονίκης 1921-1944», Εκδόσεις Νηοίδες, 1996 (σ. 138-139).

Vasiliev A. A.: "A History of the Byzantine Empire", 1928 / The University of Wisconsin Press, 1958, 1964 (p. 149-150, 195, 258, 332).

Weill Nicolas: "Une histoire personnelle de l' antisemitisme", Robert Lafont, 2003.

The Cambridge Ancient History, 1934 / Cambridge University Press, 1982 (vol X, chapt. X, subchapt. VI, chapt. XXV, subchapt. V, VII).

The Cambridge Medieval History, Cambridge University Press, 1966 (vol IV, part I, chapt. VI).

Dictionnaire Encyclopedique du Judaisme, Cerf/Robert Lafont, 2001.

Great Ages and Ideas of the Jewish People, edited by Leo Schwartz, Modern Library, 1956.

The Jewish World, edited by Elie Koudeiry, Thames and Hudson, 1979, 1986 (chapt. 6 - 8).

American Jewish Yearbooks, American Jewish Committee, 1992 (p. 77-78, 488-493), 2002 (p. 173, 608-610).

"Negationnisme, le genocide continue", Revue d' histoire de la Shoah, mai - aout 1999.

«Η Σοσιαλιστική Σκέψη στην Ελλάδα», Εκδόσεις Γνώση, 1991, Τόμος Β', Α' Μέρος, σ. 122-5, 370-7, Β' Μέρος, σ. 116.

Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδος Πανεπιστήμιο Αθηνών: «Οι Έλληνες Εβραίοι», Εκδόσεις Καστανιώτη, 2000, σ. 466-8, 517, 520.

[Ο κ. Κωνσταντίνος Βάσσος είναι Πρόεδρος ε. τ., ποιητής και διηγηματογράφος με πλουσιότατο συγγραφικό έργο].

27η Ιανουαρίου 2005

Η Ημέρα Μνήμης στη Θεσσαλονίκη

Φέτος η Ημέρα Μνήμης των Ελλήνων Εβραίων Ηρώων και Μαρτύρων του Ολοκαυτώματος τιμήθηκε στην καθορισμένη από το νόμο 27η Ιανουαρίου, με σειρά εκδηλώσεων που διοργάνωσε, ύστερα από σχετική απόφαση του Δ.Σ. του ΚΙΣ, η Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης στη συμπρωτεύουσα.

Η Θεσσαλονίκη αποτελούσε ανέκαθεν φιλόξενο καταφύγιο για τους κατατρεγμένους Εβραίους της Ευρώπης. Το 1492, περίπου 20 χιλιάδες Εβραίοι από την Ιβηρική χερσόνησο ήρθαν να προστεθούν στην ήδη υπάρχουσα εβραϊκή κοινότητα της πόλης, όταν μετά από βασιλικό διάταγμα εκδιώχθηκαν από τις πατρίδες τους. Με το πέρασμα των αιώνων οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης δημιούργησαν μια από τις μεγαλύτερες κοινότητες της Διασποράς, τα μέλη της οποίας δραστηριοποιούντο σε όλους τους τομείς της κοινωνικής, οικονομικής, πολιτικής, επιστημονικής και πολιτιστικής ζωής του τόπου. Κατά την περίοδο προ του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και της Γερμανικής Κατοχής η Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης αριθμούσε 50.000 μέλη και αποτελούσε το 20% του πληθυσμού της πόλης. Από αυτούς το 96% εκποτίστηκε και εξοντώθηκε στα ναζιστικά στρατόπεδα του θανάτου. Πανελλαδικά οι απώλειες ανήλθαν σε 67.151 Εβραίους, επί συνόλου 77.377, δηλαδή χάθηκε το 86% του εβραϊκού πληθυσμού της Ελλάδας.

Οι εκδηλώσεις μνήμης ξεκίνησαν στο Μνημείο που αφιέρωσε η Ελληνική Πολιτεία, το 1997, στους Έλληνες Εβραίους που χάθηκαν στο Ολοκαύτωμα. Στην τελετή παρέστησαν ο υπουργός Μακεδονίας-Θράκης κ. **Ν. Τσιαρτσιώνης**, ο υπουργός Μεταφορών του Ισραήλ κ. **Μεΐρ Σιτριτ**, οι υφυπουργοί Εξωτερικών κ.κ. **Γ. Βαλνάκης** και **Ε. Στυλιανίδης**, τώως υπουργοί, βουλευτές και εκπρόσωποι όλων των κομμάτων, της Εκκλησίας, εκπρόσωποι των διπλωματικών και τοπικών Αρχών, των Σωμάτων Ασφαλείας, ο πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος, πρόεδροι και εκπρόσωποι των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων της Ελλάδας, αντιπροσωπείες ιδιωτικών και δημόσιων σχολείων της Θεσσαλονίκης, εβραϊκοί οργανισμοί του εξωτερικού, καθώς και πλήθος κόσμου.

Η τελετή ξεκίνησε με επιμνημόσυνη δέηση ενώ στη συνέχεια το λόγο έλαβαν ο νομάρχης Θεσσαλονίκης κ. **Π. Ψωμιάδης** και ο δήμαρχος Θεσσαλονίκης κ. **Β. Παπαγεωργόπουλος** που αναφέρθηκαν στους Εβραίους της Θεσσαλονίκης και στη συνεισφορά τους στην πόλη μέσα στους αιώνες.

Ο πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης κ. **Δ. Σαλιέλ** υπογράμμισε στην ομιλία του ότι «το Ολοκαύτωμα αφορά όλους και ως ιστορικό γεγονός και ως απειλή βαρβαρότητας που ο σύγχρονος πολιτισμός θα αδυνατεί να αποτρέψει, όσο υπάρχουν συνθήκες που όλοι γνωρίζουν και όπου η διαφορά φυλής, θρησκείας ή χρώματος συνιστά ένοχη διάκριση». Τόνισε, επίσης, ότι «ελπίζουμε κι εμείς ότι η θεσμοθέτηση της Εθνικής αυτής επετείου θα διδάξει, θα προβληματίσει και ταυτόχρονα θα αποθαρρύνει κάθε νεόκοπο κήρυκα του ρατσισμού. Θα αποτελεί εγγύηση ότι το τραγικό έγκλημα του Ολοκαυτώματος δεν θα λησμονηθεί και δεν θα επαναληφθεί ποτέ πια».

Ο υπουργός Μεταφορών του Ισραήλ, κ. Σιτριτ, μεταξύ άλλων, εξήρε τη στάση της Ελλάδας χαρακτηρίζοντάς την «αχτίδα φωτός», γιατί αντιστάθηκε στο φασισμό και αρκετοί Έλληνες έκρυψαν Εβραίους συμπολίτες τους για να γλιτώσουν από τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως.

Χαιρετισμούς απύθηναν επίσης ο υφυπουργός Εξωτερικών κ. Γ. Βαλνάκης, ο τ. υπουργός κ. **Α. Τσοχατζόπουλος**, οι πρέσβεις της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας **Δρ. Άλμπερτ Σπίγκελ**, των ΗΠΑ κ. **Τσαρλς Ρις**, της Ισπανίας κ. **Χουάν Ραμόν Μαρτίνεζ-Σαλαζάρ**, ο γενικός πρόξενος της Γαλλίας κ. **Πωλ Ορτολάν**, καθώς και ο πρόεδρος του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού κ. **Άντριου Άθενς**.

Χαρακτηριστικά, ο υφυπουργός Εξωτερικών κ. Γ. Βαλνάκης, δήλωσε μεταξύ άλλων: «Η Ημέρα Μνήμης του Ολοκαυτώματος είναι μια μέρα σημαντική για όλους μας. Οι λαοί που δεν έχουν μνήμη δεν έχουν μέλλον. Πρέπει, λοιπόν, να θυμόμαστε έτσι ώστε αυτές οι απάνθρωπες πράξεις της βαρβαρότητας του παρελθόντος να μην επαναληφθούν ποτέ στο μέλλον».

Ο πρέσβης της Γερμανίας Δρ. Άλμπερτ Σπίγκελ είπε ότι εκπροσωπεί τη χώρα που ευθύνεται για το Ολοκαύτωμα. «Να μην λησμονήσουμε τα εγκλήματα και τα θύματα», σημείωσε και χαρακτήρισε τρομακτικούς και ασύλληπτους τους αριθμούς των ανθρώπων που εξοντώθηκαν.

Ο πρέσβης των ΗΠΑ κ. Τσαρλς Ρις, μεταξύ άλλων υπενθύμισε ότι: δύο εβραίοι που υπηρετούσαν στο Προξενείο των ΗΠΑ στη Θεσσαλονίκη μεταφέρθηκαν σε στρατόπεδο συγκέντρωσης, ο ένας δεν γύρισε και σε ανάμνησή του έδωσαν το όνομά του σε μια αίθουσα του Προξενείου.

Ο βουλευτής και πρώην υπουργός κ. Άκνς Τσοχατζόπουλος επεσήμανε: «Δεν επιτρέπεται να ξεχάσουμε. Είναι το μήνυμα το οποίο στέλνουμε οι Θεσσαλονικείς και οι ξένοι

φίλοι μας, που τιμήσαμε την Ημέρα Μνήμης για το Ολοκαύτωμα και συγχρόνως βέβαια τους 50.000 Εβραίους Θεσσαλονίκεις οι οποίοι υπήρξαν θύματα της ακραίας μορφής του φασισμού που ήταν ο ναζισμός».

Η τελετή έκλεισε με κατάθεση στεφάνων στο Μνημείο.

Οι εκδηλώσεις κορυφώθηκαν το βράδυ με μια σεμνή και συγκινησιακή τελετή στο κατάμεστο Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης, παρουσία του υπουργού Εξωτερικών της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας κ. **Γιόσκα Φίσερ**, του υπουργού Μεταφορών του Ισραήλ κ. Μείρ Σιτρίτ, του υπουργού Εξωτερικών κ. **Π. Μολυβιάτη**, του αρχηγού της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης κ. **Γ. Παπανδρέου**, του υπουργού Μακεδονίας-Θράκης κ. Ν. Τσιαρτσιώνη, του νομάρχη, του δημάρχου, προέδρων και εκπροσώπων των Ισραηλιτικών Οργανισμών και Κοινοτήτων της Ελλάδας, βουλευτών και εκπροσώπων όλων των κομμάτων, εκπροσώπων των διπλωματικών και τοπικών Αρχών, της Εκκλησίας και των Σωμάτων Ασφαλείας.

Στο πρώτο μέρος, σε κλίμα ιδιαίτερης συναισθηματικής φόρτισης, τη σιγή διέκοψε ο ήχος του Σοφάρ από τον Ραβίνο της Κοινότητας κ. **Μορδοχάι Φριζή**. Ακολούθησε προβολή φιλμ που είχε τη μορφή ιστορικής αναδρομής, παρουσιάζοντας τη ζωή του Ελληνικού Εβραϊσμού πριν το Ολοκαύτωμα, σκηνές από τη θηριωδία των Ναζί στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, εικόνες μετά το τέλος του Πολέμου και το φιλμ έκλεισε με μια νότα αισιοδοξίας με την εικόνα των παιδιών του Εβραϊκού Δημοτικού Σχολείου Θεσσαλονίκης.

Στη συνέχεια, έξι απόγονοι επιζώντων των στρατοπέδων συγκέντρωσης, με καταγωγή από διαφορετικές Ισραηλιτικές Κοινότητες της Ελλάδος, άναψαν έξι κεριά αφιερωμένα στην μνήμη των έξι εκατομμυρίων Εβραίων της Ευρώπης που θανατώθηκαν στο Ολοκαύτωμα. Το έβδομο κεριό της επάφωτης λυχνίας, αφιερωμένο στους Έλληνες Χριστιανούς-θύματα του ναζισμού, άναψε ο πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης κ. Δ. Σαλιτέλ. Ακολούθησε η χορωδία της Κοινότητας που, σε συνεργασία με την χορωδία «Εν Χορώ», παρουσίασε δύο ύμνους βασισμένους στους Ψαλμούς του Δαβίδ. Η κ. **Μπέρι Ναχμία**, πρόεδρος της Ένωσης Ομήρων Ισραηλιτών Ελλάδος, έκλεισε το πρώτο μέρος της εκδήλωσης διαβάζοντας μια σύντομη αλλά συγκλονιστική ιστορία από την εμπειρία της στα στρατόπεδα του θανάτου.

Αμέσως μετά προσήλθε στο βήμα ο υπουργός Μακεδονίας-Θράκης κ. Ν. Τσιαρτσιώνης που στην ομιλία του υπογράμμισε ότι: «...ποτέ πια δεν θα πρέπει να επιτρέψουμε τη μισαλλοδοξία να κυριεύσει στις σχέσεις ανθρώπων και λαών. Σήμερα, χωρίς αισθήματα εκδίκησης, διότι ούτε οι νεκροί του Ολοκαυτώματος θα το ήθελαν, δεν πρέπει ποτέ να ξεχάσουμε αυτό το μελανό κομμάτι της παγκόσμιας ιστορίας. Το Ολοκαύτωμα πρέπει να μείνει ζωντανό στη μνήμη μας για να μην επαναληφθεί ποτέ. Πρέπει να συχωρήσουμε, αλλά όχι να ξεχάσουμε».

Ακολούθησε ο πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου κ. **Μ. Κωνσταντίνης**, ο οποίος αναφερόμενος στα μηνύματα του Ολοκαυτώματος, τόνισε ότι: «...το καθήκον όλων πρέπει να είναι ο αδιάκοπος αγώνας για τη διατήρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας.

Σ' αυτόν τον αγώνα εντάσσεται η συνεχής προσπάθεια που

οφείλουν να καταβάλλουν τα κράτη και τα άτομα για την καταπολέμηση του αντισημιτισμού, του ρατσισμού, των κάθε μορφής διακρίσεων. Τα τελευταία χρόνια έφεραν στην επιφάνεια –δυστυχώς και στην Ελλάδα– τις ανησυχητικά καλυμμένες μεταμορφώσεις του αντισημιτισμού, την επαίσχυντη εμφάνιση νεοναζιστικών ομάδων, τη μόλυνση κοινωνιών από τις επιδημίες της μισαλλοδοξίας. Εφτασαν, μάλιστα, μερικοί –ελάχιστοι– μέχρι και στην άρνηση του Ολοκαυτώματος. Άλλοι πάλι το συγκρίνουν με άλλες παλαιότερες καταστάσεις ή πρόσφατα γεγονότα. Το Ολοκαύτωμα όμως –ως αυτοτελές αποιρόπαιο ομαδικό έγκλημα– δεν επιδέχεται κανενός είδους συγκρίσεις, δεν μπορεί να ενταχθεί σε καμία κατηγορία γεγονότων, δεν είναι δυνατόν να ταυτιστεί παρά μόνο με τη θηριωδία των Ναζί».

Ο πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης κ. Δ. Σαλιτέλ ολοκληρώνοντας την ομιλία του αναφέρθηκε στα λόγια του αιμνήστου Προέδρου της Δημοκρατίας Κωνσταντίνου Καραμανλή ο οποίος είχε δηλώσει: «*Η αναφορά στον διωγμό και στο Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων, είναι οδυνηρή αλλά και διδακτική. Οδυνηρή, επειδή ανακαλεί στη μνήμη τα θύματα της θηριωδίας ενός ανελεύθερου και για το λόγο αυτό, απάνθρωπου καθεστώτος. Διδακτική, επειδή παρά την πρόοδο της ανθρωπότητας στον τομέα του πολιτισμού και παρά την εδραίωση της Δημοκρατίας σε παγκόσμια σχεδόν κλίμακα, οι κίνδυνοι να ανακοπεί η εξελικτική αυτή πορεία δεν παύουν να ελλοχεύουν».*

Ο υπουργός Εξωτερικών της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας κ. Γιόσκα Φίσερ στην ομιλία του είπε ότι αισθάνεται «*ντροπή για τα τρομερά εγκλήματα που διαπράχθηκαν*» και σημείωσε χαρακτηριστικά ότι: «*αποδεχόμαστε την ευθύνη μας για ό,τι έγινε και συνεχίζουμε τον αγώνα μας ενάντια στον αντισημιτισμό*».

Στη συνέχεια ο υπουργός Μεταφορών του Ισραήλ κ. Μείρ Σιτρίτ, ο πρόεδρος του ΚΙΣ κ. Μ. Κωνσταντίνης βράβευσαν, μαζί με τον πρέσβη του Ισραήλ, κ. **Ραμ Αβιράμ**, Έλληνες που έσωσαν Εβραίους κατά τη διάρκεια της Γερμανικής Κατοχής.

Η εκδήλωση έκλεισε με ρεσιτάλ πιάνου της κ. **Sonia Rubinsky**.

Σε δηλώσεις του προς τον Τύπο, μετά το τέλος της εκδήλωσης, ο υπουργός Εξωτερικών κ. Π. Μολυβιάτης τόνισε: «*Είναι μια μέρα στην οποία ήρθαμε εδώ για να τιμήσουμε την μνήμη των Ελλήνων Εβραίων που υπήρξαν θύματα αυτής της βαρβαρότητας. Και κατ' εμέ, για να εκφράσουμε επίσης την πεποίθηση ότι ποτέ ξανά δεν θα υπάρξουν τέτοιες τραγωδίες και τέτοιες καταστάσεις. Αυτό το νόημα έχει εδώ η παρουσία μας*».

Από την πλευρά του, ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ κ. Γεω. Παπανδρέου επισήμανε την ανάγκη να κτιστεί μια πολυπολιτισμική και δημοκρατική κοινωνία. «*Είναι μια ημέρα κατάδικης του απολυταρχισμού, της βίας, της έλλειψης ελευθερίας και δημοκρατίας, του φασισμού και του αντισημιτισμού*» σχολίασε. Ο κ. Παπανδρέου έκανε ιδιαίτερη αναφορά στις εκτοπίσεις των Εβραίων της Θεσσαλονίκης.

Παράλληλα, στο φουαγιέ του Μεγάρου Μουσικής, λειτουργούσε η έκθεση με θέμα «*Κρυμμένα παιδιά στην Ελλάδα της Κατοχής*» του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος.

Εβραϊκή ζωή στον Νομό Ροδόπης το 1934

Από τον «Γενικό Οδηγό του Νομού Ροδόπης», του έτους 1934,
αναδημοσιεύουμε διάφορα στοιχεία που αναφέρονται στην εκεί εβραϊκή παρουσία.

Κομοτηνή

Μεταξύ των δημοτικών συμβούλων, επί δημαρχίας Δημ. Μπλέτσα, ήταν ο **Μαΐρ Ντάσα**.

Υπήρχε επίσης η οδός **Μακκαβαίων**, από το τέρμα Βενιζέλου έως Φιλίππου.

Γραφεία Ισραηλιτικής Κοινότητας

Οδός Φρουρίου

Ισραηλιτική Λέσχη

Οδός Μακκαβαίων

Ισραηλιτικών Σχολείων

Έλληνες διδάσκαλοι: Παν. Μπισιόπουλος, Κατίνα Ιωαννίδου, Χαράλ. Σφυρής.

Φαρμακοποιοί

Λεβή Ζοζέφ, Οδός Μπιζανίου

Αργυραμοιβοί

Αλμποχέρ Πενχάς, Οδός Ιωαννίνων

Αλμποχέρ Σολομών, Οδός Ιωαννίνων

Δανόν Ηλίας, Οδός Ιωαννίνων

Δανόν Πενχάς Χαΐμ, Οδός Ερμού

Εσκεναζή Γιεντό, Οδός Ερμού

Καζές Ισραήλ, Οδός Ιωαννίνων

Μπεχάρ Ζιάκ, Οδός Ιωαννίνων

Έμποροι εγχωρίων προϊόντων - Σιτηρών:

Καράσο Ραφαήλ, Οδός 13 Απριλίου

Έμποροι ετοιμών ενδυμάτων

Κασσαβή Μορδής, Οδός Ιωαννίνων

Ρομάνο Αρών, Οδός Συν/τος Κρητών

Φρανσέζ Βιτάλ, Οδός Βουλγαροκτόνου

Εφαπλωματοποιοί

Πεσάχ Χαΐμ Μωΐς, Οδός Βουλγαροκτόνου 46

Καπνέμποροι

Δάσας Μαΐρ, Οδός Αγ. Γεωργίου

Ναχμίας Μωΐς, Οδός Αγ. Γεωργίου

Ναχμίας Δάρειος, Πλ. Βουλγαροκτόνου

Μεταφοραί (Φορτοεκφορτωταί)

Αλμποχέρ Αδελφοί, Πλ. Βουλγαροκτόνου

Ξενοδοχεία

«Ωραία Θέα» του Δαβίδ Μπ. Ισαάκ, Οδός Ν. Τσανακλή

Σπασμελαιοτριβεία

Καράσο Ραφαήλ, Οδός 13 Απριλίου

Σιδηρικά είδη - Χρωματοπωλεία

Γαβριηλίδου Αδελφοί, Πλ. Βουλγαροκτόνου

Ψιδικά

Αρών Μουσάς Καζές, Οδός Μπιζανίου

Μπενουζιο Ηλίας, Οδός Ερμού 48

Αντιπροσωπεία - Ασφάλεια

Κασσεβή Σολομών, Πλ. Βουλγαροκτόνου

Τέλος, στον τηλεφωνικό κατάλογο σημειώνονται μεταξύ άλλων, τα ονόματα: **Αλμποχέρ Αβραάμ** και **Δανόν Ηλίας**.

Ξάνθη

Εκ των κατοίκων 22.212 είναι Έλληνες, 9.500 Τούρκοι, 1.100 Ισραηλίται και 900 περίπου Αρμένιοι.

Γραφεία Ισραηλιτικής Κοινότητας, Οδός Χατζησταύρου

Ισραηλιτικό Σχολείο

Μαθητές 114. Έλληνες διδάσκαλοι: Ανδρέας Αυγερινόπουλος, Καλλιόπη Γιαννούση.

Καπνέμποροι

• Εταιρία Κομμέρσιαλ Κο Οφ Σαλόνικα

• Λίμπετ

• Δ. Αρδίτης

Αλευροβιομήχανοι - Λαναριστήρια

Αττάς Δαβίδ, Οδός Ζωαγοράς

Εγχώρια προϊόντα - Σιτηρά

Μπαχάρ Ισαάκ, Οδός Κων/πόλεως

Ξυλουργοί

Κοέν Γιουδά, Οδός Κομοτηνής

Υφάσματα

Λεβή Γιάκο, Οδός Κων/πόλεως

[Περισσότερα και πληρέστερα στοιχεία περιέχονται στο πολυσέλιδο βιβλίο του **Θ. Εξάρχου** «Οι Εβραίοι στην Ξάνθη» (Έκδοση Αναπτυξιακού Κέντρου Θράκης, 2001)].

Φωτογραφία του θιάσου της Ισραηλιτικής Νεολαίας Ξάνθης.
(Από το βιβλίο Λ. Λάντη).

Στοιχεία για τους Εβραίους της Ξάνθης

Ο κ. Λεωνίδας Γ. Δασκαλάκης, συνταξιούχος συμβολαιογράφος-Ξάνθη, γράφει (Εφημερίδα "Εμπρός", 29.1.2002) τα παρακάτω σχετικά με την οικογένεια Περαχιά της Ξάνθης:

«Ο Γιουδά Περαχιάς ήτο Γενικός Διευθυντής της "Κομέρσιαλ" και είχε κλητήρα κάποιον Γιάννη που είχε γυναίκα και την λέγανε Μαρία. Ο Περαχιάς είχε φίλους εμένα και τον αδελφόν μου Δικηγόρον Ηλιαν και ήτο πελάτης μας με αρκετές δουλειές. Ο αδελφός μου με τον πόλεμον του 1940 έφυγε για την Αθήνα, εγώ εστρατεύθην ως σκοπευτής πυροβόλου Πεδινού Πυροβολικού και βρέθηκα τελικά κοντά στα Βουλγαρικά σύνορα άνωθι της Δράμας στο χωριό Πλέβνα / Πετρούσα.

Ο Περαχιάς άφησε τον κλητήρα Γιάννη να φυλάει την Κομέρσιαλ και αυτός με την γυναίκα του Γιάννη την Μαριαν πήγε στην Καβάλλαν, εν συνέχεια στην Θεσσαλονίκη και κατά τον Απρίλιον ίσως τέλος του 1941 με πήρε στο τηλέφωνον που είχα καταφύγει μετά την απόλυσιν και του λέγω να κατέβη με την Μαριαν στην Αθήνα και κατέβηκε. Με τον γνωστόν Στρατηγόν Γαρδίκια του βγάλαμε ταυτότητα ως Έλληνα και με νόμιμον σύζυγόν του την Μαριαν. Και του ενοικίασα σπίτι στην Νέαν Σμύρνην, κοντά στο σπίτι της αδελφής μου Κωνσταντίνας, γνωστής του διότι είχε τελειώσει το Γυμνάσιο Ξάνθης. Εκεί κοντά στην Εκκλησίαν Αγίαν Φωτεινήν σε κάτι παγκάκια συνήθιζε να κάθεται με την Μαριαν και τα ελληνικά σχεδόν τα ξέρανε και οι δύο τους. Εκεί κάθονταν και στρατιώται Γερμανοί και μιλούσανε. Όταν οι Γερμανοί άρχισαν να συλλαμβάνουν τους Εβραίους, ο Περαχιάς με την Ελληνικήν ταυτότητα έμεινε μέχρι της απελευθέρωσης χωρίς να τον πειράξει κανείς. Συνέβη όμως το τρομερόν με κάποιον μικρότερον του αδελφόν, γνωστόν Σιμιτώβ, που ήτο Διευθυντής της Κομέρσιαλ στην Δράμαν που είχε έλθει στην Αθήνα με την σύζυγόν του και τα δύο τέκνα του άρρεν και θήλυ ηλικίας αντιστοιχώς 18 και 20 ετών, που με τον Στρατηγόν Γαρδίκιαν τους είχαμεν βγάλει ταυτότητα σαν Έλληνες, επειδή τα παιδιά εστενοχωρούνταν να κρύβονται, πείσανε τον πατέρα τους να δραπετεύσουν στην Αμερικίν.

Κάποιος στην Καλλιθέα που εκάθονταν και αυτοί, διότι τους είχα αγοράσει σπίτι με το όνομα Αγγελίδη, τους διαβεβαίωσε ότι άμα του δώσουν 1000 δολάρια θα

Ξάνθη: La Grande maison. Το μεγάλο σπίτι του Ισαάκ Δαβιέλ. Β.Δ. άποψη.

τους δραπετεύσει ακινδύνως.

Του δόσανε τα δολάρια, δυστυχώς όμως ο ίδιος τους πρόδωσε και στον σταθμόν τους πιάσανε οι Γερμανοί και τους κλείσανε στις Φυλακάς Αιγάλεω. Προτού φύγουν έδωσαν προς φύλαξιν στον Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών Κόλια, γνωστόν από την περίοδο όταν υπηρετούσε, πολλές χρυσές λίρες και τιμαλήφ μεγάλης αξίας και σεμένα μια μηχανή Όλιβερ που με αυτήν σας γράφω. Μια μέρα ήλθε στο Γραφείον μου κάποιος από τις Φυλακάς Αιγάλεω που είχε, όπως με είπε, γνωρίσει τους Αγγελίδη και μου λέγει ότι έχει έλθει κατ' εντολή τους για να λάβω γνώσιν και να ενεργήσω ότι μπορώ και θα πάτε με λέγει

και στον Εισαγγελέα Κόλια για την ιδίαν δουλειάν να τους βοηθήσει.

Εγώ του λέγω δεν γνωρίζω κανένα Αγγελίδην, ο Άγγελος Αγγελίδης Συμβολαιογράφος Ξάνθης που ήλθαμεν μαζί στην Αθήνα, έχει πεθάνει προ πολλού και η οικογένειά του πού βρίσκεται δεν ξεύρω. Τότε αυτός μου λέγει το πραγματικό όνομα Σιμιτώβ Περαχιά. Εγώ κάπως δυσαρεστημένος του λέγω: μα οι Ισραηλίται είναι καθάρματα αφού και ένα σπίτι που πήρε στην Καλλιθέα για να πληρώσει λιγότερα το έκανε σε άλλον συμβολαιογράφον, καλά να τους κάνουνε οι Γερμανοί. Τα έκανα αυτά επίτηδες γιατί ήταν παγίδα.

Έφυγε για τον Εισαγγελέα, εγώ όμως τον πήρα στο τηλέφωνον και τον ενημέρωσα. Μετά την απελευθέρωσιν μια μέρα που έτρωγα στ' εστιατόριον Ολύμπια, σε δρόμον μικρόν και προς την Σταδίου, που ήτο το Συμβολαιογραφείον μου, απέναντι μου εκάθητο κάποια νεαρά κυρία και με κοίταζε και για μια στιγμή ήλθε κοντά μου και την ανεγνώρισα και με φίλησε και έκλαιγε. Μου λέγει τους γονείς μου και αδερφόν μου τους βάλανε στον Φούρνον οι γερμανοί και τους κάψανε, εμένα κάποιος Γερμανός αξιωματικός δια ευνότους λόγους κράτησεν και τώρα μετά την απελευθέρωσιν με πήραν οι Άγγλοι και Αμερικανοί και ψάχνω να σε βρω.

Της λέγω να πας στον Εισαγγελέα Κόλια που έχει τα ανωτέρω και εγώ να σου δώσω την γραφομηχανήν. Μου λέγει την γραφομηχανήν κράτησέ την. Πήγε στον Κόλια και της έδωσε όλα ότι είχε. Μετά τακτοποιήσαμεν το σπίτι δικαστικώς, ως και το όνομά της. Βραδύτερον πήρε κάποιον Αμερικανόν αλλά σύντομα χώρισε».

«Ένα Κομμάτι Δέρμα»

Της «Μπιενβενίδα»
(της «καλοσωρισμένης» του Άουσβιτς,
τρόφιμο του ιδρύματος
Σαούλ Μοδιάνο Θεσ/νίκης)

Τη θεία Νίκη την είχε πάρει στους ώμους του ο «ερυθροπόταμος» και την είχε φέρει στο Θεαγένειο από την Θράκη. «Έχει προχωρημένο καρκίνο», τους είχαν πει. Σιωπή έπεσε στο σπίτι. Την είχαν βάλει πάνω σε μια σχεδία και ταξίδευε με τα όνειρα της ζωής της δεμένα κάτω από το λευκό πανί που τη φάσκωνε. Ο ποταμός είχε νικήσει και πάλι. Μανιάζοντας Ξαφνικά έπειτα από μια αργόσυρτη ψυχία, είχε δεχτεί τον ήλιο στη δύση του κι είχε βάψει κόκκινα τα νερά. Η βάρκα έστεκε στην όχθη.

Μπαινόβγαιναν στο νοσοκομείο βιαστικά. Ένας κυμός εμπορίου περιφερόταν σα το μαγικό ζωμό του Δρυΐδη. Μια λέξη ή ένα άγγιγμα γινόταν σχεδία δυνατή της ελπίδας και μια ανάμνηση έπαιρνε το μωβ χρώμα της ιστορίας.

Η είδηση, πλανόδια περιέργεια, διαδόθηκε σιγά-σιγά. Φίλοι, συγγενείς, σύντροφοι των καιρών της βεγγέρας και των χαρούμενων ψιθύρων πίσω από κάμαρες που μοσχοβολούσαν ασβέστη, μαζεύονταν βάρφοντας πολύχρωμα τ' άσπρα πλακάκια.

Εκείνη δεν έφερε μαζί της χρώματα. Τον μονοκόμματο ήχο του μπαστουριού και τη γλώσσα του μαύρου μονάχα. Χαμογελούσε όμως. Κουρασμένα, λυπημένα, αλλά σαν της κρατούσε το χέρι της θείας Νίκης και μιλούσαν για τα παλιά, «τότενες που ήτανε σαν αδέρφια», χαμογελούσε μέχρι τ' αυτιά.

«Έρε Σουλίκα!», έλεγε ο θείος Γιάννης -ο σύζυγος- προσπαθώντας ν' αποσπασθεί από την αλήθεια του λευκού σεντονιού που παραμόνευε τη σύντροφο του. «Δε θα γεράσεις ποτέ!». Κι εκείνη, η Σουλίκα, γελούσε κάτω από τ' άσπρα της μαλλιά, γερνώντας πρόσχαρα κάθε λεπτό.

Είχε μια παράξενη καρτερία το γέλιο της, σα να 'ξερέ η ίδια τη ξεασμένη γεύση του τρομερού και το περίμενε κάθε στιγμή, όχι πια μ' έξαψη μα με αποδοχή. Σα να ξερε τ' ανθρώπινα «πίσω από την πολύ-

χρωμη κουρτίνα».

Ντυμένη με τα σκούρα της φορέματα και μ' ένα δέρμα που το 'χε χαράξει η απελπισμένη περιπλάνηση για το σημαντικό στους πολυδαίδαλους δρόμους της ιστορίας κι η απτή αμάχη με τ' ασήμαντο μέσα στο νοικοκυριού το σπίτι, δεν έδειχνε διαφορετική από κάθε άλλη ηλικιωμένη νοικοκυρά. Όμως η ζέση του καλοκαιριού, ανίδεη από πλοκές κι αυλαίες, μπορούσε ν' αποκαλύψει εξαρχής το μυστικό σε όποιον δεν απέστρεφε το βλέμμα. Γιατί εκεί, στο ξέσκεπο χέρι της Σουλίκας, έστεκε πυρωμένος ένας αριθμός -σημάδι ανεμοβλογιάς της ανθρώπινης ιστορίας.

Από την πρώτη φορά που την είδε η μικρή δεν άρνησε να εντοπίσει τον αριθμό. Έστεκε εκεί μπροστά της το αιωνόβιο μα κι η εξαίρεσή του σε μια απλή μπλε γραμμή- σεμνή περιληψη όλων των σκοτεινών βιβλίων για τ' ανθρώπινα που 'χε διαβάσει, μα και ταυτόχρονα κάτι πολύ πέρα απ' όλα αυτά. Κάρφωσε με δύναμη το βλέμμα της πάνω του.

– «Ποια είναι;» ρώτησε μετά, προσέχοντας καλύτερα το πρόσωπό της.

– «Η Σουλίκα;», απάντησε μ' έκπληξη ο θείος Γιάννης, μοιράζοντας ως δεδομένο στους άλλους το καθρεφτάκι που 'χε φιλοξενήσει τα φώτα και τις σκιές της δικής του ζωής.

– «Με τη Σουλίκα ήμασταν μια οικογένεια κάποτε. Ζούσαμε δίπλα-δίπλα στην παλιά πόλη της Ξάνθης αμέσως μετά τον πόλεμο. Όσοπου γύρισε στη Σαλονίκη».

Κάθε απόγευμα, όταν ο ήλιος έβαφε τα τζάμια μωβ, ρυθμικά χτυπήματα ακούγονταν στο δάπεδο. Η Σουλίκα είχε έρθει, φέρνοντας μαζί της ιστορίες από την προπολεμική Θεσσαλονίκη και την προσφυγιά.

– «Μ' αλήθεια ρε Σουλίκα;» ακούγονταν από κάποιον Ξαφνικά, κάνοντας πανί κινηματογραφικής προβολής τ' άσπρα σεντόνια.

Περιπλανήσεις, αλλότριτοι άνεμοι, άνθρωποι κι αν-

θρωποι, ζωντάνευαν τόσο ξαφνικά που η δική τους ανάσα έγγραφε τη ζωή τους στο δέρμα σου πάνω. Και γίνονταν τα παράλια του προπολεμικού Θερμαϊκού κι οι Ανδalousιάνικοι παραπόταμοι των Σεφαραντιμ μαλακό σφουγγάρι που έσβηνε το σήμερα και βρέχονταν σεντόνια, συγγενείς κι άρρωστοι από τα νερά.

– «Κι εσύ Σουλικά; Τι έκανες μετά;», τη ρωτούσε κάποτε η μικρή από το πουθενά. Σταματούσε η Σουλικά. Και σιωπούσε. Κι έπειτα συνέχιζε από κει που ‘χε σταματήσει δίχως ρωγμές. Και δίχως απορίες.

Διαδρομές πυρωμένες σ’ εφηβικά μυαλά. Ήταν ένα μακρόσυρτο καλοκαίρι. Το βλέμμα έκαιγε από το φως του Ελληνικού ήλιου κι από το σκοτάδι ενός αριθμού. Ένα νούμερο που ακύρωνε τον ήλιο ολόκληρο, περιφερόταν ξεδιάντροπα, αλλάζοντας όνομα, σχεδιαστή ή παραλήπτη, χαράζοντας την ιστορία του κόσμου σε δυο γραμμές. Και σ’ ένα όνομα:

– «Κι εσύ Σουλικά, τι έκανες μετά;»

Ήταν ένα κρύο απόγευμα, νοτισμένο από την υγρασία του Βορρά. Στάλες ενός ήλιου που πέθαινε. Τέλη Αυγούστου.

– «Σουλικά, θέλεις να έρθεις στο σπίτι για καφέ;»

– «Δεν μπορώ μάτια μου, αλλά να ‘ρθεις εσύ στο δικό μου».

Το σπίτι στεκόταν ξεφλουδισμένο στο μπαλκόνι της πόλης, βαστώντας με κόπο τα χρόνια του. Ο καφές μοσοχομύριζε σε μικρά φλιτζανάκια, πορσελάνινα στόματα που ψιθύριζαν μυστικά για τα περασμένα.

Της το σερβίρισε με χαρά, «σα να ‘ταν το πιο υπέροχο ηδύποτο του κόσμου», όπως σχολίασε η μικρή.

– «Όχι του κόσμου, του ντυνιά!», της είπε απλά η Σουλικά. Γέλασε. «Και ποια είναι η διαφορά;»

«Πρέπει να πεις τον καφέ σε ξένο χώμα για να το καταλάβεις», ήρθε δίχως κομπασμό η απάντηση, χαράζοντας σε μια μικρή λεξούλα όλη την ηδυπάθεια και τον καημό της Ανατολής. Κι όταν την κοίταξε τρυφερά: «Ανατολή δεν την έλεγαν την γιαγιά σου;» της θύμισε.

Ένευσε καταφατικά η μικρή. Και μ’ ένα νεύμα ταξίδεψε χιλιόμετρα μακριά, θυμήθηκε την πλάκα στο νεκροταφείο του Βόλου. «Ανατολή». –«Τελικά ρε γιαγιά που ανήκεις;» την είχε ρωτήσει ένα μεσημέρι ξαφνικά, κουρασμένη από τις συνεχείς γεωγραφικές ονειροπολήσεις της γιαγιάς της. «Στη νέα ή στην παλιά πατρίδα;» «Το καλό και το κακό το δα σ’ όλα τα μέρη. Το όμορφο μονάχα στις εικόνες της κεφαλής μου. Στις μνήμες μου ανήκω» της είχε πει χαμογελώντας χαϊδευτικά, ξέροντας πως ένιωθε η μικρεγγονή της.

Είχαν περάσει χρόνια πια. Έσβησε η γιαγιά μέσα στο χώμα, ένα θαμπό ακνάρι κάτω από τη γομολάστιχα του καιρού. Τώρα ένα νέο πρόσωπο υπήρχε μπροστά της. «Σουλικά!» της είπε με την φιλοσοφημένη απερι-

σκεψία των νέων. «Πες μου για τις αναμνήσεις σου. Πες μου για τον αριθμό!»

Ορθώθηκε πελαγωμένο το βλέμμα, άρχισε να τρέμει το φλιτζανάκι στο γέρικο χέρι. Φύσηξε βαρδάρης μέσα στο δώμα της «Πάνω Πόλης» ξαφνικά. Άφησε κάτω τον καφέ. Άφησε κάτω την ανάσα. Πάλεψε μέσα της. Να αλλάξει κουβέντα -για ακόμη μια φορά-. Να διώξει την μικρή -τόσο απότομα-. Να κλείσει τα θυρόφυλλα και ν’ αποτραβηχτεί στον ύπνο. -Και πάλι.- Κι ύστερα, άκουσε θα ληγες τον ανασασμό των παλιών σανιδιών ν’ ανεβαίνει -από τόσα χρόνια- και κοιτάξε το βλέμμα του παιδιού. Κανείς ύπνος δεν σκόρπιζε τις κλειδώσεις του. Ήταν εκεί. Ολόκληρο. «Τώρα». Τίποτε μαύρο εκείνη την στιγμή δεν επιζούσε στο αίθριο πρόσωπό του. Μπορούσε να το πάρει, όπως παίρνει κανείς μια φύση αμεταχειρίστη, και να το ακουμπήσει δίπλα στο χέρι της πάνω στο τραπέζι, θαλπωρή. Κι ασφάλεια. Έφεξε το νερό του κόσμου μέσα στην ξεραμένη παλάμη. Κι ανέβηκε, αργά, η κουβέντα, από τα σκοτεινά της βάθη. Και μίλησε. Και τρόμαξε. Κι έκλαψε. Για το ανείπωτο. Για το μη λεχθέν. Για το μη γραφέν.

Μεγάλωναν οι σκιές πια μέσα στο σπίτι. Μεγάλωνε κι ο χρόνος. Μειωνόταν η απόσταση μεταξύ των δύο γυναικών. Στήθος που ακουμπούσε στήθος, καρδιά την καρδιά. Και μια μικρή παλάμη να περνάει αργά μέσα από λευκά μαλλιά, σαν απαλό πινέλο που ήθελε ν’ ανοίξει πια τα μελανά χρώματα ενός αόρατου καμβιά. «Είμαι εδώ», της έγγραφε αυτή η παλάμη. «Μπορεί να μην ξέρω, αλλά νιώθω». «Μπορεί να μην συγκρίνονται, αλλά έζησα τα δικά μου Άουσοβιτς κι εγώ».

Ωροδείκτης. «Τικ, Τακ, Τικ, Τακ». Ημεροδείκτης. Πρώτη του νέου μηνός, («Καλό μήνα!») δευτέρα, τρίτη...: «Εγώ» στο «εγώ». Βλέμμα στο βλέμμα. Στόμα στο στόμα. Περνούσε ο καιρός, γεμάτος με μεγάλες στιγμές και μικρές ατιμίες. Αντάλλαζαν μνήμες και μυστικά, αντάλλαζαν όνειρα κι ελπίδες. Πηγαινοέρχονταν στον κόσμο και γυρνούσαν πάντα εκεί. Στον ιδιωτικό χώρο της ανταλλαγής, προφυλαγμένες όσο ποτέ. Εκτεθειμένες όσο δεν παίρνει. Αναπόδραστα κοιτώντας, ευθύβολα σαν αντιδωρο και σαν σφαίρα, το «άλλο» πλάσμα εκεί μέσα.

Προχωρούσε το «σήμερα» με τσαπατσούλικα βήματα έξω από την πόρτα. Η θεία Νίκη, δοσμένη στον δικό της άντισο -και για τούτο ιερό- αγώνα, αδυνάτιζε μέρα με την ημέρα. Το σχολείο ξεκινούσε ξανά, ο κίτρινος Σεπτέμβρης ερχόταν και πάλι. Οι συνένοχες συζητήσεις της εφηβείας είχαν πλουτίσει από πολιτική κι ευαισθησία. «Ήξερε» τώρα κι έξω από βιβλία για τον φασισμό. Ίσως ήξερε κι από τα παιδικά της χρόνια ακόμα. Ίσως τα βλέπε όλα πιο καθαρά, κι όμως πιο ανθρώπινα, από πριν. Την ύπαρξη μα και την έλλειψή τους.

Γιατί δεν ενδιαφέρονταν όλοι. Και δεν ενδιαφέρονταν πολύ. Παιδιά, και μεγάλοι, μιας εποχής που κορόιδευε ασύστολα -γιατί φοβόταν να μείνει δίχως γελάκια μπροστά στο γνήσιο και στη σιωπή του- ό,τι έφευγε έξω από την λουστρασιόν μιζέρια του «λάιφ στάιλ». («Μα αυτά όλα είναι παρελθόν! Μην μιζεριάζεις! Εδώ είναι το ερώτημα του σήμερα! Λοιπόν; Ένα παγάκι ή δύο στο ποτό;!»). Ή που αμφισβητούσαν, μιλώντας για συνομοσίες και «καταραμένα κύτταρα», την ίδια την ιστορία, την ίδια την ύπαρξη του βιώματος της απλής, δίχως εξώφυλλο, ύπαρξης. («Σιγά μην έγινε έτσι! Σιγά μην έγινε ποτέ!»). Απέναντι σ' όλα αυτά δεν ήξερε πως ν' απαντήσει. Έγραψε μια σύντομη επιφυλλίδα στην εφημερίδα του σχολείου, θυμίζοντας τους όπου γης απόκληρους. Δεν δημοσιεύτηκε ποτέ. Εκμυστηρεύτηκε την ιστορία στον αγαπημένο της καθηγητή. Της συνέστησε να μην επιμείνει. Έσκυψε το κεφάλι και γύρισε στα βιβλία για ακόμη μια φορά, ψάχνοντας ψηλαφητά για αρχέτυπα ανθρώπων μέσα στα παραμύθια. Αλλά η Σουλικά, με την γνησιότητα της ιριδας μπροστά σ' ένα άγραφο φύλλο, ήταν εκεί, έξω από τις σελίδες. Μέσα στη ζωή.

Εκτός σχολείου ακτιβίζε πολιτικά πια, αλλά ανάμεσα στο κυδαιολόγημα και στο μεγαλειώδες, παίζοντας κρυφτό με τις επιλογές του καθενός κάθε στιγμή, υπήρχε το συμπαγές σώμα των εμετικά αδιάφορων μεγαλοαστών με τους «καλούς τρόπους» και τις κάθυγρες «υπαρξιακές αγωνίες» και των ημιφανών μικροαστών, με τις απεριόριστες κι αμείλικτες απαιτήσεις για αδιατάρακτη συνέχεια κι άρα ευνουχιστική σιωπή. Άνθρωποι που για να διατηρήσουν ή να κερδίσουν επίπεδο ζωής, προέτασσαν το στήθος τους σαν ντοπαρισμένοι δρομείς μιας κοινωνίας χτισμένης γύρω όχι από την ανθρωπιά αλλά από το δήτην επίτευγμα, ώστε οι μικροί αστοί ιδίως, να ταυτιστούν με την εξουσία. Στην πραγματικότητα, μέσα στην έπαρσή τους, να υπερέχουν από αυτήν.

Φοβόταν. Όχι μην την «κακο-χαρακτηρίσουν» όλοι τούτοι, αλλά μην γίνουν, (ή ποτέ θα γίνουν), ο καθρέφτης και το μέλλον της. Μίλησε στη Σουλικά. Απλά σαν πρωτόπειρη, μπερδεμένα σαν έφηβη, απόλυτα σα νέα. Την κοίταξε καλά καλά η επιζήσασα. Της είπε πόσο η ζωή δεν είχε λύσεις. Πόσο η σοφία ήταν να θέτεις την ερώτηση, Ξέροντας πως κάθε απάντηση την πρόδιδε την ίδια στιγμή. Πόσο η κεντρομόλος δύναμη που κρατά τους ανθρώπους μαζί ήταν κι η φυγόκε-

ντρος. Πως στη ζωή δεν έκλαψε μόνο για το Άουσβιτς αλλά και για τις απιστίες του άντρα της. Πόσο μπερδεμένη ήταν μπροστά στην Παλαιστίνη. Πόσο μπλεκόταν το ασήμαντο με το σημαντικό. Πως το συναίσθημα δεν οδηγούσε μόνο στην καλοσύνη. Της είπε για την πίκρα της που οι άλλοι ξεχνούσαν και που η ίδια δεν ήξερε πως να τα πει. Της τα πε. Πότε με τη φωνή τη δική της, πότε με τη φωνή της μικρής. Της τα πε και τα άκουσε.

Κι ύστερα, όταν έφυγε η μικρή με κείνη την σπαρταχτική στην πολύβουη ερημιά της ερώτηση («*πες μου για*

Μαθητές του Σχολείου Αλλοιές της Θεσσαλονίκης.

ποια και με ποια αλήθεια να πολεμήσω;») κι όταν έφυγε η φίλη της ακίνητη από το νοσοκομείο, κι είδε Ξανά μπροστά της τη νέμεση μοίρα τ' ανθρώπου, κι όταν βρήκε το θάρρος να επιστρέψει από την παγωμένη μόνωση του αριθμού στο συλλογικό και να βγάλει την κουκούλα για να δει *καλά*, από την τηλεόραση έστω, τόσα κορμιά ριγμένα στα σαγόνια της ομοιομορφίας στις τέσσερις άκρες της γης, ήρθε ο καιρός κι έκατσε η Σουλικά κι έβγαλε από τα σπλάχνα της ένα χαρτί. Κι έγραψε σ' αυτό, -σα κληροδότημα πέρα απ' τον χρόνο- την μόνη «αλήθεια» που γνώρισε ποτέ της. Την μόνη «αλήθεια» που αυτή, ένας «καθημερινός άνθρωπος» που γνώρισε κάποτε «ασυνήθιστες περιστάσεις», μπορούσε ν' αφήσει μετά θάνατον σ' ένα παιδί, «όπλο απλούστατο» πέρα από θεωρίες ή ιδεολογήματα, τώρα που ο φασισμός Ξανανέβαινε κι οι αμφισβητίες Ξαναγράφανε την ιστορία απ' την αρχή, όχι πια πάνω στο χέρι της μα με κομπιούτερ.

Κι ήρθε ο καιρός κι έφευγε η Σουλικά. Σήκωσε το μακρύ κοκκινωπό της φόρεμα κι έβαλε την άκρη του ποδιού της στο ποτάμι, βαμμένη απ' τα ερυθρά νερά

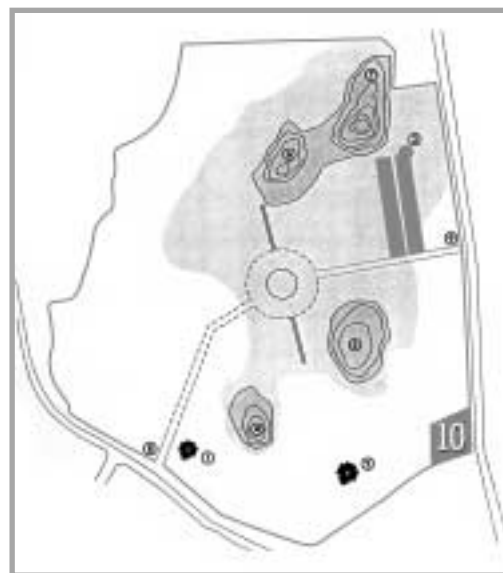
Η Συναγωγή Αβραάμ Σαλέμ εντός του Γηροκομείου Σ. Μοδιάνο Θεσσαλονίκης.

του βαρκάρη. Κι αποχαιρετούσε την ανίδειη έφηβη μπήγοντας το μακρύ καλάμι της στα νερά. «Καιρός του σπείρουν». Γι αυτήν. «Καιρός του θερίζουν». Για την μικρή της.

Ημερολόγιο: Οκτώβρης. Ένας χρόνος σχεδόν από τότε που χάσαμε την θεία. Ο ήχος του τηλεφωνικού κουδουνιού διέκοψε την βοή του βαρδάρη. «Πέθανε η Σουλικά» με πληροφόρησε μια φίλη της. Πως διάλογο είναι δυνατόν;! Πήγα βιαστικά στην κηδεία νιώθοντας το σώμα μου να πονά. Περιέργο πράγμα το σώμα. Συχνά είναι αυτό που πονά πρώτο. Πάντοτε, σχεδόν, είναι αυτό που ξεχνά τελευταίο. Μου λείπει η αγκαλιά της. Μου λείπει η μυρωδιά της. Μου λείπει η αλήθειά της. Όταν ανοίξαμε το φέρετρο η Σουλικά φαινόταν γαλήνια σα να 'χε εκπληρώσει κάτι βαθύτερο. Στο δεξί ξέσκεπο χέρι της, εκεί που μέχρι πρόσφατα έστεκε ο αριθμός, υπήρχε μία γάζα. «Πρόσφατη εγχείριση πλαστική», με πληροφόρησαν κάποιοι. Την θάψαμε μέσα σε φύλλα που στροβιλίζονταν άγρια γύρω μας διαρκώς. Φύγαμε ανάμεσα σε ρούχα που χτυπιόνταν επάνω στο κορμί μας. Στον καφέ η φίλη της με πλησίασε κρατώντας ένα μικρό δέμα. Το άνοιξα. Ένα κλειδί κι ένα νούμερο τραπεζικής θυρίδας. Κάτι πολύτιμο.

– «Εκεί μέσα έχει αφήσει η Σουλικά κάτι για σένα», μου είπε. Αύριο, τέτοια ώρα, θα έχω πάει να το δω. Ότι κι αν είναι μου λείπει πολύ. Περιέργο πράγμα το Σώμα. Περιέργο πράγμα το Δέρμα. Συχνά είναι αυτό που πονά πρώτο. Σχεδόν πάντοτε είναι αυτό που ξεχνά τελευταίο.

[Η Ελένη Καρασαββίδου γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη. Σπούδασε Παιδαγωγική και μετά ΜΜΕ στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης καθώς επίσης Πολιτιστική Κληρονομιά στο Πανεπιστήμιο του Nottingham. Υποτροφία του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών. Έχει δημοσιεύσει άρθρα και μελέτες κι έχει εκδώσει σε στενό κύκλο βιβλία δοκιμιακού χαρακτήρα και ποιήσων].

Σχεδιάγραμμα του Α' Νεκροταφείου Πατρών: Στον αριθμό 10 είναι ο χώρος ταφής των Εβραίων.

Χώρος Ταφής Εβραίων στην Πάτρα

Η Ισραηλιτική Κοινότητα της Πάτρας όχι μόνον δεν υπάρχει πια αλλά ελάχιστα στοιχεία έχουν διασωθεί από την εκεί μακρόχρονη –επί αιώνες– παρουσία των Εβραίων.

Στον πολύτιμο τόμο «Η αστική τάξη στη γειτονιά των αγγέλων», της ιστορικού και Γιώτας Καϊκά-Μαντανίκα (εκδόσεις Γιάννη Πικραμένου, Πάτρα 2004), ο οποίος αναφέρεται στον ξεχωριστό τόπο ταφής των αστών των Πατρών την περίοδο 1880-1920, περιλαμβάνονται τα παρακάτω:

«Στην Πάτρα του 19ου αιώνα υπήρχε μια ακόμα κοινότητα που έδινε το δικό της χρώμα στην πόλη, με τις εμπορικές και άλλες δραστηριότητές της, η εβραϊκή. Όταν έγινε το Α' Νεκροταφείο είχε και αυτή η κοινότητα τη δική της θέση. Σύμφωνα με πληροφορίες, το εβραϊκό τμήμα απλωνόταν κάτω από την πλαγιά του λόφου που φέρει σήμερα το όνομα «Γερμανικά», μέχρι το παλιό οστεοφυλάκιο. Όμως, το τμήμα αυτό καταστράφηκε και οι τάφοι μεταφέρθηκαν σε ιδιόκτητο τμήμα της ισραηλιτικής κοινότητας, που βρίσκεται ακριβώς έξω από το Α' Νεκροταφείο, στην ανατολική πλευρά, με ανεξάρτητη πλέον πρόσβαση από την οδό Φλωρίνης».

Η ίδρυση του Εβραϊκού Μουσείου της Ελλάδος

Του ΝΙΚΟΛΑ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑΚΗ

Οι συνθήκες μέσα στις οποίες ιδρύθηκε το Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδας, το 1977, δεν ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκές. Τα συντρίμια από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και από τον Εμφύλιο που τον ακολούθησε είχαν σε μεγάλο βαθμό αποκατασταθεί και οι Εβραίοι της Ελλάδας είχαν αρχίσει να αντιμετωπίζουν τα άμεσα προβλήματα που έθετε η προσαρμογή σε κοινωνικές και θρησκευτικές συνθήκες ριζικά διαφορετικές από εκείνες που είχαν καθορίσει και καθοδηγήσει την εβραϊκή ταυτότητα πριν από τον πόλεμο. Για τους Έλληνες Εβραίους, η περίοδος αυτή είχε υπάρξει ιδιαίτερα δύσκολη και η δημιουργία του μουσείου, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο εξελίχθηκε, πρέπει να ιδωθούν στο κοινωνικό, πολιτιστικό και δημογραφικό πλαίσιο της εβραϊκής ζωής, αμέσως μετά τη βία που σημάδεψε τα χρόνια 1940-1950, οπότε έπαψε να υπάρχει το 94% της εβραϊκής παρουσίας στην Ελλάδα. Για να εκτιμηθεί καλύτερα η σημασία αυτής της περιόδου, ας εξετάσουμε συνοπτικά τις συνθήκες που επικρατούσαν στην Ελλάδα πριν από τον πόλεμο σε ό,τι αφορά την εβραϊκή ζωή και ταυτότητα.

Το 1940 ζούσαν στην Ελλάδα περίπου 70.000 Εβραίοι. Με εξαίρεση την Πελοπόννησο, σχεδόν κάθε πόλη ή κωμόπολη είχε και από μια εβραϊκή κοινότητα, με καλή οργάνωση και λειτουργία. Πολλές από αυτές ήταν πολύ παλιές, με συνεχή παρουσία επί 2.000 χρόνια. Ελληνόφωνες, με ιδιαίτερες τελετουργίες και έθιμα που διατηρούσαν με ζήλο, οι κοινότητες αυτές αντιμετώπιζαν, στο μεγαλύτερο μέρος, με επιτυχία την προσαρμογή στη νέα Ελλάδα.

Υπήρχαν, ωστόσο, και εβραϊκές κοινότητες λιγότερο ευέλικτες απέναντι στις προκλήσεις που χαρακτήριζαν την ελληνική ζωή στο σύνολό της την περίοδο αυτή. Η Θεσσαλονίκη, η Λάρισα, η Κομοτηνή, η Ρόδος, για να αναφέρουμε μόνο μερικές από τις πόλεις με μεγάλες εβραϊκές κοινότητες, αντιμετώπιζαν εμφανή προβλήματα αυτοπροσδιορισμού. Αυτές οι σεφαραδίτικες ή ισπανόφωνες κοινότητες είχαν διπλή ταυτότητα. Από τη μια μεριά ήταν ρητά εβραϊκές με την εθνοθρησκευτική έννοια της λέξης και, από την άλλη, ήταν ευκρινώς ισπανικές στην πολιτιστική τους ζωή. Οι Εβραίοι αυτοί διεφύλασαν και επιμελώς την ταυτότητά τους, με τη γλώσσα, τις συνήθειες και τις παραδόσεις που είχαν διατηρήσει από τότε που έφτασαν στα Βαλκάνια, το 15ο αιώνα. Με τη διεύρυνση του ελληνικού κράτους, οι Εβραίοι αυτοί αναγκάστηκαν να συμφιλιωθούν με μια επιπλέον ταυτότητα, την ελληνική. Έτσι, όλες οι

κοινότητες, είτε ήταν ρομανιώτικες (δηλαδή ελληνικές) είτε σεφαραδίτικες, πάλευαν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό να προσαρμοστούν στις συνθήκες ενός νέου ελληνικού κράτους που βρισκόταν ακόμη σε διαδικασία διαμόρφωσης.

Οι σχέσεις ανάμεσα στις κοινότητες δεν ήταν πάντοτε εγκάρδιες. Οι πολιτισμικές και γλωσσικές διαφορές τους, αλλά και ζητήματα τελετουργίας και παραδόσεων, είχαν δημιουργήσει μια σεφαραδίτικη και μια ρομανιώτικη ταυτότητα, διακριτές μεταξύ τους, αν και συνδεδεμένες στην κοινή εβραϊκότητα. Οι εβραϊκές κοινότητες είχαν ζήσει επί αιώνες στον πλατύ ορίζοντα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και οι Βαλκανικοί πόλεμοι, ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος και η μεγάλη καταστροφή της Σμύρνης τις είχαν ξαφνικά εκτινάξει στις πραγματικότητες των αρχών του 20ού αιώνα.

Ως το 1945-50 όλα αυτά είχαν αμετάκλητα αλλάξει. Από τη Θεσσαλονίκη μόνο, περίπου 56.000 Εβραίοι βρήκαν το θάνατο από τους ναζιστές. Σε αυτούς πρέπει να προστεθούν γύρω στους 5.000 από τη Θράκη και τη Μακεδονία, άλλοι 2.000 από τη Ρόδο και χιλιάδες άλλοι από την Κρήτη, την Κέρκυρα, τα Γιάννινα, την Άρτα και την Πρέβεζα. Όσοι επέζησαν από τα στρατόπεδα ή διασώθηκαν κρυμμένοι, γύρισαν σε πόλεις που ήταν πια απογυμνωμένες από κάθε εβραϊκή παρουσία. Συναγωγές, σχολεία, βιβλιοθήκες, με δυο λόγια οι θεσμοί που είχαν διαμορφώσει και υποστηρίξει την εβραϊκή ταυτότητα, όχι μόνο είχαν καταστραφεί, αλλά δεν υπήρχε και καμία δυνατότητα να λειτουργήσουν ξανά. Οι ετήσιες τελετές και παραδόσεις που κινητοποιούσαν την εβραϊκή ζωή είχαν σπάσει και επιπλέον οι Εβραίοι έβλεπαν τώρα με κάποιο κυνισμό τον κατεστραμμένο ορίζοντα της χώρας, όπου οι προγονοί τους είχαν επιβιώσει επί αιώνες, αν όχι χιλιετίες, ενάντια στην αφομοίωση και την αλλαξοπιστία. Δεν μπορούσε κανείς πια να αναγνωρίσει τίποτα.

Για πολλούς, οι μνήμες των αγαπημένων νεκρών και τα ερείπια των κατεστραμμένων κοινοτήτων έκαναν αδύνατη την προσαρμογή στις νέες συνθήκες και η δημιουργία του κράτους του Ισραήλ, το 1947, τους προσέφερε την ευκαιρία να ξαναρχίσουν μια νέα ζωή. Όσοι Εβραίοι παρέμειναν στην Ελλάδα, όχι περισσότεροι από 4.500, ανέλαβαν να δημιουργήσουν ξανά τους όρους για μια εβραϊκή ζωή, χτίζοντας συναγωγές, σχολεία και γηροκομεία.

Έντυπα άρχισαν να εκδίδονται, με στόχο να ενισχύσουν την εβραϊκή ταυτότητα και μια κάποια δημιουργική δραστηριότητα άρχισε να αναπτύσσεται, ιδιαίτερα στην Αθήνα. Ήταν, ωστόσο, περιορισμένη, καθώς έλειπαν οι πόροι, μια ηγεσία με φαντασία, το όραμα και η ομοιογένεια.

Η κοινότητα των Εβραίων της Αθήνας ήταν πρόσφατη. Στην αρχή της οθωμανικής περιόδου φαίνεται ότι δεν υπήρχαν καθόλου Εβραίοι στην πόλη· μόνο προς το τέλος του 19ου αιώνα συγκεντρώθηκαν εκεί αρκετοί Εβραίοι, ώστε να δικαιολογείται η δημιουργία μιας τυπικής και νομικά προσδιορισμένης κοινότητας. Ωστόσο, η αθηναϊκή κοινότητα ήταν μεικτή, καθώς τα μέλη της προέρχονταν από ένα ευρύ φάσμα Εβραίων της διασποράς. Ορισμένοι ήταν Ρομανιώτες που μιλούσαν ελληνικά, άλλοι από διάφορες ισπανόφωνες κοινότητες, όπως της Ρόδου, της Σμύρνης ή της Θεσσαλονίκης. Σε μια κοινότητα με τόσο ανάμεικτα μέλη οι σχέσεις δεν ήταν πάντοτε αρμονικές. Από την άποψη αυτή ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος άλλαξε αποφασιστικά την κατάσταση. Οι Εβραίοι υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν τις διακριτές συνήθειες και παραδόσεις που χαρακτήριζαν τα μέλη των διαφορετικών κοινοτήτων. Μια κοινή εβραιοελληνική ταυτότητα επρόκειτο σιγά-σιγά να αναπτυχθεί. Η διαδικασία αυτή συνεχίζεται ως σήμερα.

Σε αυτό το γενικό πλαίσιο ξεκίνησε το Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδας. Τη γέννησή του σφράγισαν αντιθέσεις, αδιαφορία ή ανάμεικτα κίνητρα. Για πολλούς, η ιδέα ενός μουσείου συνιστούσε πολυτέλεια, μπροστά στο τεράστιο ακόμην έργο που έπρεπε να γίνει ώστε να διατηρηθούν οι εβραϊκοί θεσμοί, που είτε προϋπήρχαν είτε είχαν δημιουργηθεί μετά τον πόλεμο. Την ιδέα του μουσείου προώθησε, παρ' όλ' αυτά, σε μεγάλο βαθμό μόνος του, ο Ασέρ Μωυσής, μέλος της αθηναϊκής κοινότητας και πρόεδρος της για ένα διάστημα. Ως πρόεδρος του Μπενέ Μπεριθ (μιας διεθνούς εβραϊκής πολιτιστικής και φιλανθρωπικής αδελφότητας), συγκρότησε ένα μικρό μουσείο από μερικές προθήκες, όπου εκτέθηκαν αντικείμενα εβραϊκού ενδιαφέροντος που είχαν διασωθεί από τον πόλεμο. Αυτή η πολιτισμική έκφραση, μολονότι σημαντική, δεν αποτελούσε, ωστόσο, μουσείο με τη σύγχρονη επαγγελματική έννοια του όρου.

Η πιο χαρακτηριστική εβραϊκή αντίδραση στην ιδέα του μουσείου ήταν η αντίθεση που έπαιρνε τη μορφή της αδιαφορίας. Όσοι από τους επιζώντες ήταν μεγαλύτεροι από πενήντα χρονών γνώριζαν πολύ καλά τι είχε χαθεί είτε από προσωπικά χειροτεχνήματα είτε από την κοινοτική περιουσία. Η κοινή στάση ήταν ότι δεν υπήρχε αρκετό υλικό, για να στηθεί ένα μουσείο με κάποια σημασία. Μπορεί να πει μάλιστα κανείς ότι από τη στάση αυτή προήλθε και το πρώτο πραγματικό ενδιαφέρον για την ιδέα ενός μουσείου: θα μπορούσε να αναφέρεται σε όσα συνέβησαν μεταξύ 1940-1945 και αποδεκάτισαν τον ελληνικό εβραϊσμό.

Η ιδέα ενός μουσείου, που θα ήταν αφιερωμένο σε

Η Εβραϊκή Συλλογή αρχικά στεγαζόταν σε δωμάτιο δίπλα στη Συνάγωγη Αθηνών επί της οδού Μελιδώνη.

αυτή τη μνήμη, άρχισε να παίρνει μορφή και να προκαλεί κάποιο ενδιαφέρον. Υπήρχε, επιπλέον, αρκετό υλικό που μπορούσε να ενσωματωθεί, αν και δεν ήταν το πιο σημαντικό. Εκτός από τα χειροτεχνήματα που είχε συγκεντρώσει ο Ασέρ Μωυσής, υπήρχε ένα πλήθος προσωπικά αντικείμενα, κοσμήματα, οικιακά σκεύη, θρησκευτικά αντικείμενα και μερικά έγγραφα, τα οποία είχαν κατάσει οι Βούλγαροι από τους θράκες Εβραίους, το 1943. Όλα αυτά τα προσωπικά αντικείμενα είχαν καταγραφεί, συσκευαστεί προσεκτικά και αποθηκευτεί στη Βασιλική Τράπεζα της Βουλγαρίας, ως το τέλος του πολέμου, οπότε παραδόθηκαν στην ελληνική κυβέρνηση μετά την παραίτηση του Βούλγαρου βασιλιά και την εγκαθίδρυση του κομμουνιστικού καθεστώτος. Το υλικό αυτό έφτασε κάποτε στα χέρια του ΟΠΑΙΕ, μιας εβραϊκής οργάνωσης που διαχειριζόταν «αζήτητες» εβραϊκές περιουσίες.

Το δικό μου προσωπικό ενδιαφέρον στη δημιουργία εβραϊκού μουσείου υπαγορεύτηκε από αρκετά διαφορετικές σκέψεις. Κανένα μέλος της οικογένειάς μου δεν είχε χαθεί στο Ολοκαύτωμα. Με ενδιέφερε και με γοήτευε ο πολιτιστικός πλούτος που γνώριζα ότι χαρακτήριζε την εβραιοελληνική κληρονομιά, είτε ρομανιώτικη είτε σεφραδίτικη. Είχα αρκετές συζητήσεις για μουσεία με τον «Ντικ» Μπενβενιστε, τότε πρόεδρο της Εβραϊκής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, καθώς ένα από τα όνειρά του ήταν το μελλοντικό μουσείο να περιλαμβάνει στοιχεία από την πολιτιστική κληρονομιά αυτής της μεγάλης κοινότητας. Όσο συζητούσαμε, ονειροπολούσαμε και ψάχναμε, τόσο γινόταν όλο και πιο φανερό σ' εμένα ότι έπρεπε να δημιουργηθεί

έναν υπεύθυνος χώρος όπου, αν μη τι άλλο, θα συγκεντρωνόταν και θα τεκμηριωνόταν ό,τι υλικό είχε διατηρηθεί. Η παράδοση είχε σπάσει. Είχε διαρρηχθεί εκείνος ο πολύτιμος κρίκος εμπειρίας και ενέργειας που συνδέει τις πράξεις και τα άτομα, και δεν επρόκειτο ποτέ πια να υπάρξει ξανά. Η ίδια η φύση της παράδοσης, ως δημιουργικής δύναμης για το μέλλον, είχε αμετάκλητα παραβιαστεί. Εκείνο που μπορούσε να γίνει, ωστόσο, ήταν ό,τι είχε διασωθεί να λειτουργήσει ως μαρτυρία για τη μεγάλη εβραϊοελληνική παράδοση που είχε πεθάνει τόσο ξαφνικά. Σε άμεση συνάρτηση με την προηγούμενη ήταν και η σκέψη ότι η εβραϊκή παρουσία στην Ελλάδα αποτελούσε τμήμα της ελληνικής ιστορίας και έπρεπε οι χριστιανοί Έλληνες να δουν καθαρά ότι το νήμα αυτό προερχόταν από το χαλί της δικής τους ιστορίας. Στη δική μου αντίληψη, ακόμη και τότε, πρωταρχική σκέψη δεν ήταν η ανάμνηση του Ολοκαυτώματος. Τα καταστρεπτικά του αποτελέσματα ήταν παντού φανερά και η μνήμη του συνιστούσε ένα βάρος που έμοιαζε να απομυζά την εβραϊκή ζωτικότητα. Όπως στη γυναίκα του Λωτ, η φρίκη του Ολοκαυτώματος, που δεν είχε αφήσει καμιά ελληνική εβραϊκή οικογένεια χωρίς θύματα, προκαλούσε ακόμη μια νωθρή, διαπεραστική γοητεία.

Η ιδέα του μουσείου αντιμετωπίστηκε για πρώτη φορά σοβαρά την άνοιξη του 1977 από τον απερχόμενο πρόεδρο της Εβραϊκής Κοινότητας Αθηνών, Νούλη Βιτάλ, που ήταν γιος παλαιότερου προέδρου, τον Μωϋσή Κωνσταντίνου και αυτός γιος παλαιότερου προέδρου και με πολύ παλιές ρίζες στον κρητικό και ζακυνθινό εβραϊσμό και τον Ηλία Αλμοσινό από τη Σμύρνη, που είχε πάρει μέρος στην αντίσταση κατά τη διάρκεια της κατοχής. Μου ζητήθηκε να συμμετάσχω στην πρωτοβουλία και δέχτηκα αμέσως. Το πρόβλημα που έπρεπε να λυθεί ήταν τι είδος μουσείου επρόκειτο να ιδρυθεί. Ένα κοινοτικό μουσείο θα είχε μικρό ενδιαφέρον και περιορισμένη απήχηση. Η ιδέα ενός μεγαλύτερου και περισσότερο διακοινοτικού μουσείου έμοιαζε ανέφικτη. Επίσης, το πιο σημαντικό από όλα τα προβλήματα ήταν κατά πόσο υπήρχε επαρκές υλικό για ένα μουσείο. Αλλά αυτό το τελευταίο ερώτημα εξαρτάτο από την απάντηση στο προηγούμενο.

Στις 17 Ιουλίου 1977 παραδόθηκαν στη φύλαξή μου τα αντικείμενα από τις βουλγαρικές συλλήψεις στη Θράκη. Ένα δωμάτιο δίπλα στη συναγωγή της οδού Μελιδώνη τέθηκε στη διάθεσή μου και άρχισα τη δύσκολη δουλειά να ξεκαθαρίζω τα καταθλιπτικά απομεινάρια άγνωστων ατόμων που τα αγαπούσαν. Η τεκμηρίωση του υλικού άρχισε αμέσως και λίγο αργότερα προστέθηκαν τα χειροτεχνήματα που είχε συγκεντρώσει ο Ασέρ Μωυσής στο «μουσείο» του Μπενέ Μπερίθ. Για να εκτεθούν όλα αυτά, οι προθήκες πολλαπλασιάστηκαν και στήθηκαν σε ένα δωμάτιο. Είχαμε αρχίσει!

Τον Οκτώβριο του 1977, η αείμνηστη Σαρίνα Μισραχί από το Βόλο μ'α γνωστοποίησε ότι διέθετε ορισμένα αντι-

κείμενα που μπορεί να μας ενδιέφεραν. Η σπουδαία αυτή γυναίκα ήταν από τα νιάτα της δραστήριο μέλος της εβραϊκής κοινότητας της πόλης της και την είχε υπηρετήσει πιστά. Ήταν εγγονή του ραβίνου Νταβίντ Άντζελ, του αρχιραβίνου της Λάρισας κατά το τελευταίο τρίτο του 19ου αιώνα. Η δωρεά της στο νεοσύστατο μουσείο άνοιξε την προοπτική για νέες προσθήκες, καθώς περιλάμβανε κεντήματα των αρχών του 19ου αιώνα, κομμάτια από φορεσιές και άλλα οικιακά υφαντά. Για τα περισσότερα από τα αντικείμενα μπορούσε να τεκμηριωθεί με σιγουριά ότι προέρχονταν από τη Λάρισα. Η δυνατότητα να συγκεντρωθούν παρόμοια αποκτήματα από άλλα άτομα και κοινότητες αποκτούσε έτσι πραγματική προοπτική.

Λίγο αργότερα ο Μωϋσής Κωνσταντίνου και εγώ, με τη διαμεσολάβηση του Ηλία Αλμοσίνου, πήγαμε στη Ρόδο, ύστερα από πρόσκληση του προέδρου της εκεί κοινότητας, Μωρίς Σοριάνο. Η δωρεά του στο νέο μουσείο συνίστατο από τελετουργικά αντικείμενα που είχε κρύψει σε ένα από τα τζαμιά της Ρόδου ο μουσουλμάνος μουφτής, φίλος του τελευταίου αρχιραβίνου της ροδιακής κοινότητας. Με το τέλος του πολέμου επιστράφηκαν σε όσους Εβραίους είχαν επιζήσει στο νησί και η απόκτησή τους από το μουσείο άνοιξε νέες πόρτες. Χάρη στα αποκτήματα του 1977-1978 μπόρεσα να προσδιορίσω κατηγορίες ενδιαφέροντος: τελετουργική τέχνη, οικιακά και προσωπικά αντικείμενα, καθώς και υλικό σχετικό με το Ολοκαύτωμα.

Τον Αύγουστο του 1978 προστέθηκε στην ομάδα ο Τιμοθι ντε Βίνεϊ, νέος φωτογράφος, που πρόσφερε τότε τη συνδρομή του σε καθαρά εθελοντική βάση. Ο χώρος στο μικρό δωμάτιο της οδού Μελιδώνη αναδιοργανώθηκε έτσι ώστε, εκτός από την έκθεση, να μας επιτρέψει να αρχίσουμε την πιο σημαντική δουλειά της καταγραφής, τεκμηρίωσης και συντήρησης. Σε έναν ειδικό χώρο στήθηκε ένα προσωρινό φωτογραφικό εργαστήριο και μπορέσαμε να αγοράσουμε θήκες και συρτάρια για φωτογραφίες και αρνητικά, χάρη στην ουσιαστική δωρεά ενός τυχαίου επισκέπτη που η δουλειά μας του προκάλεσε το ενδιαφέρον. Είχαμε πια τη δυνατότητα να προσεγγίσουμε την περιοχή εκείνη που αποτελούσε για μένα πρόβλημα, δηλαδή τη φωτογράφιση εβραϊκών αρχαιολογικών χώρων και μνημείων: υπήρχαν παντού, τα περισσότερα εγκαταλειμμένα ή παραμελημένα.

Λίγο αργότερα, τον Οκτώβριο του 1978, προστέθηκε στην ομάδα η Ίντα Μορδώχ και αρχίσαμε αμέσως επιτόπια έρευνα στην Αθήνα, ώστε να εντοπίσουμε ανθρώπους που διέθεταν αντικείμενα, τα οποία θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν στις συλλογές. Οργανώθηκαν, επίσης, επισκέψεις σε άλλες εβραϊκές κοινότητες, όπου ελπίζαμε να βρούμε επίσης αντικείμενα. Χάρη σε ένα τέτοιο ταξίδι στα Γιάννινα το 1979, με τη βοήθεια του αείμνηστου Ιωσήφ Μάτσα, γέμισε ο ήδη περιορισμένος χώρος που διαθέταμε. Ένα πλήθος βιβλία, εκδόσεις από το 17ο ως το 19ο αιώνα, σχημάτισαν μια νέα κατηγορία στις συλλογές μας. Τελετουργικά υφάσματα, τα περισσότερα αφιερώματα που είχαν ενσωματωμένα σπάνια οθωμανικά κεντήματα

και χρυσοποίκιλτα στολίδια, δημιούργησαν νέα προβλήματα και ενδιαφέροντα, καθώς είχαν διπλή σημασία: ήταν ταυτόχρονα εβραϊκά και οθωμανικά και προσέφεραν σημαντικές ενδείξεις για τα εμπορικά ενδιαφέροντα της γιαννιώτικης κοινότητας.

Την ίδια χρονιά, το 1979, άρχισε να συρρέει στο μουσείο ένας αυξανόμενος αριθμός επισκεπτών, στους οποίους η πρετώδης ατμόσφαιρα του μικρού δωματίου της οδού Μελιδώνη προκαλούσε το ενδιαφέρον και τους διασκέδαζε. Ένας από τους επισκέπτες μας ήταν παλιός φίλος: ο Σιακί Βάινμπεργκ, διευθυντής σήμερα του Μουσείου του Ολοκαυτώματος της Ουάσιγκτον. Πριν από λίγα χρόνια περιέγραψε το απόγευμα που εμφανίστηκε στο μουσείο και βρήκε μια ενθουσιώδη δραστηριότητα σε ένα χώρο γεμάτο από το πάτωμα ως το ταβάνι με κούτες, αρχεία, προσεκτικά αποθηκευμένα υφάσματα, φωτογραφικό εξοπλισμό και ακόμη ένα τμήμα «πρώτων βοηθειών» για εύθραυστα αντικείμενα που χρειάζονταν άμεση συντήρηση. Σύμφωνα με τα ίδια του τα λόγια «ήταν το πιο τρελό και υπέροχο μουσείο που είχα δει ποτέ».

Είχαν, επίσης, αρχίσει να αυξάνονται οι επαφές και οι σποραδικές δωρεές, γεγονός που απαιτούσε να διατηρούμε στενή σύνδεση τόσο με τους τουρίστες όσο και τους θεσμούς με τους οποίους είχαμε έρθει σε επαφή. Αποφασίσαμε, λοιπόν, να εκδώσουμε ένα ενημερωτικό φυλλάδιο του μουσείου: το πρώτο τεύχος του κυκλοφόρησε στο τέλος της ίδιας χρονιάς και είχε άμεση επιτυχία. Καθώς είχαμε μόλις αποκτήσει ορισμένα κομμάτια από ενδυμασίες που προέρχονταν από τα Γιάννινα και τη Θεσσαλονίκη, τα πρώτα δύο τεύχη αφιερώθηκαν σε αυτά, καθώς και σε πληροφορίες για τα πιο σημαντικά πρόσφατα αποκτήματα. Μια ειδική σελίδα αφιερώθηκε στην ελληνοεβραϊκή μαγειρική, που αποτελούσε πλέον ένα επιπλέον ενδιαφέρον του μουσείου.

Το 1980, ένας άλλος παλιός φίλος, ο δρ. Τζόσουα Σέρμαν, διευθυντής τότε του Ιδρύματος για την Ανάμνηση του Εβραϊκού Πολιτισμού (Memorial Foundation for Jewish Culture) της Νέας Υόρκης, μας πρότεινε να κάνουμε αίτηση για επιχορήγηση. Ο Τ. ντε Βίνει και εγώ καταθέσαμε την πρόταση για ένα πρόγραμμα που αφορούσε τη φωτογράφιση και τεκμηρίωση των εβραϊκών αρχαιολογικών χώρων και συναγωγών της Ελλάδας. Χάρη σε αυτή την αρχική επιχορήγηση, η οποία συνεχίστηκε για πολλά χρόνια από το διάδοχο του δρ. Σέρμαν, το φωτογραφικό αρχείο μεγάλωνε συνεχώς. Είχαμε πια τη δυνατότητα να οργανώσουμε επιτόπια ταξίδια σε μακρινές περιοχές της Ελλάδας και όχι μόνο να καταγράφουμε μνημεία, αλλά και να κάνουμε επαφές που θα μας επέτρεπαν στο μέλλον να επεκτείνουμε τις συλλογές.

Το 1981, οι επισκέπτες του μουσείου είχαν πολλαπλασιαστεί. Προτάθηκε τότε από τον Δημήτρη και την Ελένη Μολφέτα να οργανωθούν πιο τυπικά οι άτυποι ως τότε «φίλοι» του μουσείου, όπως λέγαμε όσους έκαναν δωρεές ή συνέδραμαν στην έκδοση του ενημερωτικού φυλλαδίου. Λίγο μετά την επίσκεψή τους και χάρη στις προσπάθειές τους ιδρύθηκε στη Νέα Υόρκη η οργάνωση «Αμερικανοί

Φίλοι του Εβραϊκού Μουσείου της Ελλάδας». Το παράδοξο στην όλη κατάσταση ήταν ότι, μολονότι το μουσείο δεν είχε νομική αναγνώριση και υπόσταση, διαθέταμε μια οργάνωση υποστήριξης που στηριζόταν στη νομοθεσία της πολιτείας της Νέας Υόρκης. Σύντομα μια ομάδα αφιερωμένων μελών της Εβραϊκής Κοινότητας Αθηνών ίδρυσε μια παρόμοια ένωση. Μετά τα επισφαλή και πειραματικά πρώτα χρόνια, είχαμε πια κερδίσει σταθερή υποστήριξη, οικονομική όσο και ηθική.

Aναπτύξαμε, έτσι, μια έντονη δραστηριότητα που περιλάμβανε επιθετική συλλογή υλικού, επίμονη έρευνα και μια εκστρατεία ευαισθητοποίησης της κοινότητας για τη σημασία του μουσείου. Έγινε γρήγορα φανερό ότι το μουσείο ήταν πια πραγματικότητα και απαιτούσε σοβαρή αντιμετώπιση. Τι μουσείο ήταν; κοινοτικό, δηλαδή απλή παρουσίαση της Εβραϊκής Κοινότητας της Αθήνας; ή είχε άλλες φιλοδοξίες; Στο δικό μου το μυαλό κυριαρχούσε, από την αρχή, η αντίληψη ότι το μουσείο έπρεπε να αντιπροσωπεύει ολόκληρο τον ελληνικό εβραϊσμό και όχι μόνο την αθηναϊκή κοινότητα. Το πρόβλημα ήταν ότι όσο στεγαζόταν δίπλα στα κοινοτικά γραφεία, τα φαινόμενα στρέφονταν εναντίον μας.

Το δεύτερο πρόβλημα αφορούσε το ερώτημα: πού απευθυνόταν το μουσείο. Σε ένα πρώιμο σχέδιο προγράμματος για το μουσείο και τη μελλοντική του εξαπλώση είχα ξεκαθαρίσει ότι έπρεπε να είναι ανοιχτό τόσο σε εβραίους όσο και σε Χριστιανούς. Ήταν απαραίτητο να βρεθεί ένας τρόπος να κάνουμε το μουσείο δημόσιο ίδρυμα, ανοιχτό και προσιτό σε ένα ευρύ φάσμα της σύγχρονης ελληνικής ζωής: Εβραίους, Χριστιανούς και τουρίστες. Την ίδια εποχή, επίσης, είχαν αρχίσει να δημοσιεύονται αρκετά άρθρα στον ξένο τύπο για το μικρό μουσείο της οδού Μελιδώνη και το διεθνές ενδιαφέρον για την κατάστασή του προσέλκυσε ακόμη περισσότερους επισκέπτες και μεγαλύτερη αλληλογραφία σχετικά με τις δραστηριότητές μας. Οι περιεργές συνθήκες δουλειάς και διευθέτησης υλικού καθώς και οι ιδιομορφίες του χώρου δεν ανταποκρίνονταν σε όσα δημοσιεύονταν στο ενημερωτικό φυλλάδιο ή σε όσα ήταν γνωστό ότι φιλοδοξούσε να κάνει. Χάρη στις ενέργειες των Αμερικανών και Ελλήνων φίλων του μουσείου πάρθηκε μια απόφαση που απαιτούσε μεγάλες θυσίες, δηλαδή το μουσείο να μεταφερθεί και να εκτεθεί στη δημόσια θέα. Επρόκειτο για τομή στην ιστορία του.

Τους πρώτους μήνες που ψάχναμε για τον κατάλληλο χώρο, αισθανόμασταν έλλειψη εμπιστοσύνης και κάποιο εύλογο φόβο. Η Αθήνα ήταν η πόλη των μουσείων, ορισμένα από τα οποία ήταν διάσημα διεθνώς, ενώ πολλά φιλοξενούσαν αντικείμενα όχι μόνο πολύ παλαιότερα από τα δικά μας, αλλά και οικουμενικής σημασίας. Ήταν φυσικό να σκεφτόμαστε με όρους «ανταγωνισμού», αλλά συγχρόνως ήταν ουσιαστικό για μας, που ανήκαμε στο προσωπικό του μουσείου και στους φίλους του, να πιστεύουμε ότι εμείς κάναμε κάτι αρκετά διαφορετικό. Το μουσείο ήταν δημόσια υπη-

ρεια και ένας από τους στόχους του ήταν να δείξει, τόσο σε Εβραίους όσο και σε Χριστιανούς, την εγκυρότητα και τη σημασία της εβραϊκής εμπειρίας 2000 χρόνων στην Ελλάδα. Σε μια έντονα μη πλουραλιστική κοινωνία, δημιουργούσαμε ένα μουσείο αφιερωμένο σε μια σχεδόν ξεχασμένη μειονότητα. Ήδη τότε οι συλλογές του μουσείου αντανακλούσαν όχι μόνο τη φρίκη και τη βία που είχαν καταστρέψει την εβραϊκή παρουσία στην Ελλάδα, αλλά και την πλούσια και πολιτισμικά σύνθετη ιστορία της.

Καθώς εξετάζαμε πιθανά κτίρια για την επανεγκατάσταση του μουσείου, εκείνο που είχε καταρχήν σημασία, για τη δική μου αντίληψη, ήταν η θέση του να μην το ταυτίζει με τα γραφεία της Εβραϊκής Κοινότητας της Αθήνας. Το μουσείο έπρεπε να συγκεντρώσει το ενδιαφέρον όχι μόνο της αθηναϊκής κοινότητας, αλλά όλων των Εβραίων της Ελλάδας, ανεξάρτητα από τοπικές ή πολιτισμικές ιδιαιτερότητες. Υπήρχε όμως και ένα δεύτερο ευρύτερο ζήτημα: το μουσείο ήταν εβραϊκό, αλλά ήταν σαφές ότι επρόκειτο, επίσης, να είναι και ελληνικό. Από την πρώτη στιγμή που άρχισε να λειτουργεί, προσδιορίσαμε τα όρια που θα καθόριζαν την πολιτική των αποκτημάτων: τα αντικείμενα που επρόκειτο να ενσωματωθούν στις συλλογές έπρεπε να έχουν μια αυθεντική και επαρκώς τεκμηριωμένη σχέση με την Ελλάδα. Οι Εβραίοι της Ελλάδας αντιπροσώπευαν ένα ζωντανό δεσμό με τον αρχαίο ελληνιστικό κόσμο, δεσμό που δεν είχε ποτέ σπάσει εντελώς. Μέσα από αυτό τον κόσμο αναπτύχθηκαν τόσο ο ραβινιτικός ιουδαϊσμός όσο και η χριστιανοσύνη (η αδελφή του). Και οι δύο ωρίμασαν μέσα στο περιβάλλον της ελληνόφωνης διασποράς. Το μουσείο, ως εκπαιδευτικός θεσμός με κοινωνικό προσανατολισμό, έπρεπε να είναι ανοικτό εξίσου σε Εβραίους και Χριστιανούς και αυτό μπορούσε να επιτευχθεί μόνο αν αποκτούσε αυτόνομη υπόσταση και ένα χώρο σε κεντρικό σημείο.

Η περιοχή που επιλέχθηκε τελικά, στη λεωφόρο Αμαλίας, στην καρδιά της σύγχρονης Αθήνας, ήταν ιδανική. Κατά περιέργη σύμπτωση, το σημείο όπου η Αμαλίας συναντά την Όθωνος, ούτε πέντε λεπτά πιο πέρα, αντιστοιχεί ακριβώς με την ιδιοκτησία που είχε υποδείξει η Σοφία ντε Μαρμπούα, δούκισσα της Πλακεντίας, ως χώρο για να χτιστεί η πρώτη συναγωγή των Αθηνών, το 1840. Για διάφορους λόγους, ορισμένοι από τους οποίους όχι ιδιαίτερα εποικοδομητικοί, η ιδιοκτησία πέρασε τελικά σε άλλα χέρια. Παρ' όλα αυτά η σύμπτωση έμοιαζε αίσιοις οίωνος.

Η ανακαίνιση, που ήταν απαραίτητη για να μετατραπεί ένα παλιό διαμέρισμα πολυτελείας σε μουσείο, παρουσίαζε σοβαρά προβλήματα, από την άποψη τόσο της κατανομής του χώρου όσο και της επαναδιευθέτησής του, ώστε να εκφράζει, με σαφή και συνεκτικό τρόπο, το πνεύμα και τους στόχους που είχαμε θέσει, θεωρήσαμε εξαρχής δεδομένο ότι το μουσείο θα είχε έναν εκπαιδευτικό, ακόμη και διδακτικό χαρακτήρα. Ξέραμε ότι τα περισσότερα ελληνικά

Η Συναγωγή Πάτρας στο παλιό κτίριο του Εβραϊκού Μουσείου, επί της οδού Αμαλίας 36.

μουσεία προκαλούν συχνά ένα συναίσθημα αμχανίας στους επισκέπτες που βρίσκονται μπροστά σε μια εντυπωσιακή συγκέντρωση μυστηριωδών αντικειμένων, για τα οποία δεν προσφέρεται καμιά πληροφορία. Ένα μουσείο δεν είναι μόνο αποθήκη αντικειμένων πρέπει, επίσης, να λέει κάτι συγκεκριμένο με αυτά τα αντικείμενα και να προσφέρει στο κοινό που το επισκέπτεται τη δυνατότητα να τα εντάσσει σε ένα ενοποιητικό και συνεκτικό πλαίσιο.

Το κοινό και οι ανάγκες του ήταν το πρώτο ζήτημα που μας απασχόλησε, καθώς επρόκειτο - και πρόκειται - για ένα ιδιαίτερα σύνθετο κοινό. Οι μελλοντικοί Έλληνες επισκέπτες θα ήταν και Εβραίοι και Χριστιανοί. Οι πρώτοι θα έφερναν μαζί τους μνήμες ή εμπειρίες που θα ξαναζωντάνευαν. Στο παλιό μουσείο είχαμε μοιραστεί πολλές συγκινητικές στιγμές με ηλικιωμένα μέλη της κοινότητας, όταν ανακαλούσαν ξαφνικά μνήμες ενός τρόπου ζωής που είχε εξαφανιστεί, αλλά που ξαναζωντάνευαν καθώς έβλεπαν κάποιο ασήμαντο αντικείμενο: μια κεντημένη πετσέτα, ένα σκαλιστό ασημένιο κουτάλι, κάποια φορεσιά που έμοιαζε με εκείνη που φορούσε ο παππούς... Η οικειότητα ανάμεσα στο θεατή και το αντικείμενο έπρεπε να διαφυλαχθεί με κάθε θυσία. Οι χριστιανοί Έλληνες, από την άλλη, Ξέραμε ότι έρχονταν στο μουσείο από περιέργεια και πολλές φορές ελαφρά προκατειλημμένοι. Ξέραμε, επίσης, ότι, ενώ δεν θα έφταναν στο σημείο να πάνε στη συναγωγή για να ικανοποιήσουν αυτή την περιέργεια, το μουσείο θα μπορούσε, κατά κάποιο τρόπο να αποτελέσει ουδέτερο έδαφος. Έπρεπε να κάνουμε σαφή τον αυθεντικό χαρακτήρα της εβραϊκής εμπειρίας στο πλαίσιο του ελληνισμού. Έπρεπε, επίσης, να δείξουμε καθαρά την εβραϊκή μήτρα μέσα από την οποία αναπτύχθηκε και άνηψε η χριστιανοσύνη: τον εβραϊσμό του μεγάλου ελληνόφωνου κόσμου που καθόρισε τα βήματα του Παύλου. Ήμασταν, επίσης, ευαίσθητοι στο γεγονός ότι η σύγχρονη Ελλάδα είχε εξελιχθεί σε μια κοινωνία όχι και πολύ πλουραλιστική και είχε μικρή συνείδηση των μειονοτήτων της, της σημασίας και του ρόλου

τους σε μια κοινότητα. Το μουσείο μας θα ήταν το πρώτο αφιερωμένο στην ιστορία και τις παραδόσεις μιας μειονότητας μέσα από το συνεχές της ελληνικής ιστορίας.

Σε αυτή τη συγκυρία, ο σημαντικότερος στόχος για το προσωπικό και το συμβούλιο του μουσείου ήταν η «επισημοποίησή» του. Από την έναρξη της λειτουργίας του, το 1977, το μουσείο είχε υιοθετήσει έναν τίτλο και λειτουργούσε επιτυχημένα με αυτόν ωστόσο στην πράξη και σύμφωνα με το νόμο ήταν ανύπαρκτο. Είχαμε δύο φορές υποβάλει τα έγγραφα για την επίσημη αναγνώριση του μουσείου στις αρμόδιες αρχές και δύο φορές το αίτημά μας είχε απορριφθεί, ακριβώς επειδή το μουσείο αφορούσε μια μειονότητα. Οι αρχές αμφισβητούσαν, κοντολογίς την «ελληνικότητά» του, εκείνο δηλαδή που επιζητούσαμε να τονίσουμε. Τελικά, τα έγγραφα εγκρίθηκαν επίσημα και έτσι το μουσείο απέκτησε έγκυρη νομική υπόσταση. Η εξέλιξη αυτή ήταν σημαντικό βήμα και βοήθησε να καθιερωθεί το στίγμα του νέου μουσείου και να νομιμοποιηθεί η εικόνα του στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία. Εκείνο που έμενε να γίνει τώρα ήταν να ανταποκριθεί στις ανάγκες που έθεταν αφενός ο νομικός του ορισμός και αφετέρου οι επαγγελματικοί του στόχοι.

Όσο διαρκούσαν οι διαδικασίες για τη νομική αναγνώριση, συνεχίσαμε να σχεδιάζουμε και να δημιουργούμε το νέο μουσείο στη λεωφόρο Αμαλίας. Το εγχείρημα ήταν από κάθε άποψη παράτολμο, καθώς υπήρχαν στιγμές που φαινόταν ότι δεν επρόκειτο να πετύχουμε σύντομα στις προσπάθειές μας για αναγνώριση. Επικεντρώσαμε όλη μας την προσοχή στο κοινό.

Ξέραμε ότι η μεγάλη πλειονότητα των επισκεπτών θα ήταν τουρίστες και μάλιστα ανόμοιοι μεταξύ τους. Όσοι ήταν Εβραίοι, θα αγνούσαν εντελώς τον ελληνικό εβραϊσμό ή τη ρομανιώτικη και τη σεφαραδίτικη παράδοσή του. Πολλοί ήταν απόγονοι Εβραίων από τη Θεσσαλονίκη, τη Ρόδο και αλλού, που έμαχναν τις ρίζες τους στην Ελλάδα. Άλλοι ήταν Χριστιανοί με ελάχιστες γνώσεις τόσο για τους Εβραίους όσο και για τους Έλληνες.

Οι διάφοροι τομείς έπρεπε ν' ανταποκρίνονται σε αυτές τις ανάγκες. Ο ιστορικός τομέας θα ήταν μια γενική εισαγωγή στον ελληνικό εβραϊσμό, θα ακολουθούσε ένας θρησκευτικός τομέας, όπου θα τονιζόταν η διαμόρφωση του εβραϊσμού διαμέσου της Τορά, των εορτών και των διαβατηρίων τελετών. Έπρεπε να φροντίσουμε να φανούν καθαρά οι κοινές θρησκευτικές ρίζες που μοιράζονταν χριστιανοί και Εβραίοι. Ένας ειδικός εθνογραφικός τομέας θα περιλάμβανε την εβραϊκή ζωή, ως έκφραση της συγκρότησης εβραϊκών κοινοτήτων, ενώ το Ολοκαύτωμα επρόκειτο να τοποθετηθεί σε ένα γενικό πλαίσιο, χωρίς να τεθεί στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος του μουσείου. Ιδιαίτερα προσέξαμε ώστε κάθε έκθεμα για το Ολοκαύτωμα να έχει την ατομική του τεκμηρίωση και αποφύγαμε γενικεύσεις και υπερβολικούς συναισθηματισμούς στα κείμενα και τις εξηγήσεις.

Είχαμε, επίσης, αποκτήσει το εσωτερικό της συναγωγής της Πάτρας που κατεδαφίστηκε το 1984. Για μας αυτή ήταν μια ευκαιρία να πλησιάσει το μουσείο ενεργητικά τη σύ-

χρονη εβραϊκή ζωή και ελπίζαμε ότι μελλοντικά θα μπορούσε να λειτουργήσει ως μέσο που θα επέτρεπε, όχι μόνο σε νέους ανθρώπους να μοιραστούν και να διερευνήσουν την εβραϊκή τους ταυτότητα, αλλά επίσης σε Χριστιανούς και Εβραίους να συναντηθούν. Η ελπίδα αυτή δεν έχει ακόμη επαρκώς πραγματοποιηθεί.

Η εσωτερική και κρυφή ζωή του μουσείου βρίσκεται στις αίθουσες μελέτης, στις αποθήκες και τα εργαστήρια συντήρησης. Είχαμε την ιδιαίτερη τύχη να διαθέτουμε ένα φωτογράφο που έκανε εξίσου επιτόπια έρευνα όσο και αρχαιακές εργασίες. Το νέο κτίριο πρόσφερε τα μέσα να επεκτείνουμε τις δραστηριότητές μας στην επιτόπια έρευνα, αλλά και να διευρύνουμε τις ανταλλαγές φωτογραφικού αρχείου με άλλα ιδρύματα.

Μέσα σε τρεις μήνες η μετακόμιση ολοκληρώθηκε. Σε έξι μήνες το προσωπικό, που το αποτελούσαμε εγώ, ο Τιμοθι ντε Βινέι, η Ίντα Μορδώκ και ένας νέος Καναδός, ελληνικής καταγωγής, ο Έρικ Σακελαρόπουλος, σχεδιάσαμε, συγκροτήσαμε και τοποθετήσαμε τα εκθέματα. Την περίοδο που διαμορφώναμε τη συλλογή του νέου μουσείου προστέθηκε σε μας και η Ανίτα Λεβή, που υπήρξε από τότε πολύτιμο μέλος του προσωπικού. Η προσφορά εθελοντών επέτρεψε να δοθεί βάρος στην ξενάγηση και τη σχέση με το κοινό με πιο προσωπικό και εξατομικευμένο τρόπο. Η Ρόζα Μπενβενίστε, η Λίλιαν Χείφρετ (από τη Νέα Υόρκη) και η Ζακλίν Σιμχά ανέλαβαν σχεδόν εξ ολοκλήρου την ευθύνη να υποδέχονται τους επισκέπτες και να τους εισάγουν με μια σύντομη διάλεξη στους Εβραίους της Ελλάδας, την ιστορία τους καθώς και τη σημερινή τους κατάσταση. Χάρη σε αυτή την οικεία και προσωπική εισαγωγή στο μουσείο μπορέσαμε να αποφύγουμε τον κίνδυνο να απομακρυνθούμε από το κοινό. Σε κάθε επισκέπτη, εφόσον το επιθυμεί, παρέχεται ένα φυλλάδιο που περιέχει ένα λεπτομερές «κλειδί» για το μουσείο, με πρόσθετες πληροφορίες για τα εκθέματα ή τα προσωπικά αντικείμενα, όσες δεν είναι δυνατό να ενταχθούν στο δίγλωσσο (ελληνικά - αγγλικά) κείμενο που τα συνοδεύει. Το 1989, η εφημερίδα *New York Times* μας αναγόρευσε ως ένα από τα δώδεκα καλύτερα μουσεία της Ελλάδας.

Ήδη, την εποχή αυτή, είχαμε αρχίσει να στρεφόμεστε προς τις εκδόσεις. Το ενημερωτικό φυλλάδιο του μουσείου εξακολουθούσε να αποτελεί το κυριότερο μέσο με το οποίο κάναμε γνωστή τη δουλειά και τις δραστηριότητές του. Αρχικά εκδόθηκε ένα ημερολόγιο του Ολοκαυτώματος, *Αθήνα - Αουσβιτς* και ακολούθησε ένας τόμος για τη *Μαγερική των Εβραίων της Ελλάδας*. Ο αυξανόμενος αριθμός επισκεπτών και η ανάγκη για μια σύντομη και σαφή συνολική εικόνα του ελληνικού εβραϊσμού οδήγησαν στον τόμο *Ιστορία των Εβραίων της Ελλάδας*. Τέλος, το αποτέλεσμα δώδεκα περίπου χρόνων επιτόπιας έρευνας δημοσιεύτηκε, το 1992, στο βιβλίο *Οι αρχαιολογικοί χώροι και οι συναγωγές της Ελλάδας*, ενώ ακολούθησε το 1993 ο τόμος *Θεσσαλονίκη - Εβραίοι και Δερβισηδες*. Σε στάδιο επεξεργασίας βρίσκονται

Αποψη του εκθεσιακού χώρου του Μουσείου, στη νέα του στέγη, επί της οδού Νίκης 39.

μελλοντικές εκδόσεις για ειδικές όψεις των συλλογών.

Από το 1979 το μουσείο εκπροσωπήθηκε από το διευθυντή του ή από μέλη του προσωπικού του σε περισσότερα από είκοσι διεθνή συμπόσια, συνέδρια και επιστημονικές συναντήσεις στη Γαλλία, τη Βρετανία, τις ΗΠΑ, την Αυστρία, την Τουρκία και το Ισραήλ. Φιλοξένησε ομάδες επιστημόνων που επισκέπτονταν την Ελλάδα, φοιτητές από το Πανεπιστήμιο της Αθήνας, καθώς και έναν αυξανόμενο αριθμό Ελλήνων μαθητών. Έγινε μέρος της πολιτιστικής ζωής της Αθήνας και σημαντικό κέντρο συνάντησης για ανθρώπους από κάθε προέλευση και θρησκεία.

Το μουσείο έδωσε, επίσης, τη δυνατότητα σε ειδικούς να διεξαγάγουν έρευνες. Πρόσφατα δύο νέοι φοιτητές, που παρακολουθούσαν τα ειδικά μαθήματα συντήρησης του Πολυτεχνείου της Αθήνας, ολοκλήρωσαν μια μελέτη για την εσωτερική οργάνωση του μουσείου, το σύστημα τεκμηρίωσης και τη συντήρηση. Για την παρουσίασή τους βαθμολογήθηκαν με άριστα. Ειδική βοήθεια προσφέρθηκε, επίσης, σε φοιτητές από τα πανεπιστήμια της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης για να συγκεντρώσουν βιβλιογραφίες ή να έρθουν σε επαφή με τα κατάλληλα ιδρύματα για περαιτέρω έρευνα στην Ευρώπη, στις ΗΠΑ ή στο Ισραήλ.

Σήμερα, το μουσείο αντιμετωπίζει μια νέα και μεγάλη πρόκληση. Η μεταβατική περίοδος στους νοικιασμένους χώρους της λεωφόρου Αμαλίας αποδείχτηκε ότι πέτυχε και ανταποκρίθηκε στις ανάγκες που έθετε η διαμορφωτική και πειραματική φάση της ανάπτυξής του. Όμως, οι χώροι αυτοί δεν επαρκούν για το μέλλον. Οι Έλληνες Εβραίοι απάντησαν διαμέσου του διοικητικού συμβουλίου του μουσείου και της ένωσης των Ελλήνων Φίλων του σε αυτούς τους προβληματισμούς: ένας νέος χώρος αποκτήθηκε και αυτή τη στιγμή καταstrώνονται σχέδια ώστε να εξασφαλιστεί η χρηματοδότηση, αλλά και τα μέσα που θα επιτρέψουν στο μουσείο να συνεχίσει να αναπτύσσεται και να λειτουργεί, σύμφωνα με τους στόχους που τέθηκαν το

1977: συγκέντρωση, μελέτη, τεκμηρίωση και δημοσιοποίηση της κληρονομιάς των Εβραίων της Ελλάδας.

Αυτή η τρίτη και σημαντικότερη περίοδος στην ιστορία του Εβραϊκού Μουσείου της Ελλάδας ελπίζουμε ότι θα επωφεληθεί από τις θυσίες, τα λάθη και τις επιτυχίες του παρελθόντος, καθώς και την εμπειρία που απέκτησε το προσωπικό του. Θα δημιουργήσει, επίσης, νέες προκλήσεις και ελπίζουμε ότι η οικειότητα, η ζεστασιά και το άνοιγμα που το χαρακτήριζαν ως τώρα θα συνεχίσουν να διαμορφώνουν τη δημόσια εικόνα του και ότι η αφοσίωση των ανθρώπων που το έφεραν ως εδώ θα κάνει δυνατή αυτή τη συνέχεια. Το μουσείο αντιπροσωπεύει ένα όραμα, με όλη την έννοια του όρου, όραμα που διαμορφώθηκε και ζωντάνεψε και το οποίο πρέπει να εξακολουθήσει να υπαγορεύει το μέλλον του. Καθρεφτίζει μια πλατιά και περίπλοκη ιστορία σε συνθήκες ελάχιστης εβραϊκής παρουσίας σε μία χώρα που μόλις αντιμετωπίζει την πραγματικότητα της πλήρους ευρωπαϊκής της διάστασης. Ο πλούτος της ελληνικής ιστορίας, οι περίπλοκες εθνοτικές, πολιτισμικές και θρησκευτικές εντάσεις που χαρακτήριζαν την Ελλάδα πριν από τις αρχές του 19ου αιώνα επανεκτιμώνται σήμερα και αρχίζουν να αντιμετωπίζονται ως ρίζες μιας πραγματικής ταυτότητας που περιλαμβάνει την αρχαιότητα, αλλά και δεν αρνείται 2.000 χρόνια αλληλεπιδράσεων, επιρροών και εμπειριών με διάφορες μειονότητες, Εβραίους, μουσουλμάνους, Βλάχους, Αλβανούς και άλλους. Ο ελληνισμός, η κοινή κληρονομιά και σκέψη, που μοιράζονται τα έθνη της ανατολής και της δύσης, εκπροσωπείται, επίσης, και από τους Εβραίους της Ελλάδας, οι οποίοι, με την παρουσία τους, συνδέουν αυτό τον προχριστιανικό κόσμο με το παρόν. Το μουσείο πρέπει να γίνει ζωντανός και ζωτικός μάρτυρας όλων των στοιχείων που διατηρούνται από αυτή την παράδοση.

[Ο κ. Ν. Σταυρούλας, συγγραφέας, είναι πρώτος Διευθυντής του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος και νυν Διευθυντής της Συναγωγής Χανίων. Αναδημοσίευση από το περιοδικό Σύγχρονα Θέματα, τ. 52-53/Ιουλ.-Δεκέμβριος 1994].

Βιβλίο

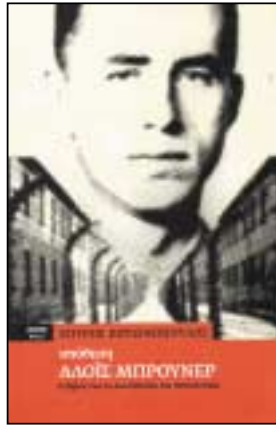
ΝΕΣΤΟΡΑ ΜΑΤΣΑ
Η άγρια τρυφερότητα της εφηβείας - Ημερολόγιο ενός εφήβου στον εμφύλιο
(Αθήνα, *Ελευθερουδάκης, 2004*)

Το βιβλίο του πολυγραφότατου άξιου πνευματικού ανθρώπου Νέστορα Μάτσα είναι, κατά κάποιο τρόπο, η συνέχεια του πολύ επιτυχημένου «*Αυτό το παιδί πέθανε αύριο*» που με την εύγλωττη μαρτυρία του χρονικού διασώζει τη μεγάλη δοκιμασία της βάρβαρης Κατοχής. Στο νέο βιβλίο ένας έφηβος ζει τον παραλογοισμό του Εμφυλίου. Χρονικό μιας ταραγμένης εφηβείας.

Όπως γράφει ο συγγραφέας: «*Τούτες τις μαρτυρίες, που έζησες φιλαράκο, δεν μπορείς πια να τις κρατήσεις για σένα.*

Γέμισε η καρδιά μου απ' την ευθύνη... Γέμισε η σκέψη μου απ' το χρέος. Το Παιδί της Κατοχής είχε πάρει το δρόμο του. Τώρα ήταν η σειρά του Έφηβου του εφιαλτικού εμφυλίου».

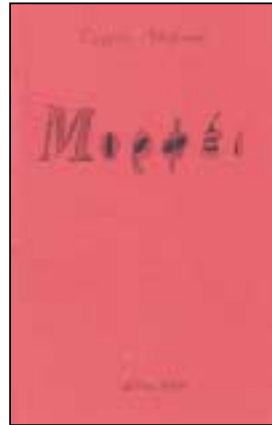
Κι ας μη το χωρούσαν οι λέξεις. Κι ας λες σαν ελπίδα και σα κραυγή: -Δε μπορείς να σκοτώσεις την Άνοιξη!»

ΣΠΥΡΟΥ ΚΟΥΖΙΝΟΠΟΥΛΟΥ
Υπόθεση Αλούς Μπρούνερ
Ο δήμιος των 50.000 Εβραίων της Θεσσαλονίκης
(Θεσσαλονίκη, *Ιανός, 2005*)

Άγνωστες πληροφορίες και ντοκουμέντα για τον αρχιδήμιο των Es Es Αλούς Μπρούνερ, που οδήγησε στον πιο φριχτό θάνατο στα ναζιστικά κρεματόρια όχι μόνο τους 50.000 Εβραίους της Θεσσαλονίκης, αλλά επίσης άλλους 47.000 από τη Βιέννη, 23.500 από τη Γαλλία και 14.000 Εβραίους από τη Σλοβακία, συνολικά 128.500 ψυχές, παρουσιάζονται στο συγκεκριμένο βιβλίο.

Έπειτα από έρευνες εικοσι και πλέον χρόνων ο συγγραφέας συνέθεσε μια πλήρη μαρτυρία για τον Μπρούνερ και τη δράση του θηριώδους εκτελεστή των Es Es. Το βιβλίο συμπληρώνεται με παράρτημα σχετικά με τα ναζιστικά στρατόπεδα στην Ελλάδα, τις εκτελέσεις κατά τη διάρκεια της Κατοχής, την υπόθεση Μέρτεν κ.ά. στοιχεία για τους μάρτυρες Εβραίους της Θεσσαλονίκης.

ΓΙΩΡΓΗ ΧΑΛΑΤΣΑ
Μορφές
(Αθήνα, 2005)

Στο νέο βιβλίο του γνωστού πνευματικού δημιουργού Γ. Χαλατσά περιέχονται κείμενα για καταστάσεις, συναισθήματα, προσωπικότητες ελληνικές και ξένες που τον έχουν απασχολήσει.

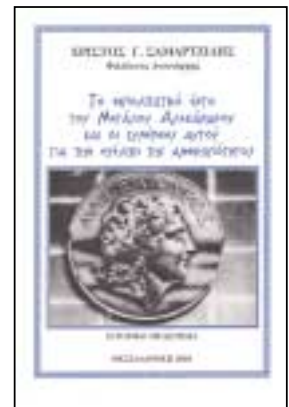
Ο συγγραφέας αντιμετωπίζει με πρωτοτυπία σκέψεων και κριτική ικανότητα τα θέματα που παρουσιάζει.

ΗΛΙΑ Β. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
Αρχαιολογία και Θεσμολογία της Βιβλικής Παλαιστινίας
(Αθήνα, 2004)

Ο πολυγραφότατος Καθηγητής κ. Ηλ. Οικονο-

μου με το παρόν βιβλίο παρουσιάζει συγκεντρωμένες πληροφορίες και γνώσεις της Βιβλικής αρχαιολογίας και Θεσμολογίας με τις οποίες αναπαριστάνονται οι μορφές συμβίωσης των ανθρώπων που συγκροτούσαν τις κοινωνίες των διαφόρων περιόδων που αναφέρονται στην Παλαιά Διαθήκη. Το συγκεκριμένο από πολλές πλευρές τεκμηριωμένο μελέτημα θεωρείται ως προαπαιτούμενο για την ορθή κατανόηση των όσων αναφέρονται και διδάσκονται στην Παλαιά Διαθήκη.

ΧΡΙΣΤΟΥ Γ. ΣΑΜΑΡΤΖΙΔΗ
Το εκπολιτιστικό έργο του Μεγάλου Αλεξάνδρου και οι συνέπειες αυτού για την εξέλιξη της ανθρωπότητας
(Θεσσαλονίκη, 2004)

Στο ιστορικό μελέτημα του συγγραφέως, φιλόλογου Λυκειάρχη, περιέχονται συγκεντρωμένα από πολλές πηγές στοιχεία για τον Μέγα Αλέξανδρο και μεταξύ αυτών ενδιαφέροντα βοηθήματα από παλαιές και σύγχρονες εβραϊκές πηγές.

Ιστορικά Στιγμιότυπα

25η Μαρτίου 1994:

Ο κ. Κ. Καραμανλής ομιλητής στο Σύνδεσμο «Ελλάς - Ισραήλ»

Στην καθιερωμένη εκδήλωση που οργάνωνε κάθε χρόνο ο «Σύνδεσμος Φιλίας Ελλάς - Ισραήλ» με την ευκαιρία της επετείου της Εθνικής Παλιγγενεσίας, στις 23 Μαρτίου 1994, επί προεδρείας του κ. Γ. Δαλακούρα, ομιλητής ήταν ο τότε βουλευτής Θεσσαλονίκης κ. Κώστας Καραμανλής. Το θέμα της ομιλίας του ήταν «Η συμβολή της Μακεδονίας στον αγώνα του 1821».

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΣΤΑ «ΧΡΟΝΙΚΑ»

Ένα «πilotικό» πρόγραμμα εβραϊκού πολιτισμού για τη Μέση Εκπαίδευση

*Ο κ. Τ. Μ. Καλαμίτσος
(νεοελληνιστής φιλό-
λογος - συντονιστής του
προγράμματος "Η ταυ-
τότητα της ετερότητας.
Ο Έλληνας Εβραίος"),
γράφει:*

Στη зоφeρή επέτειο της 27ης Ιανουαρίου 2005 ο εντεταλμένος ισραηλινός υπουργός ευχαρίστησε την ελληνική κυβέρνηση για την προσπάθειά της να διδάσκεται το Ολοκαύτωμα στα σχολεία. Δεδομένου

ότι το «αντικείμενο» είναι ακόμη ανοικτό, ας μας επιτραπεί να παρουσιάσουμε μια πρόταση εκπαιδευτικού προγράμματος, που εκπονείται ήδη από την γ' τάξη του 9ου γυμνασίου Κορυδαλλού «Αντώνης Σαμαράκης», με την ελπίδα ενθάρρυνσης ανάλογων πρωτοβουλιών στα σχολεία της ελληνικής επικράτειας.

Το πρόγραμμα «Η ταυτότητα της ετερότητας. Ο Έλληνας Εβραίος» εστιάζει το ενδιαφέρον του στην εν Ελλάδι εβραϊκή παρουσία από την προχριστιανική αρχαιότητα. Ερευνά την ιστορική σύνθεση του εβραϊκού πληθυσμού, τις θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις του, τη γλώσσα, τα ήθη, τα έθιμα και τις τελεουργίες

του πολιτισμού του. Εξετάζοντας την εικονολογική και λογοτεχνική αναφορικότητα στον Έλληνα Εβραίο, φωτίζει τους όρους και τις συνθήκες της συμβίωσης και της επικοινωνίας μαζί του αλλά και τις επιπτώσεις του ιστορικού και σύγχρονου ξενοφοβικού ρατσισμού σε αυτόν.

Το πρόγραμμα μπει τον μαθητή στη διεπιστημονική θεώρηση ενός πολιτισμικού φαινομένου, στην εξοικείωση με την ταυτότητα μιας φυλετικής οντότητας, στη θεωρητική και βιωματική επαφή του μαζί της. Στοχεύει δηλαδή στο άνοιγμα του σχολείου προς την ευρύτερη κοινωνία, την άσκηση δημοκρατικού διαλόγου, τη συλλογική εργασία, την

καλλιέργεια κριτικής σκέψης ως μέσου ελέγχου της στερεοτυπικής μισαλλοδοξίας. Κυρίως δε προσβλέπει στη γνώση του Ολοκαυτώματος ως κινήτρου κατανόησης των δημοκρατικών αξιών, της κοινωνικής ισότητας, της ανεκτικότητας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η μεθοδολογική προσέγγιση του θέματος συνίσταται σε βιβλιογραφική έρευνα και επεξεργασία πηγών, σεμιναριακή ανασκόπηση του εβραϊκού πολιτισμού και της ιστορίας του, επισκεψιμότητα διαδικτυακών τόπων και χώρων σχετικού ενδιαφέροντος (μουσείο, Συναγωγή, σχολείο, νεκροταφείο, μνημείο), διαλέξεις, μαρτυρίες και συνεντεύξεις.

Speech by Joschka Fischer

Minister of Foreign Affairs of the Federal Republic of Germany

Ladies and gentlemen,

In mid-August 1943, another group of Jews from Thessaloniki were hounded together at the station. They were hustled into goods trains and sent on a journey that would take days. It was the last deportation train to leave Thessaloniki for Auschwitz.

More than 48,000 Jews from Thessaloniki - men, women and children alike - fell victim to the Nazi's monstrous racial insanity.

Nazi Germany's occupation of Greece in spring 1941 brought untold suffering on the people of Greece. Distomo, Kalavrita, Komeno and Thessaloniki itself stand for the most brutal crimes, committed by Germans. We must never forget them.

The Jews of Thessaloniki were discriminated against, persecuted, dispossessed and forced into the hardest of labour as road builders and miners. In the spring and summer of 1943, they were then deported to Auschwitz.

It was at German command and at German hands that they and the other prisoners were barbarically tortured, brutally murdered through pseudo-medical experiments, executed and gassed. It was industrialized genocide planned in cold blood. Six million Jews fell victim to it.

Today we bow our heads in deep mourning and shame before the Jews from Thessaloniki and other Jewish communities in Greece and all the other victims of the National Socialist regime of terror. We pay humble tribute to those who were murdered.

Ladies and gentlemen,

On 27 January 1945, 60 years ago to the day, Soviet troops reached the Auschwitz concentration and extermination camp. The liberation of the camp was not a time of joy or triumph because it came too late for almost all those who had been deported there. Just over 7,000 people had survived this hell on earth.

Auschwitz will forever be engraved in the history of mankind as a symbol of utter contempt for humanity and of the murder of millions. Auschwitz was the attempt by the National Socialist regime of terror to forever destroy thousands of years of Jewish culture in Europe.

Ladies and gentlemen,

For more than 2,000 years, Thessaloniki was one of the most important centres of Jewish religion and culture. Above all the Sephardic Jews who were driven out of Spain in the late 15th century made

the city's culture and economy flourish. Various Jewish newspapers were published in French, Greek and Ladino, the Sephardic language mix. The city became a centre for the study of the Torah and attracted many scholars from all across Europe.

The Jews soon made up the largest population group and left their mark on their hometown in so many ways. For example, because almost all of the harbour workers were Jewish, the port was closed on the Sabbath.

Jewish life shaped and enriched Thessaloniki so strongly for centuries that the city was known at the time as the "Jerusalem of the Balkans" and as the "Mother of Israel". These names suggest just how vibrant Jewish life must have been here. The Shoah almost completely destroyed it.

Ladies and gentlemen,

This barbaric crime will always be part of German history. My country bears the historic and moral responsibility. We have accepted this responsibility.

This is above all true of our relations with Israel. German-Israeli relations will always be special relations. Our solidarity with Israel is and remains unshakeable. We will always be committed to its right to exist and the security of its citizens.

This year we are celebrating the 40th anniversary of the establishment of diplomatic relations between Israel and Germany. The fact that Israel sees us as a reliable partner today is by no means to be taken for granted and fills us with profound gratitude.

Ladies and gentlemen,

Our historic and moral responsibility for the Shoah makes it our duty to resolutely counter all forms of anti-Semitism, racism, xenophobia and intolerance and to combat them with the full force of the law.

Our vigilance must never weaken. We must not sit idly by while people are insulted, attacked or injured because of their faith. We must not turn a blind eye while synagogues are vandalized. And we must not remain silent in the face of hateful anti-Semitic propaganda.

After all, how we in Europe treat citizens of the Jewish faith says a great deal about us. This is true above all in my country. How welcome, at home and safe Jewish people and their communities feel with us, makes a decisive statement about us and our democracy.

Anti-Semitism insults, threatens and injures

Jewish citizens and their communities. But it is also a danger to our open, tolerant and democratic society as a whole. So we must keep up our fight against all forms of anti-Semitism.

We are delighted that Jewish life in Germany is currently flourishing once more. It bears witness to the trust being placed in the Germany of today. We must never shy away from the obligation that this trust places upon us.

Ladies and gentlemen,

Reconciliation and peace through cooperation and integration - this is Europe's response to the horrors of the first half of the 20th century. In order to overcome hatred, nationalism and war between the peoples of Europe, the cornerstone for the growing together of the states of Europe was laid in Rome in 1957.

Greece and Germany have worked together for this goal. I am delighted that - 60 years after war, occupation and the Holocaust - the German-Greek friendship rests on a firm foundation. Above all our shared commitment to Europe forms a special bond between us.

Germans and Greeks agree that the united Europe should be a democratic Europe of human rights, tolerance and cultural diversity. We will continue to work resolutely together to achieve this goal.

Ladies and gentlemen,

Today, the Jewish community of Thessaloniki has 1,200 members. The fact that Jewish life exists here again, that Jewish traditions are nurtured is also a triumph over the Nazi's barbaric attempt to destroy this culture forever.

I am most delighted to maintain such an intensive exchange with the Jewish community of Thessaloniki. I have fond memories of our meetings in Berlin and here in Thessaloniki. It is an honour for me to be a guest in your community on this day.

Ladies and gentlemen,

After centuries of nationalism, anti-Semitism, hatred, war and persecution in Europe, people must never again be defamed or attacked on this continent because of their faith or origin.

Those who perished in Auschwitz and the pain of the survivors commit us to this goal. This is the message of 27 January. We must never forget it.

Thank you very much.

“CHRONIKA”

Edition of the Central Board of Jewish Communities in Greece

36, Voulis str., 105 57 Athens, Greece, Tel.: ++30-210-32 44 315, fax: ++30-210-33 13 852

e-mail: hhkis@hellasnet.gr Web site: www.kis.gr

Summary of Contents of Issue 196, vol. 28

March - April 2005

✓ On the occasion of the 60th anniversary since the liberation of Auschwitz, the well known journalist Rihardos Someritis has written an article titled “**We and Auschwitz**” in which he discusses the **new forms of anti-Semitism manifested in Europe**.

✓ On the occasion of the ceremony for the Remembrance Day of Greek Jewish Martyrs and Heroes of the Holocaust, that took place on January 27, 2005, in Thessaloniki, German Foreign Minister Mr. **Yoschka Fischer gave a speech** in which among other things he emphasized that “Auschwitz will forever be engraved in the history of mankind as a symbol of utter contempt for humanity and of the murder of millions”. We publish the Greek translation of the German Foreign Minister Mr. Fischer’s speech. (The full English text is on page 34).

✓ We publish a study by Ambassador Mr. K. Vassis on **anti-Semitism from antiquity until today**. What he calls himself to be the conclusion of the study «the standard of my success can be judged by the following estimations of the eminent Jewish intellectual, Hannah Arendt: “The full history of anti-Semitism has not been written yet, for it has fallen in the hands of inventive Gentile and Jewish advocates, the latter being serious historians, avoid it all together,” while “the former, being anti-Semites, reject the responsibility of their actions; in addition, the Jews do not wish to discuss their share of responsibility”».

✓ We publish a **report from the event in honour of the Remembrance Day of Greek Jewish Martyrs and Heroes of the Holocaust**, which this year was held in Thessaloniki on 27 January 2005.

✓ We publish data on the **Jewish life in the prefecture of Rodopi** (the cities of Komotini and Xanthi) in 1934. The notary Mr. Leonidas Daskalakis from Xanthi has given information on **the Perahia family who lived in Xanthi**.

✓ We publish a drawing of the **burial area of Jews in Patra**, in the region of the Peloponnese, the Community of which ceased to exist after the Holocaust.

✓ We publish a story by Eleni Karassavidou about **Jewish characters from Thessaloniki** who survived the Holocaust and now live in the Saoul Modiano home for the aged in Thessaloniki.

✓ Nikos Stavroulakis talks about the **foundation of the Jewish Museum of Greece** which is in Athens.

✓ On the occasion of the National Holiday of the 25th of March 1994, today’s **Prime Minister Mr. Konstandinos Karamanlis**, then-member of the parliament in Thessaloniki, **gave a speech at the Greece – Israel Friendship League**.
Cover photo: 27 January 2005: Rabbis in Auschwitz, the place of Martyrdom.

Translated from Greek by: Rebecca S. Camhi

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ:

ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:

Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΜΩΨΣΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ:

Βουλής 36 • 105 57 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 210 - 32.44.315-8

E-mail: hhkis@hellasnet.gr

Internet site: <http://www.kis.gr>

Κωδικός εντύπου: 3502

Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν
τις απόψεις των συγγραφέων τους.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Μιχάλης Κύρκος, Υψηλάντου 25 Αθήνα, τηλ.: 210 - 72 18 421

Διανέμεται δωρεάν

Gold Eurobank MasterCard

Μία ανεκτίμητη συλλογή ολοκληρώνεται!

Τρεις κάρτες MasterCard, μία επιλογή: Eurobank

 210-95 55 555

